

รายงานผลการศึกษาระดับสมบูรณ์

กิจกรรมการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย
ด้านเกษตรกรรม ในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นที่อย่างยั่งยืน

เสนอ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

โดย

สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	ก
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ หลักการและเหตุผล	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์	๒
๑.๓ ผลที่คาดว่าจะได้รับ	๒
๑.๔ ขอบเขตการศึกษา	๒
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ	๓
บทที่ ๒ ทบทวนวรรณกรรม	๕
๒.๑ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	๕
๒.๒ แนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง	๑๐
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพในชุมชนด้วยองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น	๑๔
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอดภูมิปัญญา	๑๗
๒.๕ แนวคิดการถอดบทเรียนและการถอดบทเรียนจากกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต	๒๘
๒.๖ กรอบแนวคิดในการศึกษา	๓๔
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการศึกษา	๓๗
๓.๑ วิธีดำเนินการศึกษา	๓๘
๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	๓๙
๓.๓ ขั้นตอนการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	๓๙
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๓๙
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๔๐

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ ๓ (ต่อ)	
๓.๖ การจัดทำรายงานผลการศึกษา	๔๐
๓.๗ การส่งมอบผลงาน	๔๑
บทที่ ๔ ผลการศึกษาแนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นที่กันอย่างยั่งยืน	๔๒
๔.๑ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมของครูภูมิปัญญาไทย (จำสืบทิสทิน ทองเอี่ยม)	๔๒
๔.๒ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมของครูภูมิปัญญาไทย (นางพิมพ์ มุ่งงาม)	๔๙
๔.๓ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมของครูภูมิปัญญาไทย (นายต่อเลื้อ สะตือบา)	๕๖
๔.๔ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมของครูภูมิปัญญาไทย (นายบุญลือ เต้าแก้ว)	๖๓
บทที่ ๕ ข้อเสนอแนะ	๗๓
เอกสารอ้างอิง	๗๕
ภาคผนวก	๗๙
- คณะผู้จัดทำ	
- ภาพกิจกรรมการสัมภาษณ์ และการนำเสนอผลการศึกษาต่อผู้ทรงคุณวุฒิ	
- รายชื่อเครือข่าย/ศูนย์/ และเยาวชน ที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จาก ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย	
- เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	

บทสรุปผู้บริหาร

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.) ได้เข้าร่วมการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช (อพ.สธ.) ภายใต้กลุ่มการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากร (G๒) โดยมีการดำเนินการศึกษา วิเคราะห์ วิจัย องค์กรความรู้ที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ภายภาพ ชีวภาพ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ให้มีการเชื่อมโยงกับภารกิจของสำนักงานฯ ทั้งการดำเนินกิจกรรมสังคมแห่งการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของครูภูมิปัญญาไทย การจัดทำฐานข้อมูลต่าง ๆ การเข้าร่วมประชุมวิชาการและ นิทรรศการ โดยดำเนินงานตามแผนแม่บท อพ.สธ. ระยะ ๕ ปีที่หก (๑ ตุลาคม ๒๕๕๙ – ๓๐ กันยายน ๒๕๖๔) และด้วยตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาไทย วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นฐานสำคัญ สู่การพัฒนาการศึกษาที่ยั่งยืน สกศ. ดำเนินการยกย่องเชิดชูเกียรติบุคคลผู้มีองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญในศาสตร์ ภูมิปัญญาไทยด้านต่าง ๆ จำนวน ๙ ด้าน ได้แก่ ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านเกษตรกรรม ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี ด้านภาษาและ วรรณกรรม ด้านโภชนาการ ด้านศิลปกรรม และด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรมสำหรับ “ด้านเกษตรกรรม” ได้ดำเนินการคัดสรรและยกย่องครูภูมิปัญญาไทยอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันเป็นรุ่นที่ ๙ โดยเน้นให้ครู ภูมิปัญญาไทยมีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดการศึกษาทั้งการศึกษานอกระบบโรงเรียน และ การศึกษาตามอัธยาศัย สำหรับครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมนับเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำคัญ ในการขยายและอนุรักษ์พันธุกรรมพืช สามารถเป็นตัวอย่างของเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จในอาชีพ และ ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ชุมชน จากสถานการณ์ปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านต่าง ๆ ทั้งสภาพ สังคม วิถีชีวิต เทคโนโลยีรวมถึงมีความแปรปรวนทางภูมิอากาศ และเกิดโรคระบาด ซึ่งส่งผลกระทบต่อการประกอบ อาชีพ สภาพเศรษฐกิจ คนจำนวนมากต้องตกงาน ปัญหาหนี้สิน แต่พบว่าครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ยังสามารถดำรงชีพได้อย่างมั่นคง ครูบางท่านสามารถต่อยอดองค์ความรู้ด้านการเกษตรและอนุรักษ์ทรัพยากร พื้นถิ่นได้อย่างโดดเด่นเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับชุมชน

จากความสำคัญดังกล่าว สกศ. กำหนดให้มีการศึกษาแนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จทั้งในด้านด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ และด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ รวมถึงการศึกษาผลการเรียนรู้ของเครือข่าย/ศูนย์/ชุมชน ที่เรียนรู้จาก ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย โดยแนวทางดังกล่าวจะเป็นตัวอย่างในการพัฒนาการประกอบอาชีพให้เกษตรกรและ ผู้สนใจ รวมถึงวิเคราะห์ สังเคราะห์แนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ การถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้การประกอบอาชีพ ฯลฯ อันจะเป็นการสนองพระราชดำริโครงการ อนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ (อพ.สธ.) นำไปสู่กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และ พัฒนาประเทศในภาพรวมต่อไป

วัตถุประสงค์การศึกษาครั้งนี้คือ เพื่อศึกษาแนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการถ่ายทอด สืบสานองค์ความรู้ ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ สู่การจัดทำข้อเสนอแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน

แนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ศึกษาภายใต้ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ โดยเลือกใช้การวิเคราะห์การจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) แบบใช้ทฤษฎีเป็นตัวกรอบแนวคิดในการอธิบายผ่านรูปแบบกรอบทฤษฎีการเรียนรู้โดยการชี้แนะตนเอง ในเรื่องการสร้างแรงจูงใจในตนเอง (Self-Motivation) การจัดการตนเอง (Self-Management) การตรวจสอบตนเอง (Self-Monitoring) การปรับเปลี่ยนตนเองกลยุทธ์ (Self-Modification) การเป็นศูนย์กลางทรัพยากรการเรียนรู้เพื่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงและเครือข่าย

ขณะที่ปรึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) เก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยการศึกษาจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อให้ทราบถึงประเด็นการศึกษาในรายละเอียดที่สำคัญ และมีความครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญที่ทำการศึกษาอย่างครบถ้วน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีรายละเอียดชัดเจนสามารถนำมาวิเคราะห์ในเชิงตรรกะได้ (Analytic Induction) โดยนำเสนอวิธีการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

พื้นที่การศึกษา และครุภูมิปัญญาไทยของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่

ลำดับ	ภูมิภาค	จังหวัด	ครุภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม
๑	เหนือ	สุโขทัย	จำลองโทสุทิน ทองเอี่ยม
๒	ตะวันออกเฉียงเหนือ	ยโสธร	นางพิมพ์ มุ่งงาม
๓	ใต้	ยะลา	นายต่อเลื้อ สะตือบา
๔	กลางและตะวันออกเฉียง	สระบุรี	นายบุญลือ เต้าแก้ว

การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการศึกษาครั้งนี้ ใช้การวิเคราะห์การจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) แบบใช้ทฤษฎีเป็นตัวกรอบแนวคิดในการอธิบายแบ่งเป็นพฤติกรรมการเรียนรู้ของครุภูมิปัญญาไทยที่เกิดขึ้นกิจกรรมต่างๆ ความรู้ต่างๆ ที่เกิดขึ้น การแปลความหมายและความสัมพันธ์ที่ครุภูมิปัญญาไทยใช้ในการอธิบายกิจกรรม พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจนประสบความสำเร็จจากการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรม โดยขณะที่ปรึกษาใช้กรอบแนวคิดของการถอดบทเรียนจากการเล่าเรื่องอธิบายตามหลักการของ GROW Model โดย Alexander (๒๐๑๐) วิเคราะห์ผ่านเป้าหมาย (Goal) ข้อมูลที่เป็นจริง (Reality) บ่งบอกทางเลือกที่ทำให้บรรลุเป้าหมาย (Option) และการจัดทำรายละเอียดของทางเลือกที่ปฏิบัติได้จริง ทำให้บรรลุเป้าหมาย (Way forward) จากนั้นนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์ เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ เพื่อตอบตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

ผลการศึกษาแนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จ ในด้านต่าง ๆ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ

ผลจากการวิเคราะห์แนวทางสู่ความสำเร็จของทั้ง ๔ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยใน ๓ ด้านพบว่า

- ด้านการสืบสานถ่ายทอดองค์ความรู้ ครูภูมิปัญญาไทยทุกท่านยึดหลักการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง (learning by doing) และหลักการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และที่สำคัญคือ เรียนรู้ จากของจริง
- ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีศรัทธาและสร้างแรงจูงใจให้ชุมชน/เยาวชน เชื่อในวิถีการเกษตร แบบพื้นบ้าน ไม่เน้นการพึ่งพาเทคโนโลยี รักษาสิ่งแวดล้อมโดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ เริ่มจากการเรียนรู้ปัญหา แล้วลงมือทำจริงเพื่อแก้ปัญหา ฝึกการสังเกตแล้ว ทดลองดัดแปลงโดยการประยุกต์ความรู้ ด้านการผลิตและการตลาด
- ปัจจัยความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ในลักษณะของการเป็นผู้เรียนรู้ (Learner person) ของครูภูมิปัญญาไทยทั้ง ๔ ท่าน ซึ่งแสดงท่าทีที่ชัดเจนของการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change agent) ยึดหลักวิธีการคิดแบบกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่ผ่านกระบวนการคิด เพื่อค้นหาความรู้ ทดลอง รวมทั้ง การแก้ปัญหาต่าง ๆ และสรุปผลเป็นองค์ความรู้ ส่งผลให้การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย มีลักษณะครบวงจร คือ เป็นทั้งแหล่งผลิต แปรรูปผลผลิต และใช้กระบวนการทางการตลาดเพื่อการจัดจำหน่าย สินค้าเกษตร ตลอดจนเป็นแหล่งข้อมูลพืชผลทางการเกษตรอินทรีย์ (เฉพาะอย่าง) แหล่งความรู้ในแง่ของการให้ คำปรึกษา และการอบรมได้อย่างชัดเจน

กระบวนการเรียนรู้ที่ครูภูมิปัญญาไทยทั้ง ๔ ท่าน แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้เรียนรู้ ค้นหาความจำเป็น ของการเป็นผู้เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รับผิดชอบหลักในการวางแผนแสวงหาความรู้ ทดลองทำ นำไปปฏิบัติใช้และ การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง และนำไปถ่ายทอดกล่าวคือ เส้นทางของครูภูมิปัญญาไทยทั้ง ๔ ท่าน มีความเหมือนกันในการเป็นผู้นำแห่งการเรียนรู้ (Lead Learner) โดยเริ่มจากการหาความจำเป็นในการเรียนรู้ (Learning Need) ด้วยตนเอง และขยับไปสู่การแสวงหาความรู้ตามหลักของการเรียนรู้ด้วยตนเอง จนกลายเป็น ผู้เรียนที่ปราดเปรื่อง (Smart learner) เพราะหวังต้องการสร้างและนำความรู้วิถีเกษตรกรรมจากบรรพบุรุษ สู่อการสร้างการเรียนรู้ไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายใต้ความไม่มี ไม่พอ ไม่สมบูรณ์ในความสุข เปลี่ยนแปลงจนเกิด เป็นความมี ความพอ (เพียงพอ) และความสมบูรณ์ในการดำรงชีวิตที่มีความสุข ครูทั้ง ๔ ท่านใช้กระบวนการแสวงหา ความรู้ จนนำมาใช้สร้างความรู้จากประสบการณ์ วิพากษ์ คิดไตร่ตรอง มีเป้าหมายเพื่อความยั่งยืนด้วยการคิดต่าง จากผู้อื่น (Sustainable development Goal) เพื่อให้ตนเอง ชุมชนเกิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ด้วยการ เป็นต้นแบบและตัวอย่างที่ปฏิบัติได้จริง ด้วยความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะด้าน ครูทั้ง ๔ ท่าน สามารถคิดและ เลือกว่าจะเรียนอะไร เรียนรู้อย่างไร จะเรียนต่อเมื่อใดและควรสิ้นสุดการเรียนรู้ในเรื่องนั้น ๆ เมื่อใด การนำหลัก คิดดังกล่าวเพื่อสร้างความยั่งยืนในบริบทกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ไม่เป็นเพียงเพื่อบุคคลเท่านั้น แต่หากต้อง ขยายผลการนำหลักคิดทั้งหมดสู่การดำเนินงานเชิงประจักษ์ให้แก่เครือข่ายการเรียนรู้ ผู้เข้ารับการเรียนรู้ผ่าน

การพัฒนาศูนย์ทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ต้องมีการถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และลงมือทำให้อุฝักกระตุ้น การเรียนรู้และตัดสินใจด้วยวงจรของการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง

ผลการศึกษาเพื่อจัดทำข้อเสนอแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิภาคไทย ด้านเกษตรกรรม ในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน คณะที่ปรึกษาจึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายปรากฏดังนี้

๑. จากจุดเริ่มต้นของการให้ความรู้เรื่องการทำ บัญชีครัวเรือน ซึ่งครูภูมิปัญญาไทยทั้ง ๔ ท่านให้ความสำคัญกับการที่ผู้เรียนต้องทำความเข้าใจ และลงมือทำ บัญชีครัวเรือนด้วยตนเอง ขั้นตอนดังกล่าวนี้ คือ กระบวนการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง (SDL) ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรพิจารณารูปแบบของการฝึกอบรมหรือการให้ คำปรึกษา โดยใช้ประโยชน์จากศูนย์การเรียนรู้ ภูมิภาคไทยด้านเกษตรกรรม และถอดบทเรียนของ หลักสูตรฝึกอบรม หรือการให้คำปรึกษาดังกล่าว เพื่อเป็น การตอบโจทยคำถามที่ว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) นั้นทำอย่างไร และยังเป็น การตอบรับ เจตนารมณ์หรือเป้าหมายของยุทธศาสตร์ชาติในแผน ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาศักยภาพของคนตลอดช่วงชีวิต

๒. กระทรวงศึกษาธิการควรจัดให้มีการสัมมนา ระดมความคิดโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีแนวคิด/ประสบการณ์ ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ภูมิภาคไทย ด้านเกษตรกรรม ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน และศูนย์/หน่วยงาน ในชื่ออื่น ๆ ที่มีบทบาทในการพัฒนาการเกษตร/ชุมชน เกษตรกร เพื่อหาแนวทางปรับหรือขยายภาพของ ศูนย์ต่าง ๆ ดังกล่าวให้มีความชัดเจนในการเป็นแหล่ง เรียนรู้ทรัพยากรทางการเกษตร (agricultural learning resource) บทบาทของศูนย์ต่าง ๆ ดังกล่าวนับแต่นี้เป็นต้น ไปควรมีภาระหน้าที่ที่นอกเหนือจากการให้คำปรึกษา แก้ไขปัญหา (consulting) เผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตร (เน้นเกษตรอินทรีย์) โดยการอบรม (training) ศูนย์ฯ ควร ได้รับการช่วยเหลือหรือสนับสนุนด้านเทคโนโลยีให้มี ฐานข้อมูลด้านการเกษตรเฉพาะอย่างตามที่ศูนย์ฯ มีความเชี่ยวชาญ (Information) และท้ายที่สุดต้องกระตุ้นและ เตรียมความพร้อมที่จะให้ศูนย์ฯ มีความสามารถด้านการบริหารจัดการโดยเฉพาะด้านการตลาด เพื่อให้ศูนย์ฯ เป็นแหล่งจำหน่ายผลผลิตและผลิตภัณฑ์แปรรูปทั้งแบบ online และ onsite โดยให้มีสินค้าเกษตรที่หลากหลาย

SDL (Self Directed Learning)

วิธีการง่าย ๆ สู่การเป็น Lifelong Learning คือ การเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง (SDL)

บทบาทของศูนย์การเรียนรู้ภูมิภาคไทย ด้านเกษตรกรรมในอนาคต

ตอบสนองความต้องการของคณะศึกษาดูงาน ตลอดจนสร้างแรงจูงใจให้กับผู้มาเยี่ยมชมศูนย์ฯ ให้รู้สึกอยากที่จะทำการเกษตรแบบพื้นบ้านในพื้นที่เล็ก ๆ (ไม่พึ่งพาเทคโนโลยี) ด้วยตนเองบ้าง แนวคิดดังกล่าวนี้น่าจะมีส่วนในการตอบสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างชัดเจน

๓. กระทรวงศึกษาธิการโดยความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรสนับสนุนการจัดทำโครงข่ายความร่วมมือทั้งทางด้านความรู้ และการบริหารจัดการลักษณะในของภาคีเครือข่าย (network) เพื่อสร้างความเข้มแข็งของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านการเกษตรกรรมใน ๒ มุมมองได้แก่ มุมมองจากครูภูมิปัญญาไทย ในการสร้างความรู้และถ่ายทอดให้กับเครือข่ายการเรียนรู้จากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย และมุมมองจากเครือข่ายภายนอกในส่วนที่สามารถสร้างเสริมกระบวนการทำงานให้กับครูภูมิปัญญาไทยได้ในเวลาเดียวกัน เช่น กระบวนการด้านการตลาด เป็นต้น ทั้งนี้ควรมีการประเมินความสำเร็จของการดำเนินงานตัวชี้วัดที่กำหนด เพื่อนำผลมาสู่การพัฒนาปรับปรุงให้เป็นไปตามเป้าหมายของโครงการความร่วมมือระหว่างศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายต่อไป

๔. จากกรณีศึกษาของทั้ง ๔ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม พบว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ ความเป็นต้นแบบของการทำการเกษตรที่มีความหลากหลายของกิจกรรมทั้งการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ซึ่งแสดงถึงการพึ่งพาเทคโนโลยีน้อยที่สุด ลักษณะดังกล่าวนี้สมควรที่กระทรวงศึกษาธิการ โดยความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลักดันให้ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เป็น**ศูนย์ต้นแบบของการเกษตรแบบผสมผสาน** ในขณะที่ความคล้ายคลึงอีกประการหนึ่งที่พบเป็นกิจกรรมที่โดดเด่นของบางศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่เป็นกรณีศึกษา เช่น ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของครูสุทิน และเครือข่ายของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของครูบุญลือ ที่ปรับสภาพของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยให้มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับวิถีของชุมชนเกษตรสมควรได้รับการผลักดันให้เป็น**ศูนย์ต้นแบบของแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงสร้างสรรค์**เช่นเดียวกัน

๕. กระทรวงศึกษาธิการ โดยความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรเป็นหน่วยงานกลางเชื่อมโยงการระดมความคิดของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ทั้งหมดเป็นระยะ ๆ เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ที่จะนำไปสู่การต่อยอดเป็นนวัตกรรมด้านการผลิตและการบริหารจัดการ โดยมีการจัดกลุ่มความถนัด/ความเชี่ยวชาญของแต่ละศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยฯ และมีช่องทางสื่อสารถึงกันได้ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยในแต่ละภูมิภาค หรือระดับประเทศ

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ หลักการและเหตุผล

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจ และความตระหนักถึงความสำคัญของพันธุกรรมพืชและทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศไทย ส่งผลให้เกิดกิจกรรมการร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนชาวไทย รวมถึงให้มีการจัดทำระบบข้อมูลพันธุกรรมพืช และทรัพยากรให้แพร่หลายสามารถสื่อถึงกันได้ทั่วประเทศ ปัจจุบันดำเนินงานภายใต้แผนแม่บท อพ.สธ. ในระยะ ๕ ปีที่หก (๑ ตุลาคม ๒๕๕๙ - ๓๐ กันยายน ๒๕๖๔) โดยมีกรอบแนวคิดการดำเนินงานเพื่อสนองพระราชดำริในการอนุรักษ์ทรัพยากรของประเทศ อันประกอบด้วย ทรัพยากรกายภาพ ทรัพยากรชีวภาพ และทรัพยากรวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ ยุทธศาสตร์ของเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา และยึดหลักการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำและขับเคลื่อนการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลิตภาพบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.) ได้เข้าร่วมในการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช (อพ.สธ.) ภายใต้กลุ่มการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากร (G๒) โดยมีการดำเนินการศึกษา วิเคราะห์ วิจัย องค์ความรู้ที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กายภาพ ชีวภาพ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ให้มีการเชื่อมโยงกับภารกิจของสำนักงานฯ ทั้งการดำเนินกิจกรรมสังคมแห่งการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของครูภูมิปัญญาไทย การจัดทำฐานข้อมูลต่าง ๆ การเข้าร่วมประชุมวิชาการและนิทรรศการ ปัจจุบันสำนักงานฯ ดำเนินงานตามแผนแม่บท อพ.สธ. ระยะ ๕ ปีที่หก (๑ ตุลาคม ๒๕๕๙ - ๓๐ กันยายน ๒๕๖๔) ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาไทย วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นฐานสำคัญสู่การพัฒนาการศึกษาที่ยั่งยืน จึงดำเนินกิจกรรมการสรรหาและยกย่องเชิดชูเกียรติบุคคลผู้มียุทธศาสตร์ความรู้ ความเชี่ยวชาญในศาสตร์ภูมิปัญญาไทยด้านต่าง ๆ จำนวน ๙ ด้าน ได้แก่ ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านเกษตรกรรม ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านโภชนาการ ด้านศิลปกรรม และด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม สำหรับ “ด้านเกษตรกรรม” ได้ดำเนินการคัดสรรและยกย่องครูภูมิปัญญาไทยอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันเป็นรุ่นที่ ๙ โดยเน้นให้ครูภูมิปัญญามีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดการศึกษาทั้งการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย

ในส่วนของครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมนั้น นับเป็นบุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำคัญในการขยายและอนุรักษ์พันธุกรรมพืช สามารถเป็นตัวอย่างของเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จในอาชีพ และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ชุมชน จากสถานการณ์ปัจจุบันเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านต่าง ๆ ทั้งสภาพสังคม วิถีชีวิต เทคโนโลยีรวมถึงมีความแปรปรวนทางภูมิอากาศ และเกิดโรคระบาด ซึ่งส่งผลต่อการประกอบอาชีพ สภาพเศรษฐกิจ คนจำนวนมากต้องตกงาน ปัญหาหนี้สิน แต่พบว่าครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมยังสามารถดำรงชีพได้อย่างมั่นคง ครูบางท่านสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการเกษตรและอนุรักษ์ทรัพยากรพื้นถิ่นได้อย่างโดดเด่นเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับชุมชน

จากบทบาทความสำคัญ ลักษณะและความมั่นคงในการดำรงชีวิตของครูภูมิปัญญาดังกล่าว สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.) จึงกำหนดให้มีการศึกษาแนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จทั้งในด้านด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ และด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ รวมถึงการศึกษาผลการเรียนรู้ของเครือข่าย/ศูนย์/ชุมชน ที่เรียนรู้จากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย โดยแนวทางดังกล่าวจะเป็นตัวอย่างในการพัฒนาการประกอบอาชีพให้เกษตรกรและผู้สนใจ รวมถึงวิเคราะห์ สังเคราะห์แนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้การประกอบอาชีพ ฯลฯ และผลจากการศึกษาดังกล่าวถือเป็นผลผลิตจากการดำเนินกิจกรรมภายใต้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยสนองพระราชดำริโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ (อพ.สธ.) นำไปสู่กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และพัฒนาประเทศในภาพรวมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑.๒.๑ เพื่อสนองพระราชดำริโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.)

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ

๑.๒.๓ เพื่อจัดทำข้อเสนอแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพันธุกรรมอย่างยั่งยืน

๑.๓ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๓.๑ ผลการศึกษาบทเรียนความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่เป็นกรณีศึกษา จำนวน ๔ แห่งและภาพรวมบทเรียนความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม (ทั้ง ๔ แห่ง) ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ และการพัฒนาต่อยอดอาชีพ

๑.๓.๒ ผลการเรียนรู้ของเครือข่าย เกษตรกร/ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย/ชุมชนในพื้นที่หรือชุมชนใกล้เคียงที่มาเรียนรู้ รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ จากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยทั้ง ๔ แห่งที่เป็นกรณีศึกษา

๑.๓.๓ ข้อเสนอแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

๑.๔ ขอบเขตการศึกษา

๑.๔.๑ ขอบเขตพื้นที่/ขอบเขตด้านประชากร

๑) ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ที่ประสบความสำเร็จอย่างโดดเด่น จาก ๔ ภูมิภาค (ภาคเหนือ/ภาคกลางและตะวันออก/ภาคใต้/ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ภาคละ ๑ ศูนย์ จำนวนทั้งหมด ๔ ศูนย์ โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก ดังนี้

(๑) เป็นศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของครูภูมิปัญญาไทยของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

(๒) มีผลการดำเนินการที่โดดเด่น มีหลักฐานเชิงประจักษ์ ได้รับการยอมรับระดับประเทศ

(๓) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง

(๔) มีเครือข่ายที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้/แลกเปลี่ยนเรียนรู้

(๕) มีความพร้อมและยินดีเข้าร่วมในการศึกษา

๒) เครือข่าย/ศูนย์/ชุมชน ที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากศูนย์การเรียนรู้ภูมิภาคไทย ที่เป็นกรณีศึกษา ภาคละ ๒ เครือข่าย/ศูนย์/ชุมชน จำนวน ๔ ภูมิภาค (๘ แห่ง)

๓) เด็กหรือเยาวชนที่ได้เรียนรู้กับศูนย์การเรียนรู้ภูมิภาคไทยที่เป็นกรณีศึกษา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑) แนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิภาคไทย ด้านเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ศึกษาใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ โดยเลือกใช้การวิเคราะห์การจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) แบบใช้ทฤษฎีเป็นตัวกรอบแนวคิดในการอธิบาย ผ่านรูปแบบกรอบทฤษฎีการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง เครือข่าย การเป็นศูนย์กลางทรัพยากรการเรียนรู้เพื่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๒) ผลการเรียนรู้ของเครือข่าย/ศูนย์/ชุมชน ที่ศึกษาเรียนรู้กับศูนย์การเรียนรู้ภูมิภาคไทยที่เป็นกรณีศึกษา ในด้านการนำความรู้ไปใช้ในลักษณะของการต่อยอดอาชีพ การเผยแพร่ความรู้ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มองในลักษณะ Inside out คือ ความเห็นของครูภูมิปัญญาต่อการนำความรู้ไปใช้สำหรับเครือข่ายที่เข้ามาเรียนรู้ และ Outside in คือมุมมองจาก ๑) ผู้สนใจหรือเครือข่ายที่เข้ามาเรียนรู้กับครูภูมิปัญญาไทย เป็นกลุ่มที่ติดตามผลงานอย่างต่อเนื่อง และติดต่อมาเรียนรู้กับครูภูมิปัญญาเอง และ ๒) กลุ่มที่มาเรียนรู้กับศูนย์การเรียนรู้ฯ แล้วเห็นว่านำไปปฏิบัติได้จริง เมื่อกลับไปทำก็ประสบความสำเร็จ

๓) ผลการเรียนรู้ของเด็กหรือเยาวชนที่มาร่วมศึกษาเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ภูมิภาคไทยที่เป็นกรณีศึกษา ในด้านการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน การเรียน และการประกอบอาชีพ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ

ครูภูมิปัญญาไทย หมายถึง บุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาด้านหนึ่งด้านใดซึ่งเป็นผู้สร้างสรรค์และ สืบสานภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่องจนเป็นที่ยอมรับของสังคมและชุมชน ทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความสามารถทางพฤติกรรมที่สามารถใช้ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหา โดยผ่านกระบวนการวางแผน การปรับปรุง ประยุกต์และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการสืบทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นความรู้ที่สอดคล้องตามบริบททางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

บทเรียนความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิภาคไทยด้านเกษตรกรรม หมายถึง สิ่งที่ครูภูมิปัญญาไทยของศูนย์การเรียนรู้ภูมิภาคไทยที่เป็นกรณีศึกษา ได้แสดงออกถึงวิถีคิดสู่การปฏิบัติที่เห็นได้ชัดเจน วิเคราะห์เนื้อหาเพื่อหาข้อสรุปจากการถอดบทเรียน โดยเลือกใช้การวิเคราะห์การจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) ใน ๓ ด้านต่อไปนี้ คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ และการพัฒนาต่อยอดอาชีพ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองในเรื่องการสร้างแรงจูงใจในตนเอง (Self-Motivation)

การจัดการตนเอง (Self-Management) การตรวจสอบตนเอง (Self-Monitoring) การปรับเปลี่ยนตนเอง (Self-Modification)

แนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อนำไปสร้างแนวปฏิบัติเพื่อการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ฯ อื่นๆ ผ่านการเรียนรู้โดยการชี้แนะตนเอง การใช้ประโยชน์ของเครือข่าย การเป็นศูนย์กลางทรัพยากรการเรียนรู้ เพื่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ผลลัพธ์เชิงประจักษ์ของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และสิ่งที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยดำเนินการประสบความสำเร็จหลายแนวทางตามบริบทของพื้นที่และเป็นความสำเร็จที่นำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืน

การเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย หมายถึง วิธีการ/แนวทางที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยใช้เพื่อการเพิ่มศักยภาพ มีถ่ายทอดองค์ความรู้พัฒนาต่าง ๆ

การพัฒนาต่อยอดอาชีพ หมายถึง วิธีการ/แนวทางที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยใช้เพื่อการดำเนินงาน พัฒนาความรู้ ทักษะ ชีตความสามารถ ศักยภาพของตนเอง สมาชิก และเครือข่าย

การถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ หมายถึง วิธีการ/แนวทางที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยใช้ในการส่งต่อความรู้ไปยังสมาชิก เครือข่าย

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง วิธีการ/แนวทางที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยใช้ในการเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่

บทที่ ๒

ทบทวนวรรณกรรม

ในการดำเนินกิจกรรมการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืนในครั้งนี้นี้ คณะที่ปรึกษาได้ทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยและวิธีการดำเนินงาน ดังนี้

๒.๑ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๒ แนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพในชุมชนด้วยองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอดภูมิปัญญา

๒.๕ แนวคิดการถอดบทเรียนและการถอดบทเรียนจากกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

๒.๖ กรอบแนวคิดในการศึกษา

๒.๑ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ด้วยพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรที่ได้ทรงพระราชทาน “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นหลักคิดหลักปฏิบัติที่พระองค์ ได้ทรงประมวลรวบรวมไว้อย่างครบถ้วน สมบูรณ์เป็นองค์รวม เพื่อให้ประชาชนทุกคนและทุกองค์การทุกระดับ นำไปประยุกต์ใช้ในการรับมือกับผลกระทบที่เกิดจากกระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่าง เข้มแข็ง มั่นคง สมดุลและมีความสุข ทั้งนี้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนอกจากจะช่วยให้ผู้ยึดถือเป็น แบบปฏิบัติสามารถปรับเปลี่ยนความคิด นิสัย พฤติกรรมและวิธีการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างสมเหตุสม ผลแล้วยังช่วยรักษาทุนเดิมของชีวิตไม่ให้สูญหายไปเมื่อต้องเผชิญกับวิกฤตต่าง ๆ อีกด้วย ณรัชชชอร์ ศรีทอง (๒๕๕๖) เกษม วัฒนชัย (๒๕๕๕) ณีฐฐพงศ์ ทองภักดี (๒๕๕๔) เทิดชาย ช่วยบำรุง (๒๕๕๔) สมพร เทพสิทธิ (๒๕๕๖, ๒๕๕๐) ประดิษฐ์ อูปรมย์ (๒๕๕๑) สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์ (๒๕๕๑) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย (สกว.) (๒๕๔๙) อภิชัย พันธเสน และคณะ (๒๕๔๙) สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง (๒๕๕๐) และ อรสุดา เจริญรัตน์ (๒๕๔๖)

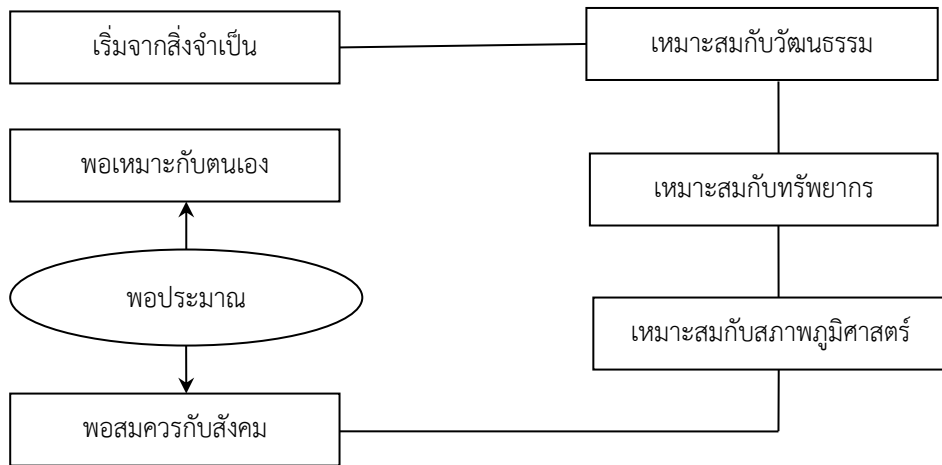
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (๒๕๔๔) เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน *ทางสายกลาง* โดยเฉพาะการพัฒนา เศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการ เปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวัง อย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และในขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียรมีสติ ปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ในการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตและบริหารพัฒนาองค์กร จำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งถ่องแท้ในหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงและเงื่อนไขสู่ความสำเร็จ รวมทั้งเรียนรู้แบบอย่างที่ดีที่มีบุคคลหรือองค์กรประพาศปฏิบัติไว้ และที่สำคัญต้องตระหนักถึงคุณประโยชน์ที่แท้จริงของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการสร้างเสริมชีวิตที่ดี มีความสุข นำไปสู่สังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน

หลักการของเศรษฐกิจพอเพียง

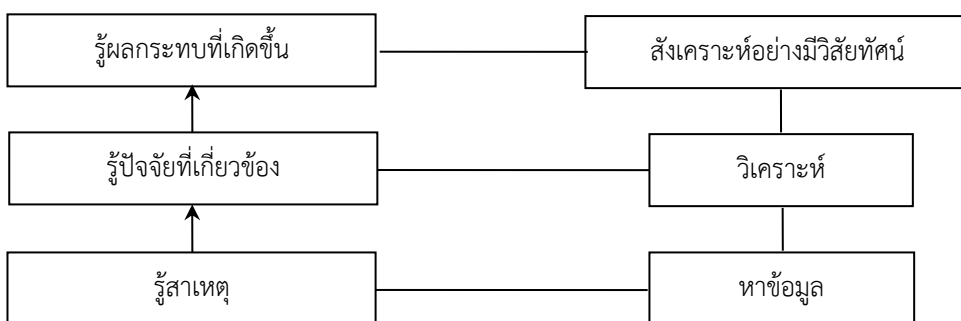
มีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

๑) **ความพอประมาณ** ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยเน้นการดำเนินชีวิตตามอัตภาพ มีความเข้าใจในศักยภาพของตนเองหรือองค์กรในขณะนั้น โดยต้องอาศัยความรู้ในด้านต่าง ๆ ตระหนักในคุณค่าของคุณธรรมด้วยทางสายกลาง สมดุลไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป ไม่สุดโต่งเกินพอดี เพื่อนำมาปฏิบัติ โดยไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น เช่น ใช้จ่ายได้แต่ต้องไม่ฟุ่มเฟือยจนสร้างหนี้สินให้ตนเองและครอบครัว อดออมได้แต่ต้องไม่ตระหนี่ถี่เหนียวจนตนเองลำบากหรือเอาเปรียบผู้อื่น เป็นต้น ซึ่งหลักของความพอประมาณพิจารณาได้ดังภาพที่ ๑

ภาพที่ ๑ หลักความพอประมาณตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

๒) **ความมีเหตุมีผล** เป็นการใช้สติและปัญญาในการตัดสินใจด้วยเหตุผล บุคคลนั้นจำเป็นต้องรู้ถึงสาเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างแท้จริง โดยปราศจากอารมณ์หรืออคติ มีความยับยั้งชั่งใจกับความอยากได้ อยากมี อยากเป็น โดยที่ความมีเหตุมีผลต้องเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายได้ไม่ว่าจะเป็นไปตามหลักวิชา หลักกฎหมาย กฎเกณฑ์ทางสังคมหรือหลักศีลธรรมก็ตาม ซึ่งความมีเหตุมีผลช่วยกำหนดความพอประมาณได้พิจารณาได้ดังภาพที่ ๒

ภาพที่ ๒ หลักของความมีเหตุมีผล

๓) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี เป็นการเตรียมความพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วยความไม่ประมาท ครอบคลุมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมชาติที่เกิดขึ้นตลอดเวลากับทุกคน ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงได้ แต่การอยู่รอดและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่างมั่นคง ต้องเข้าใจที่มาของการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ว่าเกิดจากสาเหตุอะไร ส่งผลกระทบอย่างไรและที่สำคัญต้องมีการสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งใน ๔ ด้าน คือ

ด้านที่ ๑ : ภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจหรือภูมิคุ้มกันทางการเงิน ด้วยการใช้จ่ายเงินตามอัตภาพและความจำเป็น ไม่สร้างหนี้สินที่ไม่ทำให้เกิดรายได้ มีการประหยัดอดออมไว้ใช้ในยามจำเป็นหรือในภาวะฉุกเฉิน โดยอาจทำ “บัญชีรายรับรายจ่ายของตนเองและครอบครัว” เพื่อเป็นเครื่องมือเบื้องต้นในการสร้างภูมิคุ้มกันทางการเงิน ทำให้เห็นสถานะการเงินที่แท้จริงและใช้จ่ายด้วยความรอบคอบ หลักการสร้างภูมิคุ้มกันทางการเงินนั้นต้องคำนึงถึง

- **ความประหยัด** เป็นการใช้เงินในสิ่งที่จำเป็นแต่ไม่ใช่ตระหนี่ถี่เหนียวไม่ยอมใช้จ่ายเงินแม้ในสิ่งที่จำเป็น ขณะเดียวกันไม่ใช่ความฟุ่มเฟือยหรือใช้เงินมากในสิ่งที่ไม่มีความจำเป็น การใช้จ่ายจะมากจะน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับสภาพของตนเองจากรายได้ที่สุจริตและไม่คดโกง รับสินบนหรือเบียดเบียนให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน ด้วยเหตุนี้ความประหยัดจึงต้องตั้งบนพื้นฐานของความพอเพียง คือ การตระหนักถึงคุณค่าของเงิน ฉลาดใช้ ฉลาดออม และฉลาดทำบุญตามอัตภาพ

- **ความมีเหตุมีผล** เป็นการตัดสินใจใช้จ่ายอย่างมีสติ บางครั้งอาจขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์หรือกฎกติกาต่าง ๆ ในสังคมด้วย เช่น การจ่ายภาษีตามกฎหมาย การจ่ายเงินเพื่อทำนุบำรุงศาสนาหรือวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม เป็นต้น

ด้านที่ ๒ : ภูมิคุ้มกันทางสังคม ด้วยการเสริมสร้างความรู้-รัก-สามัคคีตั้งแต่ระดับครอบครัวขึ้นมา รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีความเมตตากรุณา ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรมและความคิด มีความศรัทธาในเพื่อนมนุษย์และหลักธรรมของแต่ละศาสนา มีความปรารถนาให้เกิดสันติสุขภายในครอบครัว องค์กร สถาบัน ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ขณะเดียวกันต้องมีภูมิคุ้มกันทางศีลธรรม ด้วยการรู้เท่าทันและสามารถหลีกเลี่ยงจากอบายมุขต่าง ๆ ได้ ใช้ชีวิตด้วยความสมถะ เรียบง่าย ไม่สร้างเงื่อนไขชีวิตให้ซับซ้อนวุ่นวายมากเกินไปจนนำไปสู่ความฟุ้งเฟ้อและสร้างปัญหาหรือความยากลำบากให้ตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ และใช้ชีวิตอย่างสันโดษด้วยการมีความสุขในความพอ พอในสิ่งที่ มี พอในสิ่งที่ได้และพอในสิ่งที่ เป็น พอกับผลของการกระทำที่ทำได้อย่างเต็มที่แล้วด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและความเพียรพยายามเพื่อได้รับความสุขที่ไม่ต้องอาศัย แต่เป็นความสุขที่เกิดจากจิตใจอันสะอาด สว่างและสงบ เป็นความสุขจากการให้สุขจากความอบอุ่นในครอบครัว สุขจากธรรมชาติ สุขจากความถูกต้องดีงาม แต่ไม่ใช่ความสุขที่ได้จากการเสพวัตถุหรือพึ่งพาปัจจัยเงื่อนไขภายนอกอันเสี่ยงให้เกิดความต้องการโดยไม่มีขอบเขตสิ้นสุด (สามิสสุข) ที่นำมาบ่าเรอความต้องการของ หู ตา จมูก ลิ้น กายและใจ จนนำไปสู่ความอิจฉาริษยา ความหวงแหน การแข่งขันแย่งชิง การทำผิดกฎหมายและศีลธรรม ทั้งนี้การมีภูมิคุ้มกันทางศีลธรรมจะไม่นำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น การตกเป็นทาสยาเสพติดและอบายมุข การมเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร เป็นต้น

ด้านที่ ๓ : ภูมิคุ้มกันด้านวัฒนธรรม ด้วยการติดตามรู้เท่าทันผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำให้การเลือนไหลของวัฒนธรรมข้ามชาติเป็นไปอย่างไร้พรมแดน ผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ

สมัยใหม่ เพื่อป้องกันมิให้ถูกครอบงำทางวัฒนธรรมอย่างไร้ทิศทาง ตกเป็นเหยื่อในการแสพและบริโภค สิ่งที่เกิดขึ้นพอดี ละเลยและขาดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นและของชาติ โดยเฉพาะภาษาถิ่นและภาษาไทย จนนำไปสู่ความอ่อนแอทางวัฒนธรรมในที่สุด

ด้านที่ ๔ : ภูมิคุ้มกันด้านสิ่งแวดล้อม ด้วยการสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ เสริมสร้างพฤติกรรมนั้สยรักษ์สิ่งแวดล้อม และสร้างทักษะในการติดตามเฝ้าระวัง ดูแล อนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติทุกประเภท ให้คงความอุดมสมบูรณ์ในระยะยาว พร้อมทั้งป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ซึ่งหมายรวมถึงแต่ การมีสุขนั้สยรักความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ประพฤติดิปฏิบัติตนที่จะทำให้เกิดมลภาวะเป็นพิษ หรือทำลายสิ่งแวดล้อม

เศรษฐกิจพอเพียงในที่นี้จึงไม่ได้หมายรวมเฉพาะด้านเศรษฐกิจหรือการเงินเท่านั้น แต่ครอบคลุมรอบด้านเพื่อนำไปสู่ชีวิตที่พอเพียง ซึ่งเป็นความพอเพียงทั้งทางความคิด คำพูดและการกระทำ

เงื่อนไขสำคัญในการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์สู่ความสำเร็จ ประกอบด้วย

๑) หลักวิชาความรู้ ต้องมีการวางแผนและลงมือปฏิบัติด้วยความรอบรู้ รอบคอบและระมัดระวังตามหลักวิชาไม่ใช่อารมณ์หรือความเข้าใจเพียงชั่วครู่ชั่วคราวของตนเอง ต้องมีข้อมูลและองค์ความรู้ ที่ถูกต้อง ครบถ้วนมาประกอบการตัดสินใจในทุกเรื่องและมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่องเป็นระยะ ทั้งนี้ในการสร้างคนให้มีความรู้ จึงต้องมีการลงทุนจัดการศึกษา ฝึกอบรมและการวิจัยเพื่อพัฒนาในทุกองค์กรทุกระดับ เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น

๒) หลักคุณธรรม ต้องปรับเสริมพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีคุณธรรม โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎี นักธุรกิจทุกระดับ เนื่องจากคุณธรรมเป็นเครื่องกำกับจิตใจให้คนประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่สังคมเห็นตรงกันว่าเป็นความจริง ความดีและความงาม ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานะที่เป็นอยู่ของแต่ละคน แต่ละองค์กรและแต่ละพื้นที่ได้ โดยคุณธรรมครอบคลุมหลักการ ดังนี้

- **หลักศีลธรรมขั้นพื้นฐานของแต่ละศาสนา** ทุกศาสนาล้วนสอนให้ยึดมั่นในความสัตย์ ความจริง การให้คุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นคนอย่างเท่าเทียมกัน การให้ความรัก ความเมตตาซึ่งกันและกัน และความสามัคคี

- **หลักจริยธรรม** ทั้งจริยธรรมทั่วไปหรือจริยธรรมเฉพาะวิชาชีพ เช่น จรรยาบรรณวิชาชีพ ครู เป็นต้น ซึ่งบอกถึงวิธีปฏิบัติว่าสิ่งที่ต้องทำ ควรทำ และไม่ให้ทำ มีอะไรบ้าง เพื่อให้สมาชิกของวิชาชีพนั้น ๆ ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบจริยธรรมและทำให้คนทั่วไปเกิดความเชื่อมั่นศรัทธา

- **หลักนิติธรรม** หรือกฎหมายระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่ใช้ในการบริหารบ้านเมือง ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีความเที่ยงธรรม เกิดสันติสุข ปราศจากการเอาเปรียบซึ่งกันและกัน

- **หลักธรรมาภิบาล** หรือบรรษัทภิบาลที่ใช้ในการบริหารหน่วยงาน/องค์กร เป็นเครื่องมือ กำหนดความสัมพันธ์ในระดับชั้นต่าง ๆ ภายในองค์กรหรือหน่วยงานทุกประเภท โดยที่ทุกระดับต้องมีความรับผิดชอบ (หรือพันธะสัญญาที่จะปฏิบัติชุดใดชุดหนึ่ง) และต้องมีความรับผิดชอบ (ต่อผลดีอันเนื่องมาจากการปฏิบัติงานนั้น ๆ)

● **กฎเกณฑ์ทางสังคมที่ทุกคนยึดมั่น** เช่น มารยาททางสังคม และการปฏิบัติตนตามขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพื่อความเป็นหมู่คณะและความอยู่รอดของทุกคน ในการปลูกฝังบ่มเพาะให้คนในสังคมมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาและความมานะพยายาม ต้องเริ่มปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียนและองค์กรต่าง ๆ ขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนาน

๓) **หลักการดำเนินชีวิต** ต้องมีความขยันหมั่นเพียรมานะอดทน ใช้สติและปัญญา ในการดำรงชีวิตด้วยความรอบคอบ

คุณประโยชน์ที่จะได้จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรากฐานสำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน เพราะมีคุณประโยชน์ในทุกระดับ ดังนี้

๑) บุคคลมีชีวิตสมดุล ครอบครัวสมดุล ชุมชนสมดุล ธุรกิจสมดุล ประเทศชาติสมดุล พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรงในทุกด้านได้เป็นอย่างดี

๒) ขจัดปัญหาความยากจนและลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจของคนจน

๓) เป็นพื้นฐานของการสร้างพลังอำนาจและพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ

๔) ช่วยยกระดับความรับผิดชอบต่อสังคมของภาคธุรกิจด้วยการสร้างข้อปฏิบัติในการทำธุรกิจที่เน้นผลกำไรระยะยาวในบริบทที่มีการแข่งขันอย่างเป็นธรรม

๕) ช่วยปรับปรุงมาตรฐานของธรรมาภิบาลในทุกภาคส่วนด้วยการเน้นประสิทธิภาพ ความโปร่งใสและการมีผู้รับผิดชอบในการบริหารจัดการทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ

๖) ใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายสาธารณะของหน่วยงานต่าง ๆ และประเทศชาติ ได้อย่างเหมาะสมสามารถสร้างภูมิคุ้มกันต่อสถานการณ์ความเสี่ยงที่เข้ามากระทบโดยฉับพลัน

“**ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**” จึงเป็นหลักคิดหลักปฏิบัติสำหรับคนทุกคน เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสมดุลและมั่นคงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงรอบด้าน อยู่เย็นเป็นสุขและเป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมอย่างแท้จริง อีกทั้งยังเป็นหนทางสร้างรากฐานสังคมแห่งการเรียนรู้ สังคมแห่งคุณธรรม และสังคมโลกอย่างยั่งยืน

การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันในระดับชุมชน มีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของคนในชุมชนอันมีที่มาจากการใช้จ่ายเกินตัว ใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์และไม่ทำให้เกิดรายได้ เช่น เล่นการพนัน ตีมสุรา ฯลฯ ทำให้เงินไม่พอใช้จนต้องกู้หนี้ยืมสิน คนในชุมชนต้องมาเรียนรู้ร่วมกัน มีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาชุมชนร่วมกัน วางแผนแก้ไขปัญหา และปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การใช้จ่ายของคนในชุมชนเสียใหม่ เริ่มจากการสำรวจฐานะการเงินของตนเองและครอบครัวด้วยการทำบัญชีรายรับรายจ่าย หรือบัญชีครัวเรือน เพื่อจะได้รู้ว่าอะไรเป็นรายจ่ายที่จำเป็น และอะไรเป็นรายจ่ายที่ไม่จำเป็น จากนั้น จึงวางแผนลด เลิกรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลง นำเงินส่วนนั้นไปทยอยใช้หนี้ที่ติดค้าง และแบ่งปันบางส่วนเก็บออมไว้ ควบคู่ไปกับการทำอาชีพเสริมเพื่อหารายได้มากขึ้น เช่น รวมกลุ่มกันทำวิสาหกิจชุมชนด้วยการใช้ทุนทรัพยากร และทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่ โดยมีการติดตามความต้องการและความเคลื่อนไหวของตลาดอย่างใกล้ชิด เป็นต้น ขณะเดียวกันคนในชุมชนต้องร่วมกันสำรวจวิเคราะห์สถานะของชุมชนให้รอบด้าน

เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม ศีลธรรม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้เข้มแข็งด้วย เช่น การฟื้นฟูคุณธรรม ในเรื่องที่เป็นข้อบกพร่องของคนในชุมชน การร่วมแรงร่วมใจอนุรักษ์เขตชุมชนวัฒนธรรมอันดีงามของ ท้องถิ่น เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง การดูแลเผ่าละวังทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๒.๒ แนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

แนวทางการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง หรือ Transformative Learning ถูกกำหนดใช้ในครั้งแรก โดย Jack Mezirow ในปี ๑๙๗๘ ซึ่งได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นการเรียนรู้ที่เปลี่ยนกรอบการอ้างอิงเดิม (frame of reference) ซึ่งได้แก่ความเชื่อสมมติฐาน การรับรู้ การคิด ความตั้งใจ ความคาดหวัง ที่ทำให้บุคคล ให้ความหมายต่อการรับรู้สิ่งต่างๆ ไปสู่กรอบการอ้างอิงที่กว้างขึ้น ลึกซึ้ง สามารถแยกแยะความแตกต่างได้ สามารถสะท้อนและนำเสนอภาพความรู้สึกลึกซึ้งได้มากขึ้น สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงได้มากขึ้นและ ถูกต้องมากขึ้น (Mezirow, ๑๙๙๑, Mezirow, ๒๐๐๓) ซึ่งเป็นแนวคิดของการเรียนรู้แบบ Adult Education ที่มีจุดเน้นคือการปรับเปลี่ยน (Transformation) ผ่านกระบวนการเปลี่ยนมุมมอง (Changes of Point of View) ที่มีต่อเรื่องราวต่าง ๆ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนความเข้าใจตนเอง การปรับเปลี่ยนระบบความเชื่อ และการปรับเปลี่ยนวิถีการใช้ชีวิตกระบวนการหลักของ Transformative Learning ประกอบด้วย การสังเกตเหตุการณ์ ที่พบเห็นที่มีการดำเนินการหรือมีผลที่แตกต่างกัน เพื่อพิจารณาหาข้อสรุปแต่ละประเด็น การพิจารณา เชิงวิพากษ์ของเหตุและผลของข้อสรุปที่แตกต่างกันโดยพิจารณาหาเหตุที่ตนเองคิดและพิจารณา รับฟังความเห็นจากผู้อื่นที่มีมุมมองที่หลากหลาย และหาข้อสรุปจากเหตุผลต่างๆ แล้วกลับมาปรับแนวคิด ข้อสรุปเดิมของตน หลักการเรียนรู้สำคัญของ Transformative Learning ประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบ ดังนี้ (Mezirow and Taylor, ๒๐๐๙; Ratanamongkolkun, ๒๐๑๔).

๑) ประสบการณ์เดิม เป็นปัจจัยนำเข้าสู่ที่สำคัญ เพราะจะนำไปสู่การจัดการเรียนรู้ที่เป็นการสร้าง ประสบการณ์ใหม่ให้มีลักษณะย้อนแย้งกับการรับรู้เดิม (dilemma) จะช่วยกระตุ้นการเรียนรู้ใหม่ให้เกิดขึ้น โดยที่ผู้ถ่ายทอดต้องชี้ให้ผู้รับการถ่ายทอด ได้มองเห็นความขัดแย้งเหล่านั้นเพราะบางครั้งผู้รับการถ่ายทอด ยังขาดประสบการณ์ในการแยกแยะประเด็นที่รับรู้และควรได้มองเห็นด้วยตนเองได้โดย ซึ่งบางครั้ง ประสบการณ์ความย้อนแย้งอาจเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะเวลาสั้นๆ แล้วผ่านไป

๒) การใคร่ครวญเกี่ยวกับตนเองอย่างมีวิจารณญาณ (critical self-reflection) เป็นกระบวนการ ทางจิตตปัญญาศึกษาที่เน้นการสร้างความรู้ถึงคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจากอคติ สามารถ เชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ (Prajankett, ๒๐๑๖) กระบวนการนี้จะช่วย เชื่อมประสานประสบการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่กับสมมติฐานเดิมที่มีอยู่ในตัวบุคคล

รูปแบบของการสะท้อนคิดประกอบด้วย ๑) Content Reflection เป็นกระบวนการสะท้อนคิด ในสิ่งที่รับรู้ รู้สึก คิดและทำการตอบคำถาม “What” เช่น “เหตุการณ์นี้ทำให้ชุมชน เครือข่าย ได้เรียนรู้ อะไร” ๒) Process Reflection เป็นกระบวนการสะท้อนคิดว่าเรารับรู้ รู้สึก คิด ทำอย่างไร เรียนรู้อะไร รับรู้ สิ่งเหล่านี้ได้อย่างไร เป็นการตอบคำถาม “How” เช่น “ครูภูมิปัญญา เครือข่ายรู้สึกอย่างไรต่อเหตุการณ์นี้” และ ๓) Premise Reflection เป็นการสะท้อนคิดว่าทำไมเราจึงรับรู้ รู้สึก คิด และทำอย่างนั้น การตอบคำถาม “Why” เช่น “เพราะอะไรครูภูมิปัญญาจึงปฏิบัติในลักษณะนี้” (VicharnPanich, ๒๐๑๖) ดังนั้น การสะท้อนคิดจึงไม่ได้สะท้อนเพียงแค่เรื่องราวและประสบการณ์ที่ใช้เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ แต่การสะท้อนคิดที่ลึกซึ้งขึ้นจะช่วยให้ผู้เรียนมีความสามารถจดจำ เข้าใจสิ่งที่เรียนได้ชัดเจนภายในตนเอง

๓) การสนทนาเชิงวิพากษ์ (critical discourse) เป็นกระบวนการการตรวจสอบความคิดของตนเองกับผู้อื่นผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ด้วยวิธีของสุนทรียสนทนา (dialogue) เพื่อขยายมุมมองความคิด ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ผลที่ได้จากการสนทนาคือ การเห็นมุมมอง ความเชื่อและการให้เหตุผลที่แตกต่างออกไป นำไปสู่การเรียนรู้ใหม่ที่มีความถูกต้องและครอบคลุมมากขึ้นกว่าเดิม ผู้สอนมีบทบาทสำคัญในการเอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างผู้เรียน ผู้รับบริการ กลุ่มเพื่อน ทีมสุขภาพหรือสาขาวิชาชีพ ภายใต้บรรยากาศที่ผ่อนคลายไว้ว่างใจกัน เพราะการสร้างพื้นที่ที่ปลอดภัย และเกื้อกูลการเรียนรู้ซึ่งกันและกันเพื่อให้การเปลี่ยนผ่านทางความคิดของผู้เรียนเกิดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๔) การกระทำ (action) เป็นการพัฒนากรอบความคิดจากเดิมไปสู่สิ่งใหม่ ผ่านกระบวนการเอื้ออำนวยที่ทำให้การเรียนรู้มีความยั่งยืนและประสบความสำเร็จ ซึ่งเมื่อผู้รับการถ่ายทอดเห็นคุณค่าและเห็นผลลัพธ์ของการเรียนรู้ว่าสอดคล้องกับเป้าหมายของชีวิตตนเอง จะนำไปสู่ความสุข และความพึงพอใจในการเรียนรู้ ผู้ถ่ายทอดจะต้องเอื้ออำนวยให้การเรียนรู้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความเข้าใจและใส่ใจในความเป็นมนุษย์ ไม่เน้นเฉพาะเพียงแค่นี้อาหาความรู้เท่านั้น เพื่อช่วยให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างความรู้ที่มีสู่กระบวนการเรียนรู้เข้ากับเป้าหมายที่ผู้รับการถ่ายทอดกำหนดและต้องการได้

การนำแนวคิด Transformative Learning มาใช้ในการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ในตามแนวคิด Transformative Learning ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดควรกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับค่านึงถึงหลักการและขั้นตอนของ Transformative Learning ที่ประกอบด้วย ๑๐ ขั้นตอน (Mezirow, ๒๐๐๐) และควรคำนึงถึงบริบททางสังคม ประสบการณ์ และผลลัพธ์การเรียนรู้ที่พึงประสงค์ หลักสูตร สามารถนำกระบวนการเรียนรู้ ตามขั้นตอนของ Transformative Learning ไปใช้ ดังต่อไปนี้

๑) การเผชิญกับสถานการณ์ที่ย้อนแย้ง (Disorienting dilemma) ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดวิเคราะห์ประสบการณ์เดิมของผู้เรียน เพื่อจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เผชิญกับสถานการณ์ที่ย้อนแย้งไปจากมุมมองของตน โดยการกำหนดสถานการณ์ สื่อการเรียนรู้หรือเทคนิคที่กระตุ้นความสนใจ การที่ผู้เรียนเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่ขัดแย้ง จะเกิดเป็นวิกฤตที่ดูเหมือนจะหาทางออกไม่ได้ คำตอบเดิม ๆ และการรับรู้โลกแบบที่เคยมีอยู่ไม่อาจใช้แก้ไขปัญหาได้อีกต่อไป การจัดการเรียนรู้ในลักษณะนี้มุ่งให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ โดยการสะท้อนความคิด (Reflective Thinking) จากการวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถใช้การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem Based Learning) เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดความขัดแย้งระหว่างความรู้เดิมกับสถานการณ์ใหม่ รวมถึงการแสดงความคิดเห็นหรืออภิปรายร่วมกัน จะทำให้นำไปสู่การแลกเปลี่ยนทัศนะ มุมมองและความรู้ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจและเรียนรู้สิ่งนั้นได้ดีขึ้น

๒) การตรวจสอบตนเอง (Self-examination) เป็นกระบวนการที่ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดจัดให้ผู้เรียนได้ตรวจสอบ อารมณ์ ความรู้สึก และมุมมองของตนเองที่มีต่อสถานการณ์ย้อนแย้งที่กำลังเผชิญนั้น ภายใต้บรรยากาศการเรียนรู้ที่อบอุ่น ปลอดภัย จะช่วยให้ผู้เรียนไม่รู้สึกกดดันและสามารถแสดงความคิดเห็นได้ตรงกับความเป็นจริง ทั้งนี้ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดควรแสดงท่าทีที่อบอุ่น จัดบรรยากาศให้ผ่อนคลาย และอาจจะใช้คำถามกระตุ้น เพื่อนำไปสู่การสร้างความตระหนักให้ผู้เรียนได้ประเมิน คำตอบ ความคิด หรือความเชื่อของตนเองอย่างจริงจัง

๓) การเชื่อมโยงความคิด ความเชื่อของตนอย่างจริงจัง (Sense of alienation) เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องมาจากผลการตรวจสอบตนเอง เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนขยายความคิด การรับรู้และมุมมอง

ของตนเองที่มีต่อสถานการณ์และสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้ง ในขั้นตอนนี้ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดควรเป็นผู้ฟังที่ดี ฟังโดยปราศจากอคติ และสะท้อนกลับให้ผู้เรียนรู้ให้เกิดความต้องการในการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ของตนเอง กระบวนการในขั้นตอนที่ ๒ และ ๓ นี้ควรจัดให้เกิดขึ้นต่อเนื่องกัน โดยกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้ได้สะท้อนคิดถึงเหตุผลและความจำเป็นในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ กระบวนการนี้จะช่วยให้ผู้เรียนรู้ได้กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ของตนเองซึ่งถือว่าเป็นหนึ่งในขั้นตอนของการสะท้อนคิดอย่างลึกซึ้ง

๔) การเปิดใจยอมรับการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น (Relating discontent to others) เป็นการตัดสินใจของผู้เรียนรู้และความพร้อมที่จะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น ซึ่งเป็นการนำไปสู่การสนทนาที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และให้ความเคารพในความคิดผู้อื่น ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีการแสดงความคิดเห็นหรืออภิปรายร่วมกัน กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้ได้แลกเปลี่ยนทัศนะ มุมมองและความรู้ซึ่งกันและกัน จะนำไปสู่การเรียนรู้ที่ดีขึ้น

๕) การค้นหาทางเลือกของการพัฒนาบทบาท ความสัมพันธ์ และแนวทางการปฏิบัติใหม่ (Explaining options of new behavior) ขั้นตอนนี้เกิดขึ้นหลังจากที่ผู้เรียนรู้ได้สะท้อนคิดอย่างลึกซึ้งถึง เหตุผลและความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนทัศนะ ความคิด และมุมมองที่มีต่อสถานการณ์ที่กระตุ้นการเรียนรู้ ผู้เรียนรู้จะแสวงหาวิธีการพัฒนาตนเองซึ่งถือว่าเป็นการเรียนรู้ที่มีคุณค่า ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดควรมอบหมายให้ผู้เรียนกำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้หรือเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง เพื่อนำไปสู่การแก้ไขความขัดแย้งหรือปัญหาที่เกิดขึ้นในขั้นตอนที่ผ่านมา ทั้งนี้ควรส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้ได้ประเมินตนเอง สะท้อนคิด และเปลี่ยนแปลงเป้าหมายเป็นระยะ ๆ โดยผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดอาจจะเชื่อมโยงระหว่างเป้าหมายและพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงของผู้เรียนรู้

๖) การวางแผนการเรียนรู้ใหม่ (Planning a course of action) กระบวนการค้นหาทางเลือกและการวางแผนการเรียนรู้ใหม่ เมื่อผู้เรียนกำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้หรือเป้าหมายในการพัฒนาตนเองแล้ว ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดควรกระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้ได้วางแผนการเรียนรู้เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ แผนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การขยายขอบเขตของความรู้ ความคิด และความเชื่อนั้น มักจะเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน โดยอาจมอบหมายการลงมือปฏิบัติ หรือจัดให้อภิปรายเพื่อสรุปผลการเรียนรู้ร่วมกัน รวมถึงจัดให้ผู้เรียนรู้ได้มีประสบการณ์ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับบุคคลอื่น ๆ ด้วย

๗) การแสวงหาความรู้ และทักษะจำเป็นในการปฏิบัติตามแผนการเรียนรู้ใหม่ (Knowledge to implement plans) ผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายหรือสอดแทรกกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามแผนการเรียนรู้ที่กำหนด บรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้ในด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากด้านความรู้และด้านทักษะวิชาชีพ ได้แก่ ทักษะการคิด การสืบค้น การสื่อสาร ความรับผิดชอบ การทำงานเป็นทีม และการใช้เทคโนโลยี

๘) การทดลองปฏิบัติตามบทบาทใหม่ (Experimenting with new roles) ใช้การเรียนรู้ที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริงในสถานการณ์จริง จึงเป็นโอกาสอันดีที่ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดจะส่งเสริมสนับสนุนและช่วยเหลือให้ผู้เรียนรู้ได้เชื่อมโยงความรู้ ประสบการณ์ และการเรียนรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันไปลงมือปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลลัพธ์การเรียนรู้

๙) การสร้างความมั่นใจในบทบาทใหม่ (Building confidence in new ways) การเรียนรู้ที่ดีต้องเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนรู้เห็นคุณค่าและเห็นผลลัพธ์ว่าสอดคล้องกับเป้าหมายของชีวิต การที่จะเกิดผลลัพธ์ของการเรียนเช่นนี้ได้ผู้เรียนรู้จะต้องมีอิสระทางการคิดและวิธีการเรียนรู้ การจัดประสบการณ์ที่ทำให้เกิด

ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้ ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดสามารถใช้วิธีการเรียนรู้ได้หลายวิธีพร้อม ๆ กัน รวมถึงเปิดโอกาสให้ผู้เรียนรู้เป็นผู้ศึกษาและลองฝึกโดยอิสระ ไม่เข้าไปแทรกแซง ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดทำหน้าที่สังเกตและเข้าช่วยเหลือทันที หากมีการปฏิบัติที่อาจยังไม่เหมาะสม หรือไม่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้โดยอิสระ ส่งเสริมทักษะการตัดสินใจแก้ปัญหาผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์วิจารณ์ และส่งเสริมความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ภายหลังการเรียนรู้ ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดควรให้ผู้เรียนรู้ได้สะท้อนคิดอย่างลึกซึ้ง โดยอาจสะท้อนคิดเป็นรายบุคคล หรือร่วมกันอภิปรายประสบการณ์ วิเคราะห์สถานการณ์ และประเมินผลการเรียนรู้เปรียบเทียบกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ เพื่อช่วยให้เกิดการทบทวนผลการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้

๑๐) การบูรณาการจนเป็นวิถีชีวิตใหม่ของตน (Reintegration) เป้าหมายของ Transformative Learning คือ การเปลี่ยนแปลงกรอบการอ้างอิงเดิม ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ สมมติฐาน การรับรู้ การคิด ความตั้งใจ ความคาดหวังเกิดขึ้นและคงอยู่อย่างยั่งยืน ส่งเสริมพื้นฐานของการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเข้าใจ เนื่องจาก Transformative Learning ช่วยสร้างสมประสบการณ์ให้การเรียนรู้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความเข้าใจ และใส่ใจในความเป็นมนุษย์

การทบทวนผลการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการสะท้อนคิด (Reflective)

การสะท้อนคิดมีประโยชน์ต่อการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนรู้สามารถพิจารณาจุดเด่นจุดบกพร่อง และหาวิธีการพัฒนาตนเองให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดควรใช้กระบวนการสะท้อนคิด ภายหลังการเรียนรู้ทุกครั้ง โดยการสะท้อนคิดควรครอบคลุมด้านผลที่เกิดจากการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการคิดพิจารณาประสบการณ์ที่ผ่านมารอบรอบ จนทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะนำไปปรับปรุงการปฏิบัติงานของตนเองในอนาคตให้ดีขึ้น (Ausanee Wanchai, Chananan Saengpak and Yosapon Leungsomnapa, ๒๐๑๘)

การสะท้อนคิดเป็นกระบวนการธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในสมองของมนุษย์ การนำมาใช้ในการเรียนรู้จึงต้องมีแนวทางที่เป็นขั้นตอน ฝึกให้เป็นระบบและมีเป้าหมาย มุ่งสะท้อนสิ่งที่ได้เรียนรู้ให้กระจ่างชัดเจนขึ้น การสะท้อนคิดจึงมี ๒ มิติ คือ มิติของกระบวนการ และมิติของเนื้อหาสาระ เป็นการให้คุณค่ากับประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้ วิเคราะห์แยกแยะสิ่งที่เกิดขึ้น และนำความรู้ไปใช้ในสถานการณ์ต่อไป เมื่อเกิดการเรียนรู้ในครั้งใหม่ก็นำมาสะท้อนคิดซ้ำ ๆ จนเกิดเป็นความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นไม่มีจุดจบ

กระบวนการสะท้อนคิดตามแนวคิดของ Gibbs (๑๙๘๘) ประกอบด้วย ๖ ขั้นตอน ดังนี้

๑) ขั้นบรรยายสถานการณ์ (Description) เป็นการบรรยายสิ่งที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะจุดสำคัญของสถานการณ์ที่ต้องการให้ผู้อื่นทราบ

๒) ขั้นแสดงความรู้สึกต่อสถานการณ์ (Feeling) การสะท้อนความคิดและความรู้สึกต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความซื่อสัตย์ ถ้าสะท้อนรายกลุ่มขั้นตอนนี้จะเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน และการรับรู้ร่วมกันว่ารู้สึกอย่างไรหรือคิดอย่างไรต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น

๓) ขั้นประเมินสถานการณ์ (Evaluation) การประเมินวิเคราะห์ประสบการณ์ว่า ตนเองและบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องทำอย่างไรกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น สถานการณ์นั้นมีสิ่งใดที่เป็นด้านบวก สิ่งใดเป็นด้านลบ

๔) ขั้นวิเคราะห์สถานการณ์ (Analysis) การวิเคราะห์สถานการณ์และแสดงความรู้สึกในภาพรวมเป็นการทบทวนความคิดความรู้สึกที่เกิดก่อนหน้า โดยเจาะลึกในประเด็นที่สำคัญหรือประเด็นปัญหาเพื่ออธิบายแนวทางการแก้ปัญหา โดยอาจใช้การอ้างอิงหลักการหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๕) **ขั้นสรุปสิ่งที่เรียนรู้ (Conclusion)** สรุปสิ่งที่เรียนรู้จากสถานการณ์ ครอบคลุมทั้งด้านความรู้ ทักษะหรือข้อคิดและวิธีการแก้ไขปัญหา หรือวิธีการป้องกันไม่ให้เกิดสถานการณ์ซ้ำขึ้นอีก โดยใช้เหตุผล ประกอบ

๖) **ขั้นวางแผนปฏิบัติ (Action plan)** เป็นการนำสิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการก่อนหน้านี้ออกมาวางแผน แนวทางการปฏิบัติในอนาคต เป็นการบอกถึงแนวทางการพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้น อาจจะออกมาในรูปแบบ แผนปฏิบัติหรือวิธีการที่เป็นรูปธรรม

กระบวนการสะท้อนคิด จึงเป็นการคิดไตร่ตรองทบทวน พินิจพิเคราะห์และพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบคอบ ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้ผู้เรียนรู้ได้ทบทวนและสะท้อนการกระทำของตน ช่วยให้เกิดความเข้าใจ และเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ นำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงตนเอง ปรับปรุงงาน และการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (Stingu, ๒๐๑๒๐)

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพในชุมชนด้วยองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น

อาชีพเป็นกิจกรรมที่สำคัญของมวลมนุษยชาติเพื่อการดำรงอยู่ ในการทำอาชีพเป็นระบบเป็นขั้นตอน ที่ประกอบด้วยทั้งกระบวนการคิดและผลิตที่เกิดขึ้นและมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง กระบวนการที่สั่งสมอย่างต่อเนื่องเป็นเวลายาวนาน ก่อเกิดเป็นองค์ความรู้ เกิดเป็นความชำนาญของอาชีพที่ ก่อให้เกิดรายได้ผลผลิตที่ได้ถูกแลกเปลี่ยนเป็นเงินและไม่มีรายได้ตอบแทนผลผลิตที่ได้เพื่อการบริโภค ขึ้นอยู่กับชนิดของงานที่ทำ ซึ่งในแต่ละชุมชนมีชนิดอาชีพที่แตกต่างกันมากมาย

การพิจารณาแยกความหมายของการพัฒนาอาชีพในชุมชน เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนของการพัฒนา อาชีพ จึงขยายความของคำว่า “การพัฒนา” ตามพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงให้ความหมายของการพัฒนากับคณะเยาวชน จังหวัด ปทุมธานี เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ ว่า “...พัฒนา หมายถึง ทำให้มั่นคงทำให้ก้าวหน้า การพัฒนา ประเทศก็ทำให้บ้านเมืองมั่นคงมีความเจริญ ความหมายของการพัฒนาประเทศนี้ก็เท่ากับตั้งใจที่จะทำให้ชีวิต ของแต่ละคนมีความปลอดภัย มีความเจริญ มีความสุข...” และได้ทรงพระราชทานพระราชดำรัสหลักปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” ครั้งแรกในงานพระราชทานปริญญาบัตร ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ ไว้ความตอนหนึ่งว่า “...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนเป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้อง ตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและ ฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกฐานะทางเศรษฐกิจขึ้น ได้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศ และของประชาชน โดยสอดคล้องด้วย จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆได้ ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวในที่สุด...” วันพฤหัสบดีที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ในการพระราชทานปริญญาบัตร ณ หอประชุม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระบรมราโชวาทซ้ำว่าด้วยแนวทางการพัฒนาอย่างพอเพียงความตอนหนึ่งว่า “...ในการ พัฒนาประเทศ นั้นจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น เริ่มด้วยการสร้างพื้นฐาน คือความมีกินมีใช้ของประชาชนก่อน ด้วยวิธีการที่ประหยัดระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้ว จึงค่อยสร้าง ความเจริญขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับ...การถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับด้วยความ รอบคอบระมัดระวังและประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้

แน่นอนบริบูรณ์...” (ศูนย์เรียนรู้พระกรณียกิจและการขยายผลพระราชดำริในสถานศึกษา, ๒๕๕๖) พระราชดำรัสดังกล่าวพระองค์ทรงเน้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งความมั่นคงด้วยการพึ่งพาตนเองในระดับพื้นฐานให้ประชาชนให้มีอาชีพ พอมีพอกิน จึงค่อยพัฒนาความเจริญในอาชีพ และฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้น

นอกจากนี้ยังมีความหมายของคำว่า พัฒนา จากพจนานุกรมไทยของราชบัณฑิตยสถานที่ได้ให้ความหมายว่า ทำให้เจริญ และการให้ความหมายของ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ๒๕๔๗: ๔) เน้นที่กระบวนการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมที่ประกอบด้วยคนและกลุ่มคนในชุมชน ให้เจริญขึ้น โดยมีการวางแผนและโครงการที่ร่วมกันของชุมชน ส่วน จินตนา สุจิตานนท์ (๒๕๕๔: ๑๒๐) กล่าวว่า เป็นกระบวนการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยเน้นการพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วม และ สนธยา พลศรี (๒๕๕๐: ๙๕) กล่าวถึงพัฒนาคนให้มีศักยภาพและผนึกกำลังกันปรับปรุงคุณภาพชีวิต ดังนั้นจึงสรุปเป็นความหมายคำว่า การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมที่ประกอบด้วยคนและกลุ่มคนในชุมชน ให้เจริญขึ้น โดยมีการวางแผนและโครงการที่ร่วมกันของชุมชน โดยเน้นการพึ่งตนเองและการมีส่วนร่วม ด้วยการใช้ศักยภาพของชุมชนอย่างเต็มที่ มีความเป็นธรรม โครงสร้างสังคม ประกอบด้วยคน ระเบียบสังคม รวมถึงวัตถุประสงค์ และต้องได้รับการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกันในทุกชนชั้น และต้องได้รับสนับสนุนจากภายนอกชุมชนเมื่อศักยภาพของชุมชนไม่เพียงพอ ในส่วนคำว่า อาชีพ (อาชีพ อาชีวะ) พจนานุกรมไทยของราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า เป็นการเลี้ยงชีวิต การทำมาหากิน งานที่ทำเป็นประจำเพื่อเลี้ยงชีพ ในอีกความหมายหนึ่งของ สนธยา พลศรี (๒๕๕๐: ๖๖) ได้กล่าวถึง ชุมชน ไว้ว่า เป็นกลุ่มทางสังคมที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง มีจิตสำนึกร่วมกัน มีกิจกรรมร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสาร มีการเรียนรู้ร่วมกัน ผูกพันเอื้ออาทรกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน ในลักษณะเป็นเครือข่ายภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน ดังนั้นหากจะนิยามถึง อาชีพชุมชน จึงให้ความหมายได้ว่า กิจกรรมที่ทำเพื่อเลี้ยงชีวิตของกลุ่มของประชาชนที่มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสาร มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ผูกพันเอื้ออาทร ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน ในลักษณะเป็นเครือข่ายภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน โดยมีวัตถุประสงค์เป้าหมายร่วมกัน และจิตสำนึกร่วมกัน โดยที่ โกวิท พวงงาม (๒๕๕๓: ๑๓๒) ได้อธิบายถึงการพัฒนาชุมชนไว้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของชุมชน ให้อยู่ในสภาพที่พึงปรารถนาอย่างมีแบบแผนเป็นขั้นตอน ด้วยเป้าหมายที่แน่นอน ในเรื่องเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต การเรียนรู้ รวมทั้งการดำรงทุนทางสังคมไว้

ดังนั้น การพัฒนาอาชีพของชุมชน จึงหมายถึง กระบวนการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในกิจกรรมให้เหมาะสมสอดคล้องกับกาลเวลาที่เปลี่ยนไป เพื่อเลี้ยงชีวิตของกลุ่มของประชาชนอย่างมีแบบแผนเป็นขั้นตอน มีความเป็นปึกแผ่นพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคงในขอบเขตของชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสาร มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ผูกพันเอื้ออาทร ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน ในลักษณะเป็นเครือข่ายภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน โดยมีวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และจิตสำนึกร่วมกัน การศึกษาปัจจัยเกื้อหนุนต่อความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพตามโครงการส่งเสริมเครือข่ายผู้ที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพจังหวัดบุรีรัมย์ของ วิรัชณี วิเศษรัมย์ (๒๕๕๓: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพ : ศึกษากรณีศูนย์พัฒนาสังคมหน่วยที่ ๒๖ จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ พบว่า เหตุผลที่สมาชิกเข้าร่วมกลุ่มอาชีพส่วนใหญ่ คือเพื่อต้องการสร้างรายได้ การศึกษาถึงปัจจัยเกื้อหนุนต่อความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพ ๗ ด้าน พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพได้แก่ ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม การบริหารจัดการกลุ่ม บทบาทของชุมชนต่อการรวมกลุ่ม การสนับสนุนจากหน่วยงาน

ภายนอก และการตลาดของชุมชน สมาชิกเห็นว่า กลุ่มอาชีพที่มีความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพอยู่ในระดับปานกลาง เข้มแข็งมากที่สุดด้านการกำหนดกฎระเบียบกติกา กลุ่ม รองลงมาคือด้านการมีกรรมการกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ การบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มและด้านมีกิจกรรมของกลุ่มต่อเนื่อง มีกองทุนกลุ่มตามลำดับ

สำหรับปัญหาอุปสรรคต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพ เรียงตามลำดับความสำคัญ คือ การไม่มีตลาดหรือช่องทางในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์เพิ่มมากขึ้น ส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมน้อย ขาดเงินหมุนเวียนในการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม การประสานงานกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานไม่ต่อเนื่องและได้รับการสนับสนุนวิทยากรด้านอาชีพน้อย ผู้นำมีภาวะความเป็นผู้นำต่ำ และสมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มต่ำ ซึ่งสมาชิกกลุ่มเห็นว่า สามารถแก้ไขได้โดย ปรับคุณภาพผลิตภัณฑ์ เพิ่มทักษะการจำหน่ายสินค้า มีการนัดประชุมอย่างสม่ำเสมอ สร้างความสามัคคีให้กับกลุ่ม ขอรับเงินสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก และการออมเงินของสมาชิกเข้ากองทุนเพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม หน่วยงานของรัฐให้ความสำคัญในการช่วยขับเคลื่อนกลุ่มให้ดำรงอยู่ได้ ข้อเสนอแนะว่า ผู้นำกลุ่มอาชีพควรมีความรู้ทักษะด้านอาชีพและสามารถนำความรู้ทักษะด้านอาชีพมาสนับสนุนช่วยให้กลุ่มเกิดรายได้ สมาชิกกลุ่มอาชีพควรให้โอกาสในการแสดงความคิดเห็นในด้านต่างๆ กลุ่มอาชีพที่มีความเข้มแข็งน้อยควรพัฒนาในเรื่องของการประชาสัมพันธ์สินค้า/ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มให้เป็นที่รู้จัก

การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนนั้น ๆ อย่างจริงจัง เพราะการเรียนรู้ที่ดีจะทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหาและสามารถที่จะสร้างพลังในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งต่อไปได้ (วิรัชยา ธรรมกิตติภาพ, ๒๕๕๑:๒๕-๒๖) นอกจากนี้การเรียนรู้บนฐานวัฒนธรรม (Cultural based learning) มีเป้าหมายหลักในการสร้างหรือพัฒนาชุมชนให้มีจิตสำนึกที่ดีร่วมกัน สร้างชุมชนที่มีฐานวัฒนธรรมและความรู้ที่ได้อยู่แล้วให้เป็นต้นแบบของการพัฒนาอย่างยั่งยืน และที่สำคัญ คือ เป็นการพัฒนาทุนทางสังคม ทุนทางปัญญา และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ (เสรี พงศ์พิศ, ๒๕๕๑: ๑๐๖)

ความยั่งยืนของชุมชนเป็นผลลัพธ์เป้าหมายอีกประการหนึ่งที่ชุมชนนั้น ๆ มีความเข้มแข็งแล้ว หลักการสร้างควมยั่งยืนของชุมชน ควรตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชน คุณภาพการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน และความเป็นธรรมทางสังคม (Roger P. P., Jalal, K.F. and Boyd J.A., ๒๐๐๘: ๔๒) ทั้งนี้แนวคิดความยั่งยืนในชุมชนจึงเป็นการเสริมอำนาจหรือพลังของชุมชน โดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน และปัจจัยสำคัญได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิมของชุมชนด้วย ที่นำมาสู่การสร้างการเรียนรู้เพื่อความยั่งยืนได้

การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเป็นเป็นการพัฒนาที่เกิดมาจากประชาชนพึ่งตนเอง โดยการที่ประชาชนต้องร่วมกันไปศึกษาชุมชนของตน สำรวจภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งพลังของชุมชนที่มีศักยภาพในการพัฒนา ทุกคนร่วมกันกำหนดอนาคตของตนเองด้วยการเป็นผู้เรียนรู้ เลือกรสรร วางแผน และการปฏิบัติที่สอดคล้องกับวิถีของชุมชน โดยมีแนวคิดพื้นฐานว่าเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมทางกายภาพและจิตใจของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การยึดระบบคุณค่าของทรัพยากรมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ด้วยการพัฒนาแบบรอบด้านไปพร้อมๆ กัน และกระจายการพัฒนาไปสู่ทุกภาคส่วน (โกวิทย์ พวงงาม, ๒๕๕๓: ๑๖๙-๑๗๐)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นทรัพยากรสำคัญในการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ เป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดเป็นเวลายาวนาน มีการเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป แต่การพัฒนาชุมชนต้องอาศัยหลักการที่เป็นระบบ (Systematic Approach) ด้วยกระบวนการทางการศึกษา เน้นการพัฒนา

ความรู้และกระบวนการสร้างองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ชุมชนหลายแห่ง เกิดองค์ความรู้ในลักษณะบูรณาการ ด้วยสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อความอยู่รอดและการรักษาองค์ความรู้ไว้ให้สืบทอดไปยังลูกหลาน (วรัทยา ธรรมกิตติภพ, ๒๕๕๕: ๖๖-๖๗)

วรัทยา ธรรมกิตติภพ (๒๕๕๑) อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้ของชุมชนที่ปรากฏใน ๕ ลักษณะ ได้แก่ ความจริง การตัดสินใจ ประสบการณ์ ความเชื่อ และความรู้จักคิด เพื่อนำไปสู่การประยุกต์หลักการนำไปใช้ในการพัฒนาอาชีพของชุมชนอย่างยั่งยืน ดังนี้

องค์ความรู้	การประยุกต์หลักการนำไปใช้ เพื่อการพัฒนาอาชีพของชุมชน
ความจริง (Truth) ความรู้จะอยู่บนพื้นฐานของสมมติฐาน ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การค้นพบ การเก็บรวบรวมความรู้ และการศึกษา	ศึกษาและรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริงของชุมชนในหลาย ๆ บริบท อาทิ เศรษฐกิจ สังคม ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาชีพ เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจเพื่อ การแก้ไข และการพัฒนาอาชีพและชุมชน
การตัดสินใจ (Judgment) ความรู้มักเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ เมื่อมีการตรวจสอบซ้ำแล้วซ้ำอีก และปรับเปลี่ยนทุก ๆ เวลา เพื่อให้สามารถประยุกต์และนำไปปฏิบัติได้จริง	นำข้อมูลที่รวบรวมจากสภาพความเป็นจริง ผ่านกระบวนการยอมรับของชุมชนและนำมาวิเคราะห์เพื่อหา ทางเลือกในการแก้ไขหรือพัฒนา
ประสบการณ์ (Experience) ความรู้มักจะมา จากประสบการณ์และมุมมองทางประวัติศาสตร์ ที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอด	สร้างศรัทธาในตัวภูมิปัญญาท้องถิ่น และความมั่นใจ จะนำมาสู่ทางลัดของความสำเร็จในการประกอบอาชีพ โดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน
ความเชื่อ (Beliefs) เป็นการผสมผสาน องค์ความรู้ การค้นหา และการแบ่งปัน องค์ประกอบของความรู้	ถ่ายทอดความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น การรวบรวม ประสบการณ์ให้แก่คนรุ่นหลังอย่างเป็นระบบ จะนำมาสู่ การอนุรักษ์และสืบทอดความรู้
ความรู้จักคิด (Intelligence) เกิดขึ้นเมื่อสามารถประยุกต์ความรู้ในเวลาและสถานที่ที่เหมาะสม และนำไปสู่การตัดสินใจ จนเกิดผลการปฏิบัติงานที่ดีขึ้น	เรียนรู้ร่วมกัน ลองผิดลองถูก และค้นหาสิ่งที่ดีที่สุดหรือเลือกแนวทางในการพัฒนาที่เหมาะสมที่สุดให้แก่ชุมชน

ที่มา: ปรับจาก Amrit T. The Knowledge Management Toolkit. (๒๐๐๒: ๔๕ -๔๘)

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอดภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนไทยในด้านต่าง ๆ อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนาและถ่ายทอดสืบทอดกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับบริบทของสังคมในแต่ละยุคสมัย ครูภูมิปัญญาไทย หมายถึง บุคคลผู้ทรงภูมิรู้ด้านหนึ่งด้านใดเป็นผู้สร้างสรรค์และสืบสานภูมิปัญญาดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่ยอมรับในสังคมและชุมชน เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาในการจัดการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ตามนัยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๑)

ภูมิปัญญาไทยที่คนไทยได้คิดค้น เรียนรู้ สั่งสม กลั่นกรองและทดลองใช้จนตกผลึกสามารถนำความรู้
นั้นมาแก้ไขปัญหของตนเองและสังคม ภูมิปัญญาไทยที่ช่วยให้คนไทยและสังคมไทยสามารถฝ่าวิกฤตเช่นนี้
สมควรที่จะได้รับการฟื้นฟูและนำมาใช้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และ
วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง การสืบสานและเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาไทยวิธีการหนึ่งคือ การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้
ภูมิปัญญาไทย ซึ่งหมายถึงการจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ได้แก่ ความรู้ในการเข้าใจชีวิต
ธรรมชาติ ทรัพยากร สังคมและความรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญา
ไทย มิใช่ตัวอาคารสถานที่ หากแต่หมายถึงสถานที่ที่มีผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์สามารถจัดการเรียนรู้
อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นวัด โรงเรียน สำนักงาน องค์กรบริหารส่วนตำบล
สถานีอนามัย ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือบ้านของผู้รู้ ผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็น “ครูภูมิปัญญาไทย”
ศูนย์การเรียนรู้จึงเป็นการจัดการที่เกิดขึ้นโดยชุมชน โดยมีผู้นำที่สามารถดำเนินการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้
ด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับศักยภาพของชุมชนนั้น ๆ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยจึงมีบทบาทเป็นศูนย์กลาง
ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เป็นการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน และนอกระบบโรงเรียนและเป็นการศึกษาตาม
อัธยาศัย ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยยังมีหน้าที่ประสานเครือข่ายภูมิปัญญาไทยเพื่อเป็นศูนย์กลาง
แลกเปลี่ยนและพัฒนาการเรียนรู้อย่างไรก็ตามทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ และที่สำคัญคือเป็นศูนย์กลางข้อมูล
ภูมิปัญญาไทย ดังนั้น ผู้มีบทบาทสำคัญในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยคือ ครูภูมิปัญญาไทย หมายถึงบุคคล
สำคัญในการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ กระบวนการถ่ายทอดเป็นกระบวนการการเรียนรู้จากชีวิตจริง
จากการปฏิบัติจริง เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการซึมซับสามารถนำวิชาความรู้ไปใช้แก้ไขปัญหได้จริง และเป็นการ
เรียนรู้ด้าน จิตวิญญาณด้วย

คุณสมบัติของภูมิปัญญาไทย โดยมูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ (๒๕๕๗) ได้อธิบาย
เกี่ยวกับคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของผู้ทรงภูมิปัญญาไทยเป็นผู้มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ อย่างน้อย
ดังต่อไปนี้

๑) เป็นคนดีมีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพต่างๆ มีผลงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นของตน
และได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไปอย่างกว้างขวาง ทั้งยังเป็นผู้ใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาของตนเป็น
เครื่องยึดเหนี่ยวในการดำรงวิถีชีวิตโดยตลอด

๒) เป็นผู้คงแก่เรียนและหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ผู้ทรงภูมิปัญญาจะเป็นผู้ที่หมั่นศึกษา แสวงหา
ความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอไม่หยุดนิ่ง เรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบ เป็นผู้ลงมือทำ โดยทดลองทำตามที่เรียน
มา อีกทั้งลองผิด ลองถูก หรือสอบถามจากผู้รู้อื่นๆ จนประสบความสำเร็จ เป็นผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งโดดเด่นเป็น
เอกลักษณ์ในแต่ละด้านอย่างชัดเจน เป็นที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงความรู้ใหม่ๆ ที่เหมาะสม นำมาปรับปรุง
รับใช้ชุมชน และสังคมอยู่เสมอ

๓) เป็นผู้นำของท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญาส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่สังคม ในแต่ละท้องถิ่นยอมรับให้เป็นผู้นำ
ทั้งผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ และผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งสามารถเป็นผู้นำของท้องถิ่นและ
ช่วยเหลือผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

๔) เป็นผู้ที่สนใจปัญหาของท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญาล้วนเป็นผู้ที่สนใจปัญหาของท้องถิ่น เอาใจใส่
ศึกษาปัญหา หาทางแก้ไข และช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนของตนและชุมชนใกล้เคียงอย่างไม่ย่อท้อ จนประสบ
ความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของสมาชิกและบุคคลทั่วไป

๕) เป็นผู้ขยันหมั่นเพียร ผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นผู้ขยันหมั่นเพียร ลงมือทำงานและผลิตผลงานอยู่เสมอ ปรับปรุงและพัฒนาผลงานให้มีคุณภาพมากขึ้นอีกทั้งมุ่งทำงานของตนอย่างต่อเนื่อง

๖) เป็นนักปกครองและประสานประโยชน์ของท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญา นอกจากเป็นผู้ที่ประพฤติตนเป็นคนดี จนเป็นที่ยอมรับนับถือจากบุคคลทั่วไปแล้ว ผลงานที่ท่านทำยังถือว่ามีคุณค่า จึงเป็นผู้ที่มีทั้ง “ครองตน ครองคน และครองงาน” เป็นผู้ประสานประโยชน์ให้บุคคลเกิดความรัก ความเข้าใจ ความเห็นใจ และมีความสามัคคีกัน ซึ่งจะช่วยให้ท้องถิ่น หรือสังคม มีความเจริญ มีคุณภาพชีวิตสูงขึ้นกว่าเดิม

๗) มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้เป็นเลิศ เมื่อผู้ทรงภูมิปัญญามีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์เป็นเลิศ มีผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและบุคคลทั่วไป ทั้งชาวบ้าน นักวิชาการ นักเรียน นิสิต/นักศึกษา โดยอาจเข้าไปศึกษาหาความรู้ หรือเชิญท่านเหล่านั้นไป เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ได้

๘) เป็นผู้มีความรู้หรือบรรพชา ผู้ทรงภูมิปัญญา ถ้าเป็นคฤหัสถ์ จะพบว่า ล้วนมีคู่ครองที่ดีที่คอยสนับสนุน ช่วยเหลือ ให้กำลังใจ ให้ความร่วมมือในงานที่ท่านทำ ช่วยให้ผลิตผลงานที่มีคุณค่า ถ้าเป็นนักบวชไม่ว่าจะเป็นศาสนาใด ต้องมีบริวารที่ดี จึงจะสามารถผลิตผลงานที่มีคุณค่าทางศาสนาได้

๙) เป็นผู้มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญจนได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ ผู้ทรงภูมิปัญญา ต้องเป็นผู้มีปัญญารอบรู้และเชี่ยวชาญ รวมทั้งสร้างสรรค์ผลงานพิเศษใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและมนุษยชาติอย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ

สอดคล้องกับที่ พัฒนา สุขประเสริฐ (๒๕๕๘: ๒๘-๒๙) ได้กล่าวว่า ปราชญ์ชาวบ้าน/ผู้นำในชุมชนคือ บุคคลที่สมาชิกในชุมชน ให้การยอมรับว่าเป็นผู้ที่วางตัวและประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสม สมควรที่จะได้เป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นได้ปฏิบัติตาม รวมถึงเป็นผู้ที่คู่ควรในการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์อันมีค่าให้กับผู้อื่น บุคคลเหล่านี้จึงเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ได้เป็นอย่างดีในการเชื่อมต่อเรื่องราวหรือบอกเล่าถึงอดีตและวิถีการดำเนินชีวิตและองค์ความรู้ของสมาชิกและชุมชน โดยใช้เทคนิคการบอกเล่าเรื่องราวและถ่ายทอดประสบการณ์ที่ผ่านมา เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้นำมาวิเคราะห์ เปรียบเทียบ จัดระบบและพัฒนาให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่มีประโยชน์ต่อไป จุดเด่นของปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้นำชุมชนก็คือ ความสามารถในการคัดกรององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับศักยภาพและความพร้อมในการพัฒนา บุคคลเป้าหมายได้เป็นอย่างดี จึงกล่าวได้ว่าผู้นำชุมชนหรือผู้นำทางความคิด ที่เป็นสื่อบุคคลที่สามารถเข้าถึง รวมถึงบทบาทในการเป็นสื่อบุคคลภายในชุมชน มี ๓ ประการ คือ ๑) ผู้เฝ้ากระบวนการหรือผู้อำนวยการความสะอาดให้เกิดกระบวนการ ๒) ผู้เชื่อมประสานหรือเร่งปฏิกิริยาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นนวัตกรรมจากการเชื่อมคนเชื่อมความคิด เชื่อมกิจกรรม เกิดกระบวนการ พัฒนา และ ๓) ผู้เชื่อมประสานเครือข่าย ทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่าง ผู้คน กลุ่ม องค์กร ชุมชน และระหว่างคนหลายอาชีพ ทำให้เกิดเครือข่ายหลากหลายรูปแบบ เกิดประชาสังคมหรือกระบวนการทางสังคม (เสรี พงศ์พิศ, ๒๕๕๒: ๑๗๐-๑๗๑; สุชาติ น้าใจดี, ๒๕๖๑)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นความรู้อันเกิดจากความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างสติปัญญาของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ผสมเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของตน ด้วยเหตุผลนี้จึงได้มีตัวอิทธิพลที่ทำให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ อิทธิพลที่ทำให้เกิดภูมิปัญญา ได้แก่ อิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม คนจะผูกชีวิตของตนเองติดอยู่กับธรรมชาติอย่างมีเอกภาพแนบแน่นตั้งแต่การดำรงชีพไปถึงการให้คุณค่าของมนุษย์ และการปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวัน และอาจเกิดจากอิทธิพลจากศาสนา พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เข้าไปผสมกลมกลืนกับชีวิตของชาวบ้านมาช้านานจนฝังอยู่ในภูมิปัญญา และความเชื่อทางศาสนาจึงทำให้ชาวบ้านแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่นได้ สร้างสรรค์ภูมิปัญญา

ในท้องถิ่นขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการเนินชีวิตอย่างเป็นสุขภายในท้องถิ่นของตนซึ่งเป็นผลให้ชาวบ้านมีพื้นฐานการเคารพในคุณค่าของตนเองกับสิ่งแวดล้อมใกล้เคียงกัน (อภิชาติ ทองอยู่, ๒๕๒๘; ประเวศ วะสี, ๒๕๓๖)

ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นตามอิทธิพลของสภาพแวดล้อม ความเชื่อ และระดับสติปัญญาของคนในแต่ละท้องถิ่นเป็นผลให้มีความรู้อย่างหลากหลาย แต่อย่างไรก็ตาม ความรู้ในเรื่องดังกล่าวจะมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญร่วมกัน

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ

๑) ความจำเพาะของท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ หรือ ความชัดเจนจากชีวิต และสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาจากภายนอก โดยที่ไม่อาจนำไปใช้กับท้องถิ่นอื่น ๆ ที่แตกต่างกันได้หรือได้แต่ไม่ดีมากนัก

๒) มีความเชื่อโยงหรือบูรณาการสูง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีการเชื่อมโยงกันระหว่างชีวิตสังคม และสิ่งแวดล้อม มีการพยายามนำธรรมชาติมาอธิบายเป็นรูปธรรมชาติ และไม่ทำลายล้างสิ่งนั้น

๓) มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

สำนักพัฒนาเกษตรกร (๒๕๕๒) ได้อธิบายลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

๑) เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม
๒) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
๓) เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
๔) เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม

๕) เป็นแกนหลักหรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ

๖) มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

๗) มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา

๘) มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์

๙) มีการบูรณาการสูง

๑๐) มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง

๑๑) เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตรธรรม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเฉพาะในแต่ละท้องถิ่นที่จัดการไว้อย่างเป็นระบบให้เข้าใจได้ โดยที่ได้มีการสั่งสม ปรับปรุง และถ่ายทอดให้กับชนรุ่นต่อ ๆ ไปดังที่กล่าวมาแล้วว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่มิมีมานานแล้วในทุกท้องถิ่น กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสั่งสมความรู้ และประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบุคคล และสถาบันต่าง ๆ ในท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานประกอบกับการได้รับ

อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วย ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีมานาน และบุคคลในท้องถิ่นได้ถือปฏิบัติมาเป็นเวลานาน กาทังตนเองของชาวบ้านภายในท้องถิ่นต่อมาได้มีการศึกษากว้างขวาง และแพร่หลายมากยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องของเกษตรกรเป็นรายบุคคลในลักษณะปราชญ์ชาวบ้าน ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญ และมีคุณค่าอย่างแท้จริงที่จะได้รับการเผยแพร่เพื่อนำมาใช้ประโยชน์มากขึ้น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (๒๕๕๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ที่มีอยู่ทั่วไป ๆ ในสังคม ชุมชนและ ในตัวผู้รู้เอง เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนนั้น ๆ สิ่งที่เราเรียนรู้ ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติจนเกิดปัญญาใน แต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ จนกระทั่งสิ่งที่เรารู้มาจากหลาย ๆ เรื่องได้ถูกประกอบกันขึ้น แล้วตกผลึกเป็นองค์ความรู้ ซึ่งจัดว่าเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่ช่วยในการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา ช่วยการจัดการและปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา จึงควรมีการสืบค้น รวบรวม ศึกษา ถ่ายทอด พัฒนาและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หรือ Wisdom ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม สามารถใช้ในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นจากประสบการณ์และความเชื่อ กลายเป็นความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมีการปรับปรุง ประยุกต์และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นความรู้ที่สอดคล้องตามบริบททางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน ดังนั้นภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิม เป็นความรู้ที่คนท้องถิ่นพัฒนาขึ้นมา เกิดจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ การลองผิดลองถูกมาเป็นเวลานาน จนเกิดการตกผลึกเป็นความรู้ชุดหนึ่ง ซึ่งอยู่บนรากฐานความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผสมผสานกับความเชื่อ ประเพณีดั้งเดิมต่าง ๆ โดยความรู้ที่ท้องถิ่นนั้นเกิดจากความรู้เกี่ยวกับสภาพพื้นที่ ภูมิทัศน์ ที่สามารถระบุได้ว่าเป็นอย่างไร สามารถแยกประเภท คุณสมบัติ บอกเล่าถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ในชุมชนได้

ผลการวิจัยและข้อค้นพบจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะและบทบาทที่สำคัญของภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตรกรรมของ วิษณุเศวทร ทะกอง สุทธิพันธ์ โสทธิวิธิ และ มารุตพงศ์ เจริญขวัญ (๒๕๖๐) ศึกษาเรื่อง กลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเพิ่มประสิทธิภาพ การผลิตสินค้าเกษตรของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดจันทบุรี ได้สรุปและอธิบายไว้อย่างชัดเจนและสามารถนำไปประยุกต์ในการศึกษาข้อมูลดังนี้

คุณลักษณะและบทบาทของปราชญ์ชาวบ้าน/ภูมิปัญญาด้านการเกษตรกรรม ได้แก่

๑) มีความเป็นผู้แนะนำแห่งองค์ความรู้และวิเคราะห์ปัญหาชุมชนของตนเองได้ปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตร ต้องเป็นผู้ที่แสวงหาความรู้และจัดการองค์ความรู้โดยคิดทำสรุปทบทวน แล้วนำมาเป็นความรู้ให้คนอื่นเห็นได้อย่างชัดเจน มีทั้งวิชาการและภาคปฏิบัติให้เห็นเพื่อแก้ไข ปัญหาให้กับชุมชนและสังคม เป็นบุคคลที่สามารถวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างแตกฉาน ทั้งการวิเคราะห์ตนเองและวิเคราะห์ชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รากฐาน ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชุมชน สังคม การมีทรัพยากรหรือทุนปัญญา ทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรมและทุนทรัพย์ และความต้องการของชุมชน และวิธีการเติมเต็มในส่วนที่ชุมชนขาดไป โดยใช้ประสบการณ์ของตนในการแก้ไขปัญหาชุมชน

๒) เป็นผู้ริเริ่มการเกษตรคุณภาพ ประสบการณ์ในการทำเกษตรของปราชญ์ของเกษตรกรตัวอย่าง ทำให้รู้ดีว่าประสบปัญหาอะไร มีสิ่งใดที่จะต้องแก้ไขเพื่อลดปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้มีการใช้องค์ความรู้เพื่อแก้ปัญหาทางด้านการเกษตร เช่น ลดต้นทุนการผลิต ทำให้รายได้เพิ่มขึ้น หรือเพิ่มคุณภาพผลผลิต

การผลิตสินค้าเกษตรนอกฤดูใช้ระบบการผลิตแบบผสมผสาน นำเทคโนโลยีทางการเกษตรใหม่ ๆ มาใช้ การปลูกพืชอินทรีย์ การลดใช้สารเคมี การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ เป็นต้น ซึ่งความรู้เหล่านี้ประชาชนมีการนำมาถ่ายทอดให้กับสมาชิกและคนในชุมชนจนเกิดการยอมรับ ทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น ช่วยเหลือเกษตรกรในชุมชนให้มีรายได้ ลดรายจ่ายในครัวเรือน ลดปัญหาการขาดทุน หรือแม้แต่การทำการเกษตรที่มีคุณภาพตรงกับความต้องการของตลาดและผู้บริโภคซึ่งเป็นเรื่องที่ควรส่งเสริมให้เกษตรกรนำไปปฏิบัติ

๓) การเป็นผู้นำในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ สิ่งสำคัญคือการสร้างการมีส่วนร่วมกับคนในชุมชน มีหลักในการระดมความคิดร่วมกัน เป็นคนกลางที่จะคอยประสานความคิดของแต่ละคนมาปรับปรุงและพัฒนาารร่วมกัน ต้องมีการวางแผนในการกำหนดทิศทางการปฏิบัติงานให้กับกลุ่มสมาชิก รวมไปถึงการตรวจสอบถึงผลหรือปัจจัยที่เป็นตัวบ่งชี้ถึงความสำเร็จของการทำงานและประเมินผลว่าการปฏิบัติงานประสบความสำเร็จหรือมีผลเป็นไป ตามที่ตั้งเป้าหมายไว้หรือไม่อย่างไร

๔) เป็นผู้นำทางความคิด เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของบุคคลอื่น ๆ เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลทางความคิดซึ่งสามารถชี้้นำให้กลุ่มบุคคลเป็นไปตามความคิดที่วางไว้เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความคิด ค่านิยมความเชื่อ ตลอดจนการตัดสินใจ การกระทำและวิถีการดำเนินชีวิตในอนาคตแก่บุคคลอื่น เป็นบุคคลที่สามารถโน้มน้าวผู้อื่นได้ ทั้งคำพูดและแบบอย่างการกระทำ

๕) มีการติดต่อสื่อสารกับบุคคลทั้งภายในและภายนอก ประชาชนที่มีความรู้ทางด้านการเกษตรส่วนใหญ่จะมีการติดต่อสื่อสารกับบุคคลและหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสมาชิกที่ตนเองมีเครือข่ายอยู่ การให้คำปรึกษาจากกลุ่มสมาชิกด้วยกัน สื่อสารกับกลุ่มบุคคลที่มาศึกษาดูงานในพื้นที่ การเกษตรของตน การจัดการประชุมเพื่อหารือในเรื่องต่าง ๆ การบรรยายให้ความรู้ หรือแม้แต่การติดต่อสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ เช่น Application Line / Facebook ส่วนการติดต่อสื่อสารจากบุคคลภายนอกส่วนใหญ่ก็จะเป็นเจ้าหน้าที่หรือนักวิชาการจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาพบปะหรือสอบถามข้อมูล

๖) เป็นแบบอย่างที่ดีของคนในชุมชน ประชาชนจะปฏิบัติตนแบบวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ใช้ชีวิตแบบสมถะพอเพียง มีความซื่อสัตย์ เป็นคนมีคุณธรรม ยึดหลักพุทธธรรม คนในชุมชนให้การยอมรับนับถือ ใช้ชีวิตอย่างคนที่พออยู่พอกิน มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเอง ครอบครัวและชุมชนให้มีความเจริญ มีความเมตตาอยากช่วยเหลือคนอื่น

๗) มีบทบาทในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือ ประชาชนที่มีความรู้ทางด้านการเกษตรส่วนใหญ่จะมีแนวคิดที่จะไม่เก็บความรู้ไว้คนเดียว จะไม่หวงวิชา และพร้อมที่จะนำความรู้ที่ตนเองมีอยู่นั้นถ่ายทอดให้กับผู้อื่นด้วยความตั้งใจจึงมักที่จะเห็นประชาชนออกมาถ่ายทอดความรู้ในการประชุม เสวนาหรือกิจกรรมอื่น ๆ

๘) เป็นสื่อกลางระหว่างกลุ่มสมาชิกกับเจ้าหน้าที่รัฐ ประชาชนส่วนใหญ่จะมีการติดต่อกับนักวิชาการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐจากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและเปิดรับข้อมูลทางการเกษตรใหม่ ๆ จากเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมไปถึงหน่วยงานเอกชนบางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการเกษตร

๙) มีการเปิดรับความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ มีองค์ความรู้ที่ได้มากจากประสบการณ์ของตนเองแล้วนำมาปรับใช้และถ่ายทอดให้กับคนอื่น แต่ก็ไม่ปิดกั้นตนเองที่เปิดรับความรู้และเทคโนโลยีใหม่ ๆ แต่การเปิดรับนั้นจะอยู่บนฐานของการพิจารณาอย่างรอบคอบ เมื่อได้รับมาแล้วก็ต้องนำมาทดลองทดสอบว่าเกิดผลดีและสอดคล้องกับบริบทของตัวเองและชุมชน แล้วจึงนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ ส่วนใหญ่ประชาชนจะมีโอกาสได้รับความรู้จากการศึกษาดูงาน หรือการได้ไปติดต่อกับค้าขายกับคนอื่น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนชุดความรู้และ

ประสบการณ์ ส่วนเทคโนโลยีใหม่ ๆ นั้นก็มีการเปิดรับและนำมาปรับให้ตามสภาพที่เห็นว่าสอดคล้องและเหมาะสมกับชุมชนของตนเอง

๑๐) มีการแสวงหาความรู้จากหลากหลายช่องทาง มีการแสวงหาความรู้จากแหล่งข้อมูลข่าวสารที่หลากหลาย ประกอบด้วย แหล่งความรู้จากสื่อบุคคล เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลที่เป็นปราชญ์ด้วยกัน กับกลุ่มสมาชิกด้วยกัน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเจ้าหน้าที่หรือนักวิชาการทางด้านการเกษตร บทบาทการเป็นผู้ส่งสารในการบรรยายแต่ขณะเดียวกันก็เปลี่ยนบทบาทเป็นผู้รับสารความรู้จากกลุ่มที่มาศึกษาดูงาน ส่วนสื่ออื่นๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ หนังสือ ตำรา มีการใช้ความรู้จากแหล่งดังกล่าวอยู่บ้างแต่ค่อนข้างน้อย สื่อวิทยุโทรทัศน์มีการเปิดรับเฉพาะเวลาพักผ่อนเท่านั้น ส่วนสื่อออนไลน์ ก็เริ่มมีการแสวงหาความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารกับคนอื่นผ่านการใช้ Application Line และ Facebook เป็นหลัก ปราชญ์ส่วนใหญ่เริ่มมีการปรับตัวหันมาใช้สื่อออนไลน์กันมากขึ้นแต่ต้องอาศัยเวลาและอาศัยการปฏิบัติให้เกิดการคุ้นชิน เพราะทักษะส่วนใหญ่มองว่าเป็นสื่อที่มีความรวดเร็ว สะดวก ติดต่อกันได้ง่าย และมีข้อมูลใหม่ ๆ ที่ตนไม่เคยรู้มาก่อนทำให้เป็นการเปิดโลกทัศน์ใหม่โดยเฉพาะ Application Facebook แต่การเข้าถึงเว็บไซต์ยังมีการใช้ค่อนข้างน้อย

๑๑) เป็นผู้จัดกิจกรรมและสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนาปราชญ์เกษตรมีบทบาทในการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ให้กับคนในชุมชนเช่นการประชุมกลุ่มสมาชิกหรือการเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมอื่น ๆ ที่ชุมชนได้จัดขึ้น นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่จัดร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐกับปราชญ์ ในการถ่ายทอดความรู้ เช่น งานถ่ายทอดเทคโนโลยี Field Day ที่สำนักงานเกษตรจังหวัดจัดขึ้นตามศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์แล้วให้ปราชญ์เป็นวิทยากรหลัก โดยเปิดให้กลุ่มสมาชิกบุคคลภายนอก เกษตรกร นักเรียนนักศึกษาเข้าร่วมงานซึ่งภายในงานยังมีหน่วยงานอื่นเข้าร่วมเช่นกรมพัฒนาที่ดิน กรมประมง เป็นต้น

๑๒) มีการใช้หลักการแก้ไขปัญหาเพื่อความอยู่รอดของชุมชน ปราชญ์ด้านการเกษตรของจังหวัดจันทบุรี มีการใช้ภูมิปัญญาของตนเองมาปรับใช้และบูรณาการให้กับคนในชุมชนท้องถิ่นจากบทบาทความเป็นผู้นำ ปราชญ์จะใช้เวลาพยายามที่จะแสวงหาความรู้ เปิดรับสิ่งใหม่ๆ มีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น แล้วนำเอาความรู้ใหม่ๆ ที่ได้มาบูรณาการใช้ในงานของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อยกระดับให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้รอดพ้นจากความทุกข์ยาก ต่อสู้กับยากจน เมื่อคนในชุมชนมีความรู้ สิ่งเหล่านี้ก็จะเป็ภูมิคุ้มกันให้ตนเองรอดพ้นจากความไม่รู้ และปราชญ์ยังจะต้องเรียนรู้เท่าทันสิ่งภายนอกและสามารถจำแนกแยกแยะได้ว่าสิ่งใดควรนำมาปรับใช้ สิ่งใดควรหลีกเลี่ยง เพื่อเป้าหมายสูงสุดคือการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองและคนในชุมชน กินดีอยู่ดี พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (๒๕๔๕: ๖๐-๖๔) ได้ให้แนวทางเกี่ยวกับวิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยไว้หลายแนวทาง สรุปได้ดังนี้

- ๑) การลองผิดลองถูก
- ๒) การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง
- ๓) การสาธิตและการบอกเล่า
- ๔) สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์
- ๕) เรียนรู้โดยพิธีกรรม
- ๖) ใช้คำสอนศาสนาปฏิบัติมาเป็นตัวหลักให้คนปฏิบัติ

- ๓) การแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์กันระหว่างคนในสังคมต่างวัฒนธรรม
- ๔) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม
- ๕) ครูพักลักจำ
- ๑๐) เลียนแบบแล้วเอามาดัดแปลง

จะเห็นได้ว่าแม้ว่าเกษตรกรไทยจะไม่ได้เข้ารับการเรียนในโรงเรียนก็ตาม การเรียนรู้ของเกษตรกรไทยก็ยังคงเกิดขึ้นมาได้หลายทางที่ผสมผสานกัน จนเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ของแต่ละคน เสรี พงศ์พิศ (๒๕๔๙: ๘๙-๙๗) ได้กล่าวถึงแนวคิดการสร้างชุมชนที่เข้มแข็งเพื่อการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือ ชุมชนนั้นจะต้องเป็นสังคมที่สร้างบนฐานความรู้ สร้างวัฒนธรรมความรู้ แทนวัฒนธรรมอุปถัมภ์ มีความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง สามารถคิดและตัดสินใจได้ จัดการกับชีวิตของตนเองได้ พึ่งพาตนเองได้ โดยการเรียนรู้ต้องพัฒนาเป็นขั้นตอนคือ

๑) เรียนรู้สภาพที่แท้จริงของทุกขในปัจจุบัน มองจากปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาหนี้สิน เรียนรู้ให้ได้ว่าปัญหาหนี้สินคืออะไร แก่ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยความมั่นคง เข้มแข็งและยั่งยืน เป็นชุมชนเข้มแข็งที่พัฒนาชุมชนของตนเองให้พ้นทุกข์ ให้อุดม ให้อยู่อย่างมั่นคงยั่งยืน อย่างอยู่ดีมีสุข เป็นขั้นตอนของการสร้างภูมิคุ้มกัน

๒) เรียนรู้ให้ได้หลักคิดและเทคนิควิธี เมื่อแสวงหาความรู้ที่เป็นเทคนิควิธี เกิดทักษะเป็นข้อมูล เมื่อได้สรุปรวมเป็นองค์ความรู้ สังเคราะห์ให้ตกผลึกเป็นองค์ความรู้ใหม่ สรุปให้เป็นแนวคิด แนวทางปฏิบัติ จึงนำไปสู่ปัญญา

๓) เรียนรู้การจัดการทรัพยากร ชุมชนชนบทใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อดำรงชีวิตการเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการป่าไม้ การจัดการดิน การจัดการน้ำ ผลผลิตต่าง ๆ มีการสั่งสม สืบทอดกันมาประยุกต์เข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้เหมาะสมกับสถานการณ์

๔) เรียนรู้สังคมโลก เป็นการเรียนรู้โลกภายนอกที่สลับซับซ้อน เพื่อความอยู่รอดในสังคม ผลผลิตที่มีสารเคมีที่มีพิษตกค้างผลมาจากการขาดจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมในการผลิตที่ต้องการแข่งขันและความโลภ ขาดความรู้ความเข้าใจ ขาดการมีส่วนร่วม ที่มีผลต่อสุขภาพของคนในชุมชน การปรับเปลี่ยนวิถีเป็นเกษตรอินทรีย์ ผลผลิตที่บริโภคไม่เป็นอันตราย ไม่มีสารเคมีตกค้างในสภาพแวดล้อม สุขภาพของชุมชนดีขึ้น

๕) การสร้างเครือข่าย ชุมชนในอดีตอยู่รอดมาได้ด้วยเครือข่าย ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ผลิตที่เหลือจากบริโภคถูกนำออกไปแลกกับสิ่งขาดในครอบครัว เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ามากกว่าซื้อขาย แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ เครือข่ายเป็นองค์กรหรือกระบวนการประชน ที่สมาชิกมีความสัมพันธ์กันแบบหลวม ๆ ไม่ขึ้นตรงต่อกัน มีการเรียนรู้ มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน หากมองด้านการผลิตการกระจายผลผลิตผ่านเครือข่ายจะช่วยลดค่าใช้จ่ายได้

สรุปได้ว่า การเรียนรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การถ่ายทอดความรู้มีความสำคัญสู่ การสร้างและขับเคลื่อนชุมชนให้ไปสู่เป้าหมายของการพึ่งตนเอง ชุมชนเข้มแข็ง

สุชาติ น้าใจดี (๒๕๖๑) กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาว่า ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในครอบครัว กล่าวคือ หัวหน้าครอบครัว พ่อแม่ บรรพบุรุษ มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา ส่วนผู้รับการถ่ายทอด คือ ลูกและหลาน นอกจากนี้ ยังมีการถ่ายทอด ภูมิปัญญาระหว่าง ครูหรือปราชญ์ชาวบ้านและลูกศิษย์ รวมไปถึงเพื่อนบ้านที่อยู่ชุมชนเดียวกัน เนื้อหาในการถ่ายทอดนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ วัสดุอุปกรณ์

รวมถึงขั้นตอนหรือกระบวนการของภูมิปัญญานั้น ๆ ซึ่งเป็นวิธีการถ่ายทอด ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เป็นการบอกเล่าโดยตรงและเป็นการถ่ายทอดผ่านวิธีการสาธิต การสอนให้ดูเป็นตัวอย่าง หลังจากนั้น จึงให้ผู้รับการถ่ายทอดลงมือปฏิบัติด้วยตัวเองตามแบบอย่าง นอกจากนี้ ยังให้ผู้รับการถ่ายทอดฝึกฝน ทักษะทางภูมิปัญญา โดยการสอนตั้งแต่เรื่องที่ย่างไปจนถึงเรื่องที่ยากตามลำดับ อาจกล่าวได้ว่า มีการพิจารณาเนื้อหา และวิธีการถ่ายทอดให้เหมาะสมกับผู้เรียน ประเด็นสำคัญที่พบประการหนึ่งคือ ผู้รับการถ่ายทอดอาจใช้วิธีการเรียนรู้ ด้วยตนเองผ่านการสังเกต หรือเรียกว่าเป็นวิธีการแบบครูพักลักจำ โดยเป้าหมายสำคัญของการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การมองว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอาชีพที่จะทำให้ครอบครัวมีรายได้ รวมถึงความต้องการที่จะสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และการเห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาที่สะสมกันมา อย่างไรก็ตาม การที่จะทำให้ภูมิปัญญาดำรงอยู่ได้นั้น จำเป็นที่จะต้องปรับตัว ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคม ซึ่งหมายถึงการปรับให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสอดคล้องกับความต้องการของลูกค้ (ธัญธัช วิกิตภูมิประเทศ, ๒๕๕๓: ๒๑-๒๒) โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นสามัญชน คนธรรมดา “ไม่ธรรมดา” อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรืออยู่ในชุมชนและได้รับการยกย่องจากชาวบ้านทั่วไปว่าเป็นผู้มีภูมิปัญญา มีความรู้ความสามารถ ในการอธิบายและแก้ไขปัญหาต่างๆ เป็นคนดีมีคุณธรรม เพราะภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เป็นองค์รวมของชีวิต (เสรี พงศ์พิศ, ๒๕๕๒: ๑๖๙-๑๗๐) การถ่ายทอดเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีวิธีดำเนินการหลากหลายขึ้นอยู่กับ การนำไปใช้กับกิจกรรม หรือการบริหารจัดการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายและประสบความสำเร็จในการดำเนิน กิจกรรมนั้น แนวคิดที่สำคัญในการส่งเสริมให้มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง การสร้างการยอมรับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการทำให้บุคคลและชุมชนเกิดความตระหนัก และเห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น จนเกิดการยอมรับและมีการนำไปสู่การใช้ประโยชน์จริง

พัฒนา สุขประเสริฐ (๒๕๕๘: ๑๔๕-๑๔๙) กล่าวถึงสิ่งสนับสนุนในเรื่องการสร้างให้เกิดการยอมรับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

๑) ความมีประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ สิ่งที่เป็นผลดี หรือเป็นคุณค่าที่เกิดจากการนำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์จริง ประกอบด้วยประโยชน์และคุณค่าที่ได้เกิดขึ้น อย่างสมดุลใน ๔ มิติ ได้แก่ ๑) การตอบสนองความต้องการในเรื่องการลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ รวมถึงการเพิ่มโอกาสในเชิงเศรษฐกิจ ๒) การสนับสนุนและส่งเสริมการทำงานร่วมกันจนเกิดเป็นกลุ่ม เป็นพลังกลุ่มจากการที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ในการทำกิจกรรมร่วมกันและมีความสามัคคีในเชิงสังคม ๓) การสนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดความตระหนักถึง ความสำคัญ ของบทบาทหน้าที่และสถานภาพในสังคม รวมถึงความสำคัญของภาวะผู้นำและผู้ตามในเชิง การเมืองการปกครอง และ ๔) ความสอดคล้องและกลมกลืนกับระบบนิเวศตามธรรมชาติจากการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างคุ้มค่า ทั้งในปัจจุบันและอนาคตในเชิงสิ่งแวดล้อม

๒) ความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการที่บุคคลเกิดความเชื่อมั่นต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง ควรดำเนินการ ดังนี้ ๑) การสร้างการเรียนรู้ในเรื่องภาพปรากฏและ คุณลักษณะ ของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจอย่างถูกต้องและชัดเจน รวมถึงการ ดัดแปลงและสร้างสรรค์ใหม่ เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ได้อย่างถูกต้องและมี ประสิทธิภาพ ๒) บุคคลเป้าหมายสามารถจับต้องได้ หรือสะดวกต่อการแสวงหาและครอบครอง เพื่อการ นำไปใช้ประโยชน์ด้วยวิธีการสาธิต และการสาธิตวิธีการในการปฏิบัติ ๓) การสนับสนุนให้มีการนำไปใช้ ประโยชน์จริงตามคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การจัดทำแปลงเรียนรู้ การทดลอง ปฏิบัติจริง เป็นต้น

๓) การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการนำสารหรือความหมาย จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปสู่บุคคลเป้าหมายและชุมชน เพื่อให้เกิดการรับรู้ ใคร่ครวญ ไตร่ตรองและใช้เหตุผลตัดสินใจ และให้คุณค่ากับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งจำแนกแนวทางในการปฏิบัติได้ ๓ ลักษณะ ดังนี้ ๑) การถ่ายทอดความรู้และข้อมูล เป็น ลักษณะของการสื่อสารความหมายจากข้อมูล องค์ความรู้ในลักษณะที่มีความเป็นกลางเพื่อให้ผู้รับสารได้มีการ รับรู้ เป็นสำคัญ ๒) การประชาสัมพันธ์ให้ได้ทราบถึงข้อดีของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้บุคคลเป้าหมายได้มี ทัศนคติที่ดี นำไปสู่การทดลองใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับบุคคล กลุ่ม ชุมชน เพื่อการพิสูจน์และตรวจสอบ ด้วยตนเอง และ ๓) การรณรงค์ การปลุกฝังให้บุคคลและชุมชนได้ตระหนักถึงความจำเป็นและความสำคัญ ของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการยอมรับ และการมีการนำไปใช้ประโยชน์อย่างจริงจังและต่อเนื่อง

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและข้อค้นพบจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้น ธีรยุทธ เสนิงวงศ์ ณ อยุธยา (ม.ป.ป.) ได้กล่าวถึง ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ ในการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือผู้สูงอายุ ที่ได้เรียนรู้และมีประสบการณ์สั่งสมสิ่งที่มีคุณค่ามาเป็นเวลานาน จนรอบรู้ ความเชี่ยวชาญเลือกใช้สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของตนเองและสังคม ถ่ายทอดสืบทอดกัน มาจนถึงปัจจุบัน วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจำแนกได้ดังต่อไปนี้

๑) **การใช้คำพูด** เป็นวิธีการที่ผู้ถ่ายทอดเป็นฝ่ายบอกเล่า อธิบาย หรือถ่ายทอดความรู้และ ประสบการณ์สั่งสมของตนให้แก่ผู้รับการถ่ายทอด ในรูปของคำพูด โดยผู้ถ่ายทอดจะต้องเป็นฝ่ายเตรียมเนื้อหา ที่จะพูด ผู้ถ่ายทอดมีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้ ส่วนผู้รับการถ่ายทอด ได้รับฟังและจดจำ บันทึก ความรู้ ในสาระสำคัญ

๒) **การสาธิต** เป็นวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ผู้ถ่ายทอดแสดงวิธีการพร้อมกับอธิบายเพื่อให้ผู้รับ การถ่ายทอดได้ประสบการณ์ตรง เป็นขั้นตอน และสามารถปฏิบัติได้ ผู้รับการถ่ายทอดปฏิบัติตามหรือไม่ขึ้น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์การถ่ายทอด

๓) **การปฏิบัติจริง** เป็นวิธีการถ่ายทอดที่ผู้รับการถ่ายทอดลงมือกระทำจริงในสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริง โดยผู้ถ่ายทอดเป็นผู้คอยแนะนำ ตรวจสอบและแก้ไข เพื่อให้กระบวนการปฏิบัติถูกต้องตามขั้นตอน และได้ผล งานตามที่ต้องการ วิธีการนี้ผู้รับการถ่ายทอดจะได้เรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ที่เป็นขั้นตอนโดยละเอียด จนสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง นับเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เน้นฝึกทักษะกระบวนการ และต้องการผลงานที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ

๔) **วิธีถ่ายทอดโดยจัดในรูปของแหล่งเรียนรู้** เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ถูกจัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ในลักษณะต่าง ๆ โดยจัดเป็นแหล่งสำหรับการเรียนรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เปิดกว้างสำหรับทุกคนเข้าไปศึกษา หาความรู้ได้ตลอดเวลา เช่น แหล่งเรียนรู้โครงการพระราชดำรินุภูมิภาคต่าง ๆ เป็นต้น

๕) **วิธีถ่ายทอดโดยใช้การแสดงพื้นบ้านเป็นสื่อ** เป็นวิธีที่ใช้การแสดง เช่น เพลงฉ่อย หมอรำ เพลง โคราช ลิเก เป็นต้น ที่ชาวบ้านนิยมชมชอบเป็นสื่อในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางภูมิปัญญา โดยที่ผู้รับ การถ่ายทอดจะได้รับความเพลิดเพลินไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู้

๖) **วิธีถ่ายทอดด้วยการบันทึกองค์ความรู้** องค์ความรู้ต่างๆถูกบันทึกไว้ในรูปต่าง ๆ เช่น ตำรา วีซีดี ดีวีดี เทปเสียง หรือแผ่นซีดีเสียง รวมถึงเว็บไซต์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้และสืบสานภูมิปัญญาต่อไป

ตัวอย่างการศึกษาเกี่ยวกับวิธีการหรือการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีผู้ศึกษาไว้ดังนี้คือ ภาสกร โทณะวนิก (๒๕๕๓: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึงการประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสืบทอดภูมิปัญญา

ท้องถิ่นงานหัตถกรรมสาขาจักสานของจังหวัดเชียงใหม่ จากกลุ่มผู้ประกอบการได้พบว่า ผู้ประกอบการมีจุดเด่นในการดำเนินธุรกิจคือ ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากรุ่นปู่ย่าตายายหรือบรรพบุรุษมีช่องทางในการจัดจำหน่ายโดยมีตลาดที่แน่นอนคือ ผ่านทางร้านค้าของผู้ประกอบการ และตัวแทนจำหน่ายไม่มีวิธีการถ่ายทอดใดเป็นวิธีที่ดีที่สุด หากอยู่ที่การเลือกใช้วิธีการถ่ายทอดให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่จะถ่ายทอด กลุ่มเป้าหมายที่จะรับการถ่ายทอด และรวมถึงความพร้อมของผู้ถ่ายทอดเอง ซึ่งอาจต้องใช้หลายวิธีผสมผสานกันไป จึงจะช่วยให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาเกิดประสิทธิภาพสูงสุด ในส่วนของกนกพร นิมพลี (๒๕๕๕: บทคัดย่อ) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมาการศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษา พบว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการจัดการความรู้ และเงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการความรู้ ผลการศึกษาพบว่า ๑) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝังวิถีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลาน เพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา ๒) กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ประกอบไปด้วย ๕ ขั้นตอน ที่สำคัญ ได้แก่ (๑) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม จากนั้นจึงนำไปสู่ (๒) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอก เพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม และนำไปสู่ (๓) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น และเป็นที่มาของ (๔) การจัดเก็บ (๕) ความรู้ในตัวบุคคล และ (๖) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้ว สามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่อง และ ๓) เงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานประสบความสำเร็จ มี ๔ เงื่อนไขที่สำคัญ ได้แก่ (๑) ความรู้ด้านการจัดการความรู้ (๒) วัฒนธรรมองค์การ (๓) ภาวะผู้นำและ (๔) โครงสร้างพื้นฐาน รวมไปถึงข้อค้นพบที่สำคัญของการวิจัยคือ “การพึ่งตนเอง” ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตเครื่องจักสาน ซึ่งจากองค์ประกอบหลักทั้ง ๓ ประการนั้นนำไปสู่การพึ่งตนเองของกลุ่มองค์การชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยมีหลักการที่สำคัญได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็งมีความสามัคคี การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต และการมีใจรักในด้านการจักสาน

พัชรินทร์ สิริสุนทร (๒๕๕๐: ๑๙-๒๕) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาว่า มีอยู่ ๒ วิธี การถ่ายทอดทางตรงและการถ่ายทอดทางอ้อม ดังนี้ ๑) การถ่ายทอดทางตรง ได้แก่บอกเล่าจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง โดยการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร การใช้ขนบธรรมเนียมไทยจะผ่านผู้อาวุโส อบรมบ่มนิสัยเป็นขัดเกลาทางสังคม (Socialization) เพื่อให้เกิดเป็นบรรทัดฐานทางสังคม (Norm) การอบรมบ่มนิสัยพ่อแม่ครูอาจารย์ ผู้นำทางจิตวิญญาณ ได้แก่ผู้นำทางศาสนา ๒) ทางอ้อม เป็นการถ่ายทอดที่ผ่านงานทางศิลปะ และศาสนา โดยผ่านวิถีวัฒนธรรมของชุมชนนั้นในแต่ละช่วงเวลา ที่ถูกบันทึกไว้ในรูปของ ภาพวาด สถาปัตยกรรม ละคร เพลงพื้นบ้าน เพลงฉ่อย ลำตัด คำสอนทางศาสนา คติธรรม

Yujia (๒๐๑๒: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีข้อค้นพบและสรุปเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดภูมิปัญญาไว้ว่ามีปัจจัยเชิงบวก ประกอบด้วย ความต้องการในการดำรงชีวิต ความต้องการของตลาด ความสนใจส่วนตัว และการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และปัจจัยเชิงลบ

ประกอบด้วย การขาดแคลนผู้สืบทอด การไม่มีเวลาสืบทอด การไม่มีผู้รับการสืบทอด การขาดแคลนวัตถุดิบ และฤดูกาลมีผลกระทบต่อการผลิตข้าวหลาม และการสร้างคุณค่าของการสืบทอดภูมิปัญญา ได้แก่ การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและท้องถิ่น การสร้างเอกลักษณ์และความภาคภูมิใจให้กับท้องถิ่น การช่วยคนในท้องถิ่นมีความสามารถดำรงชีวิตด้วยตนเอง การช่วยให้คนในท้องถิ่นเห็นคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ และการช่วยให้คนรุ่นหลังมีแบบอย่างที่ดี มีความมานะอดทนและความพยายาม

๒.๕ แนวคิดการถอดบทเรียนและการถอดบทเรียนจากกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การถอดบทเรียน(Lesson Learned)

หากกล่าวถึงวิธีการทางการศึกษาที่เน้นถึงการสกัดความรู้จากตัวบุคคลออกเป็นชุดความรู้ต่าง ๆ นักวิชาการ นักวิจัยมักจะเรียกว่า ใช้วิธีการถอดบทเรียนจากการประมวลผลความหมายของการถอดบทเรียนสามารถสรุปได้ว่า เป็นกระบวนการสกัด/กลั่น ข้อมูลจากประสบการณ์ การปฏิบัติที่ผ่านมา เพื่อนำมาร้อยเรียงให้เกิดเป็น “ชุดความรู้” ออกมาเป็นบทเรียน/ความรู้ที่ชัดเจน ซึ่งประเด็นหลักสำคัญของการถอดบทเรียน คือ ต้องมีการแบ่งปันความรู้ โดยมีผลประโยชน์ ร่วมกัน มีความไว้วางใจทั้งต่อตนเองและผู้อื่น และมีการเรียนรู้นำไปพัฒนาต่อและเป็นต้นทุนทางปัญญาขององค์กร หรืออาจกล่าวได้ว่าการถอดบทเรียนเป็นทั้งแนวคิดและเครื่องมือเพื่อสร้างการเรียนรู้ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งของการจัดการความรู้ ผลที่ได้จากการถอดบทเรียนจึงทำให้ได้บทเรียนในรูปแบบชุดความรู้ ที่เป็นรูปธรรมและเกิดการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เข้าร่วมกระบวนการ นำมาซึ่งการปรับวิธีคิด และเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานที่สร้างสรรค์และมีคุณภาพยิ่งขึ้น (จตุพร วิศิษฎ์โชติอังกูร, ๒๕๕๕; อุทัยทิพย์ เจียวิวรรธน์กุล, ๒๕๕๔)

วิจารณ์ พานิช (๒๕๕๘) ได้อธิบายแนวคิดที่น่าสนใจเกี่ยวกับการจัดการความรู้ สู่การแปลงการปฏิบัติมาเป็นการถอดบทเรียนเพื่อสร้างความรู้ในการพัฒนาตน ชุมชน เกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้ สู่การเปลี่ยนแปลง : หรือ Transformative Learning ที่อธิบายว่า การพัฒนาตัวตนต้องเปลี่ยนแปลงทั้งโลกทัศน์ (Affective Attributes) ความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Attributes) และพฤติกรรม (Psychomotor Attributes) อันหมายถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างครบถ้วน ในทุกด้านของมนุษย์ ในขณะที่ มงคลชัย วิริยะพินิจ ได้อธิบายถึงการถอดบทเรียน ที่สอดคล้องกับความคิดเห็นข้างต้นว่า โดยหลักแล้วคือการได้มาซึ่งความรู้ใหม่นั้น อาจไม่เพียงเป็น ความรู้ที่ได้จากหนังสือตำรา แต่หากคือสิ่งที่แอบแฝงอยู่ในสมองของคน หรือแอบแฝงอยู่ในความ เป็นตัวตนของแต่ละบุคคล ต้องเรียนความสุขในตนเองโดยการเรียนรู้จากการถอดบทเรียนในชีวิตไปสู่ความหวังใฝ่เอาใจใส่ทุกข์สุขของคนใกล้ตัว และเมื่อมนุษย์มีความสุข มนุษย์ก็พร้อมที่จะเป็นคนดี ต่อสังคม โดยการสร้างสรรค์ความรู้ให้กับสังคม แบ่งปันความรู้ที่ได้จากชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นใน สังคม (Wiryaphanich, ๒๐๑๖) ดังนั้น การถอดบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นทั้งแนวคิดและเครื่องมือเพื่อสร้าง การเรียนรู้ในการพัฒนาตัวตน ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งของการจัดการความรู้ในตัวมนุษย์ โดยเป็นกระบวนการดึงเอาความรู้ที่ได้รับมาใช้เป็นทุนในการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น การถอดบทเรียนจึงเป็นการสกัดความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) ออกมาเป็นบทเรียนหรือความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ซึ่งผลที่ได้จากการถอดบทเรียน ทำให้ได้บทเรียนในรูปแบบชุดความรู้ที่เป็นรูปธรรม นำมาซึ่งการปรับวิธีคิด และเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตที่สร้างสรรค์และมีคุณภาพยิ่งขึ้น

จตุพร วิศิษฎ์โชติอังกูร (๒๕๕๕) กล่าวถึงความสำคัญของการถอดบทเรียนว่า เป็นการทำงานที่ฉลาดเรียนรู้จากความท้าทายและประสบการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อการทำงานที่มีประสิทธิภาพ และเพื่อการบรรลุเป้าหมาย จำเป็นต้องมีการทบทวนกระบวนการทำงาน โดยมีข้อมูลเพื่อการตัดสินใจ ข้อมูลดังกล่าว จึงเรียกว่า

“บทเรียน : Lesson Learned” บทเรียนจึงเป็นต้นทุนทางปัญญา ข้อมูลสำหรับการตัดสินใจในการขับเคลื่อนการทำงานเพื่อให้เกิดความผิดพลาดน้อยที่สุด ดังนั้น การทำงานที่ชาญฉลาดจึงจำเป็นต้องใช้ “บทเรียน” มาเป็นข้อมูลสำคัญ ประเด็นของ ความท้าทายในการได้มาซึ่งบทเรียนเป็นประเด็นสำคัญ “บทเรียนที่มีคุณภาพ” จึงมาจาก “กระบวนการถอดบทเรียนที่มีคุณภาพ” การถอดบทเรียนจึงมักจะมองความสำเร็จจากบทเรียน ได้แก่ มุมมองที่ ๑ มุมมองบทเรียนจากความล้มเหลว และมุมมองที่ ๒ มุมมองบทเรียนจากความสำเร็จ

การถอดบทเรียนที่ดีต้องขึ้นอยู่กับทักษะของนักถอดบทเรียนด้วย กล่าวคือ นักถอดบทเรียน ควรมีทักษะ ดังนี้ ทักษะการตั้งคำถาม ซึ่งจะช่วยให้ผู้ถูกถอดบทเรียนตอบคำถามหรือเล่าเรื่องได้อย่าง ครอบคลุม ตรงประเด็น ทักษะการฟังที่ดี การฟังที่ดีทำให้นักถอดบทเรียนสามารถบันทึกข้อมูลบทเรียนได้อย่างครบถ้วน และการฟังที่ดีมีผลต่อการตั้งคำถามเพื่อการสะท้อนบทเรียนที่ดีด้วย มีความสามารถในการคิดเชิงระบบ มีความสามารถในการมองปรากฏการณ์ต่างๆ ในภาพรวม เห็นรายละเอียดที่เป็นโครงสร้างของระบบจะช่วยให้การถอดบทเรียนมีความสมบูรณ์และครอบคลุม มีทักษะการทำหน้าที่ของผู้อำนวยการความสะดวกที่ดีเพื่อสร้างบรรยากาศที่ดี ให้เกิดความไว้วางใจ และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้อย่างสมบูรณ์

วิธีการถอดบทเรียน

การถอดบทเรียนนั้นสามารถกระทำได้ ๓ ช่วง ได้แก่ ถอดบทเรียนก่อนการดำเนินการ เป็นการเรียนรู้ ก่อนที่จะเกิดข้อผิดพลาด ถอดบทเรียนระหว่างดำเนินการ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นระหว่างดำเนินงาน และ ถอดบทเรียนหลังการดำเนินการ เป็นการเรียนรู้เพื่อการดำเนินการครั้งต่อไป โดยวิธีการถอดบทเรียน มี ๓ รูปแบบได้แก่ (ศุภวัตรย์ พลายน้อย, ๒๕๖๒)

๑) วิธีการถอดบทเรียนด้วยการเรียนรู้จากเพื่อน (Peer Assist หรือ PA) เป็นการเรียนรู้ก่อนการทำการกิจกรรมเป็นการเรียนรู้จากเขา เขาเรียนรู้จากเราทั้งเราและเขาเรียนรู้ ร่วมกันและสิ่งที่เราร่วมกันสร้าง (เกิดความรู้ใหม่) โดยมีลักษณะเป็นการประชุม/ประชุมเชิงปฏิบัติ

๒) การถอดบทเรียนแบบเรื่องเล่า (Storytelling) เป็นการเรียนรู้ก่อนหรือระหว่างทำกิจกรรมด้วยการให้ผู้มีความรู้จากการปฏิบัติปลดปล่อยความรู้ ที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยผู้เล่าจะเล่า ความรู้สึกที่ฝังลึกอยู่ในตัวที่เกิดจากการปฏิบัติผู้ฟัง สามารถตีความได้อิสระการถอดบทเรียนในลักษณะนี้เป็น การสกัดความรู้จากเรื่องที่เล่าว่ามีคุณค่าและสามารถ นำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร

๓) การถอดบทเรียนหลังปฏิบัติการ (After Action Review: AAR) เป็นการจับความรู้ที่เกิดขึ้นสั้น ๆ ภายหลังจากทำกิจกรรม ซึ่งไปสู่การวางแผนในครั้งต่อไป AAR ทำให้คนทำรู้สึกตื่นตัวและมีความรู้สึกผูกพัน กับงาน การทำ AAR สามารถดำเนินการได้ทั้งระหว่างการทำกิจกรรมเพื่อปรับปรุง/แก้ไขระหว่างการทำงาน หรือ “การทำไป คิดไป แก้ไขไป” และภายหลังสิ้นสุดแต่ละกิจกรรมเพื่อนำไปวางแผนกิจกรรมครั้งต่อไป

๔) การถอดบทเรียนด้วยการเรียนรู้จากเพื่อน (Peer Assist) โดยใช้หลักการสุนทรียะสาธก และ GROW Model ในการตั้งคำถาม

๔.๑) Cooperrider D. L. and Whitney D. (๑๙๙๙) เสนอวิธีการที่เรียกว่า สุนทรียะสาธก หรือ Appreciative Inquiry: A.I. สุนทรียะสาธก คือ กระบวนการศึกษาค้นหาพร้อมกันเพื่อค้นหาสิ่งที่ดีที่สุด ในตัวคน ในองค์กร หรือของโลกที่อยู่รอบตัวของเขา เป็นกระบวนการค้นหาอย่างเป็นระบบว่าอะไรเป็นสาเหตุ สำคัญที่ทำให้ระบบดำเนินไปอย่างดีที่สุด โดยเฉพาะเมื่อระบบนั้นสามารถบรรลุซึ่งประสิทธิผลสูงสุด

ไม่ว่าจะเป็นด้านการเงิน ด้านนิเวศวิทยา หรืออะไรที่เกี่ยวกับมนุษย์ก็ตาม สุนทรียะสาธก เป็นศิลปะของการถามคำถามที่นำไปสู่การส่งเสริมให้ระบบมีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาไปสู่ศักยภาพสูงสุด วงจรสุนทรียะสาธก จะเริ่มจาก

(๑) การค้นหาประสบการณ์ที่ดีที่สุด (Peak Experience/Discovery) เป็นการค้นหาข้อเท็จจริงในเรื่องนั้นในส่วนของประสบความสำเร็จ จากนั้นเอาประสบการณ์ที่ได้ไปสานต่อเป็นความฝัน

(๒) กำหนดภาพของวิสัยทัศน์ (Dream) เป็นการกำหนดเป้าหมายที่จะทำให้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความเป็นไปได้ตามข้อเท็จจริง

(๓) วางแผนออกแบบ หาทางเลือกที่เป็นไปได้ทั้งหมดในการไปสู่เป้าหมาย ซึ่งสามารถขึ้นเป็นโครงแนวทางได้

(๔) เริ่มต้นทำตามเป้าหมาย (Destiny) เป็นการนำการออกแบบมาลงรายละเอียดการปฏิบัติอย่างชัดเจน สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

๔.๒) GROW Model โดย Alexander (๒๐๑๐) เสนอแนวทางในการทำงาน โดยเป็นขั้นตอนการถาม เพื่อนำไปสู่การทำเป้าหมายหรือการแก้ปัญหาให้สำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม แบ่งเป็น ๔ ส่วนประกอบด้วย

Goal หมายถึง การถามถึงเป้าหมายของผู้ที่เราสนใจจะถอดบทเรียน บุคคลผู้นั้นมีเป้าหมายอะไร หรืออย่างไรที่ต้องการบรรลุ และต้องการให้เป้าหมายนั้นสำเร็จเมื่อไร (SMART Goal)

Reality หมายถึง การถามเกี่ยวกับความเป็นจริง ข้อมูลเกี่ยวกับเป้าหมาย อะไรที่ทำไปแล้ว อะไรที่ยังไม่ได้ทำ อะไรที่ต้องดำเนินการ องค์ประกอบในเรื่องดังกล่าว ทั้งปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน สภาพแวดล้อม กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขั้นตอนสำคัญ ๆ

Options หมายถึง ทางเลือก หรือวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้ ต้องถามถึงทางเลือกหลาย ๆ ทาง เพื่อจะให้ได้เห็นทางเลือกใหม่ๆ ที่อาจทำให้บรรลุเป้าหมายได้ดีขึ้น

Will/Way forward หมายถึง รายละเอียดที่จะทำ โดยเลือกมาจาก option ถามลงไป ที่รายละเอียดทีละขั้นของทางเลือกที่นำมาใช้ ทั้งกรอบระยะเวลาแต่ละขั้นตอน กฎหรือเงื่อนไขที่นำมาใช้ หลักฐานที่นำมาประกอบ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนในการปฏิบัติ และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

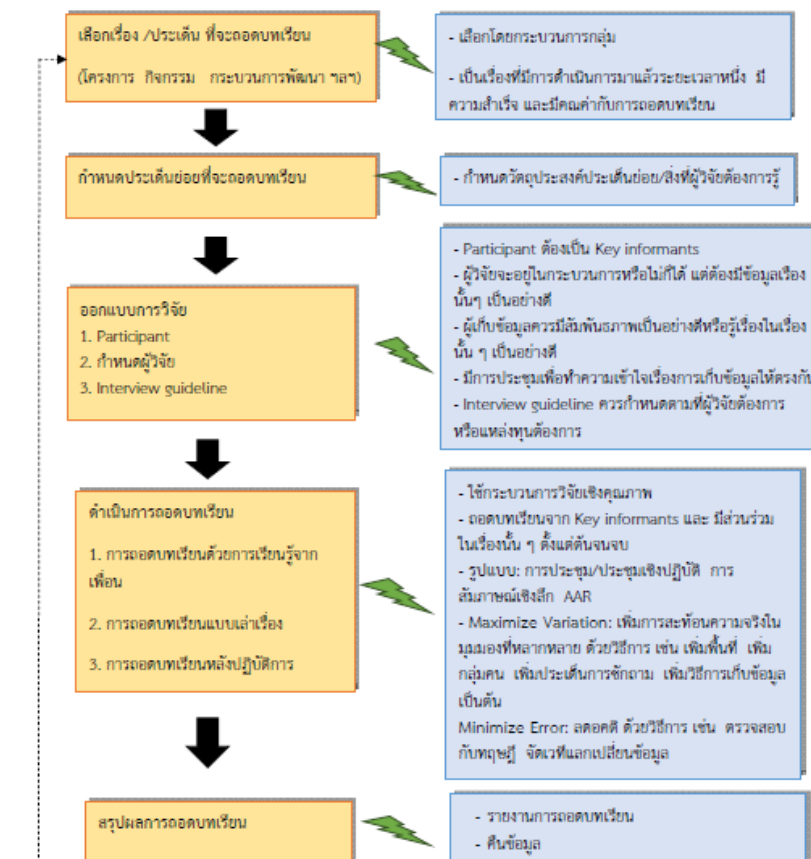
ทั้งสองโมเดลมีจุดร่วมอยู่ ๒ ประการ คือ

(๑) หลักการเกี่ยวกับการถามด้วยคำถามเชิงบวก และไม่ลงไปหาปัญหาแต่มุ่งไปที่เป้าหมาย (Solution) ไม่แนะนำ หรือใช้ คำถามชี้หน้า เลี่ยงการใช้คำถามปลายปิด/หรือคำถามเชิงสอบสวน (ทำไม) บนหลักการ คือ เชื้อมั่นและเคารพ (Respect) ในตัว/ศักยภาพของเพื่อน/ผู้ที่ถูกถอดบทเรียน

(๒) แบ่งกลุ่มพวกขั้นตอนการถามเป็น ๔ กลุ่มคล้าย ๆ กัน คือ กลุ่มคำถามเกี่ยวกับเป้าหมาย กลุ่มคำถามเกี่ยวกับข้อเท็จจริงทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน จุดแข็งและจุดอ่อน กลุ่มคำถามเกี่ยวกับการสร้างหรือออกแบบทางเลือกที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายได้ และกลุ่มคำถามเกี่ยวกับรายละเอียดในการปฏิบัติที่ นำไปใช้ได้จริง

จากสาระหลักที่ได้นำเสนอข้างต้นเกี่ยวกับวิธีการถอดบทเรียนนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ สามารถเทียบเคียงและนำไปใช้ในการทำวิจัยเพื่อศึกษาแนวทางความสำเร็จ

ที่เกิดขึ้น โดยการถอดบทเรียนใช้เทคนิคการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ ดังที่ มณฑา เกงการพานิช (ม.ป.ป.) ได้อธิบายถึงขั้นตอนกระบวนการถอดบทเรียนว่า ขั้นตอนการดำเนินงานควรเริ่มจากความสนใจของทีม/กลุ่มนักวิจัยในประเด็นที่ต้องการศึกษา การเลือกประเด็นที่จะถอดบทเรียน กำหนดประเด็นย่อยที่จะถอดบทเรียน ออกแบบการวิจัย โดยใช้กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพในที่นี้ การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก หรือ Key informants จึงสำคัญมาก กำหนดวิธีการถอดบทเรียนที่นักวิจัยเลือกใช้ให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์การวิจัย เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลสามารถทำได้โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่ม หรือใช้การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ สัมภาษณ์และสังเกตผลที่เกิดขึ้น โดยใช้การกำหนดประเด็นคำถามเป็นกรอบนำเพื่อหาข้อสรุปจากการถอดบทเรียนในเรื่องนั้นๆ เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น สามารถสรุปเป็นตัวอย่างขั้นตอนแผนภาพการทำวิจัยการถอดบทเรียนปรากฏดังนี้

ที่มา : มณฑา เกงการพานิช. การถอดบทเรียน (Lesson Learned Visualizing) คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

การถอดบทเรียนจากกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้ตลอดชีวิต กล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการเพื่อนำไปสู่ทางออกสำคัญที่สังคมใช้ในการพัฒนาพัฒนามนุษย์และสังคม ปัจจุบันไม่มีทางเลือกอื่นใดที่จะออกจากวิกฤตการณ์ทางตันที่สลับซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นอกจากการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตนเอง โดยเฉพาะกระบวนการเรียนรู้ที่มีผลต่อการรับรู้ ทักษะ ทักษะ ความเข้าใจ และการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมซึ่งเป็นกระบวนการ เฉพาะที่สามารถเกิดขึ้นได้ในตัวมนุษย์ที่แตกต่างจากสรรพสิ่งทั้งมวล ทำให้มนุษย์สามารถปรับตัว สร้างสรรค์สังคม วัฒนธรรม

ของโลกอย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้จึงเป็นกุญแจสำคัญของมนุษย์ที่ต้องลุกขึ้นเปลี่ยนแปลงตนเอง และดำรงตนเพื่อความอยู่รอดตลอดชีวิต (ประเวศ วะสี, ๒๐๐๕) แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้นมีความจำเป็นต้องทำความเข้าใจต่อการถอดบทเรียนในทุกปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดสาระสะท้อนคิดอย่างจริงจัง เพราะการสะท้อนคิดอย่างจริงจังนั้นเป็นการพัฒนาการเรียนรู้ในมนุษย์ขั้นสูงสุด (อับดุลเลาะ เจ๊ะหลง และ จิรัชยา เจียวัก, ๒๕๖๓: ๒๔๒-๒๔๔)

การถอดบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีใช้กิจกรรมหรือวิธีการในการประเมินหรือสรุปโครงการหรือกิจกรรมทางสังคมโดยทั่วไป ดังนั้นวัตถุประสงค์หลักของการถอดบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตประกอบด้วย ๔ วัตถุประสงค์สำคัญ ดังนี้

๑) เพื่อเป็นการประมวลผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการสะท้อนคิดอย่างจริงจังผ่านโลกทัศน์ ความรู้ความเข้าใจ พฤติกรรมในตัวมนุษย์ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างถาวรในทางที่ดีขึ้น ผ่านการปฏิบัติการของตนเอง ซึ่งเป็นการกระทำเชื่อมโยงกับชีวิตจริง เพื่อให้ความรู้ซึมซับเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของตนเอง โดยการใช้การปฏิบัติที่นั้นเกิดจากความหลากหลาย ทั้งใช้แบบเหตุผล (Cognitive) แบบใช้อารมณ์ (Affective) แบบใช้พฤติกรรม (Behavior) แบบใช้ปัญญาญาณ (Intuitive) แบบใช้การเคลื่อนไหว (Kinesthetic) และแบบใช้จิตปัญญาญาณ (Spiritual) ซึ่งจุดมุ่งหมายข้างต้นยัง สอดคล้องกับการตีความในหนังสือ Transformative Approaches to Cultural Responsive Teaching: Engaging Cultural imagination โดยเนื้อหา มีการนำจินตนาการที่ได้จากจิตสำนึก และ จิตไร้สำนึก ในเรื่องราวประสบการณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองมาไตร่ตรองสะท้อน หรือเอามาตีความ (Tisdell & Tolliver, ๒๐๐๙)

๒) เพื่อเป็นวิธีที่จะช่วยบรรลุการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างถาวร (Phanich, ๒๐๑๖) จากการตีความดังกล่าวถือเป็นการเคารพความรู้ที่มีอยู่ในตัวตนของมนุษย์ไปสู่การเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน การถอดบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตถือเป็นความรู้ในตัวตน ไม่ใช่ความรู้ในตำราที่มีผู้บันทึก ความรู้ที่ได้จากการวิจัย สร้างความรู้ใหม่มา หากแต่คือ ความรู้ความชำนาญที่มีอยู่ในตัวตนในแต่ละ บุคคล ที่ได้มาจากการประสบการณ์ชีวิตและการทำงาน ซึ่งมนุษย์ทุกคนมีความรู้ในตัวเอง บางอย่างก็แจ่มชัด บางอย่างก็ซ่อนเร้น จนแม้เจ้าตัวเองก็ไม่รู้ว่าตัวเองมีความรู้ ยกตัวอย่างเรื่องการทำเกษตรกรรม เรียกอีกนัยหนึ่งว่า ความรู้เชิง “วัฒนธรรม”

๓) เป็นจุดเปลี่ยนที่จะทำให้มนุษย์มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี มีศักยภาพ และมีความสุข ซึ่งเป็น จุดมุ่งหมายสำคัญของการถอดบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตในมนุษย์ เป็นรูปธรรมของการเคารพ ความรู้ในตัวตนนั้นเอง ขณะที่มนุษย์ยุคก่อนทันสมัยจะสร้างกระบวนการเรียนรู้กลุ่มเกลาให้มนุษย์จัดการกับอารมณ์และความทุกข์ในชีวิต เพื่อให้เกิดการปล่อยวาง ยอมรับในผลการกระทำ นั้น ๆ ซึ่งยากจะหาเหตุผลมาอธิบายในระดับมนุษย์หรืออธิบายในมิติปัจจุบัน (Ngamwithayapong, ๒๐๐๖)

๔) เพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่รอดได้โดยการพึ่งพาตนเอง อันหมายถึงเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายของการถอดเรียนรู้อบรมตลอดชีวิต คือการสะท้อนความคิด ความรู้ และประสบการณ์ของมนุษย์เพื่อถ่ายทอดความรู้ ความสามารถที่มีในตัวตนออกมาภายนอกจนเกิดเป็นความรู้ใหม่แก่ผู้ที่ต้องการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในชุดความรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง นำสู่การปรับเปลี่ยน พฤติกรรม การดำเนินชีวิตให้ดีขึ้นเพื่อการอยู่รอดในสังคมโดยการพึ่งพาตนเอง

กระบวนการถอดบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้ตลอดชีวิตของมนุษย์เกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการ มีการสั่งสมประมวลผล พัฒนาข้อมูล หรือชุดประสบการณ์ที่ตนเองประสบมาโดยตรงในวิถีทางต่างๆ อยู่ตลอดเวลา มิใช่เกิดขึ้นโดยฉับพลันทันทีทันใด ซึ่ง เชื่อว่า มนุษย์เลือก ที่จะรับรู้สิ่งที่ตนเองสนใจ และการเรียนรู้เกิดจากกระบวนการค้นพบตัวเอง เชื่อว่า การเรียนรู้ของมนุษย์นั้นเป็นความทรงจำที่จะสามารถนำไปใช้ในอนาคต หมายถึง มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ไปสู่การคิดรวบยอดใหม่ ไปสู่ความหมายในชีวิต ส่วนที่มุ่งเน้นการบันทึกในหน่วยความจำต่าง ๆ ได้แก่ ๑) การบันทึกผัสสะ ๒) ความจำระยะสั้น และ ๓) ความจำระยะยาว เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูลในการประมวลผลและ การบันทึกลงในหน่วยความจำ (Ausubel, ๑๙๖๘; Klausmeier; ๑๙๘; Bruner, ๑๙๖๓; Ngamwithayapong, ๒๐๐๖)

Mayer (๑๙๙๖) ได้กล่าวถึงและนำหลักการ SOI Model มาใช้สำหรับการออกแบบให้เกิดการเรียนรู้ นั่นคือการจัดการข้อมูลสารสนเทศ ของผู้เรียนในระหว่างการเรียนรู้ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับ การแก้ปัญหา และการจัดระเบียบข้อมูล ส่งผลให้ประมวลสารสนเทศได้ง่ายขึ้น ซึ่งจะเป็นการจัดหมวดหมู่ที่ช่วยผู้เรียนลดข้อจำกัดของการทำงานในหน่วยความจำขณะทำงาน (cognitive load) รวมถึงมีการบูรณาการข้อมูลที่ได้รับเข้ามามีกับข้อมูลที่มีอยู่เดิมให้สามารถแก้ไขปัญหาก็ได้

Ausubel (๑๙๖๘) ระบุว่า ความทรงจำของมนุษย์ขึ้นอยู่กับ ๒ องค์ประกอบ คือ ๑) การแยกความแตกต่าง คือ การที่มนุษย์รู้จักในสิ่งที่ประสบมาก่อน อธิบายได้ถึงสิ่งที่เคยประสบได้ อย่างชัดเจนว่าแต่ละสิ่งอย่างทีประสบมานั้นมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร และ ๒) การมี บทสรุปล่วงหน้า คือ มนุษย์สามารถที่จะสรุปสิ่งที่เคยเกิดขึ้นได้ว่ามีผลอย่างไร และสิ่งที่กำลังเผชิญอยู่ ในปัจจุบันจะเป็นอย่างไร และหากนำสิ่งที่เคยเกิดขึ้นในอดีต ปัจจุบัน มาเชื่อมโยงกัน ก็จะสามารถที่จะหาข้อสรุปสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตได้

การถอดบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตในมนุษย์จึงเป็นกระบวนการหนึ่งที่อยู่ภายใต้การจัดการความรู้ที่ถูกนิยามขึ้นมาใหม่บนพื้นฐานปรัชญา ที่เชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์และ สภาพแวดล้อมทางสังคม เป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว มนุษย์สามารถกำหนดชีวิตของตนเองได้ มีอิสระในการเลือกที่จะเปลี่ยนแปลง โดย ๑) การสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ในการถอดบทเรียน โดยที่ตัวตนของมนุษย์เป็นกระบวนการสำคัญในการถอดบทเรียน (Learning Facilitator) ๒) ต้องหยั่งรู้ในกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างลุ่มลึก โดยการการรับรู้ (Reception) ผ่านประสาทสัมผัส ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เข้ามาสั่งสมไว้เป็นประสบการณ์ของตนเอง และต้องไม่มีกำแพงในใจตัวเอง ไม่จดจ่อและลงลึกกับรากเหง้าของปัญหาจนไม่สามารถแก้ปัญหา เมื่อรับรู้แล้ว ต้องมีความเข้าใจ (Comprehension) ต้องสามารถมองเห็นถึงความหมาย และการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของข้อมูล หรือความรู้ต่างที่ตนเองรับรู้ หรือมีประสบการณ์มาในระดับที่สามารถอธิบายในเชิงเหตุผลได้ เพื่อไปสู่การปรับเปลี่ยน (Transformation) ทั้งเรื่องวิถีคิด (Conceptualization) การเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่า (Values) การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (Behavior) ตลอดชีวิตของตนเองได้อย่างเป็นระบบ ส่งผลให้เกิดประโยชน์ คือ การเกิดกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของมนุษย์ โดยที่ประสบการณ์ที่ผ่านมานั้นกลายเป็นความทรงจำที่มีคุณค่าและเป็นบทเรียนในการดำเนินชีวิตในอนาคต

๒.๖ กรอบแนวคิดในการศึกษา

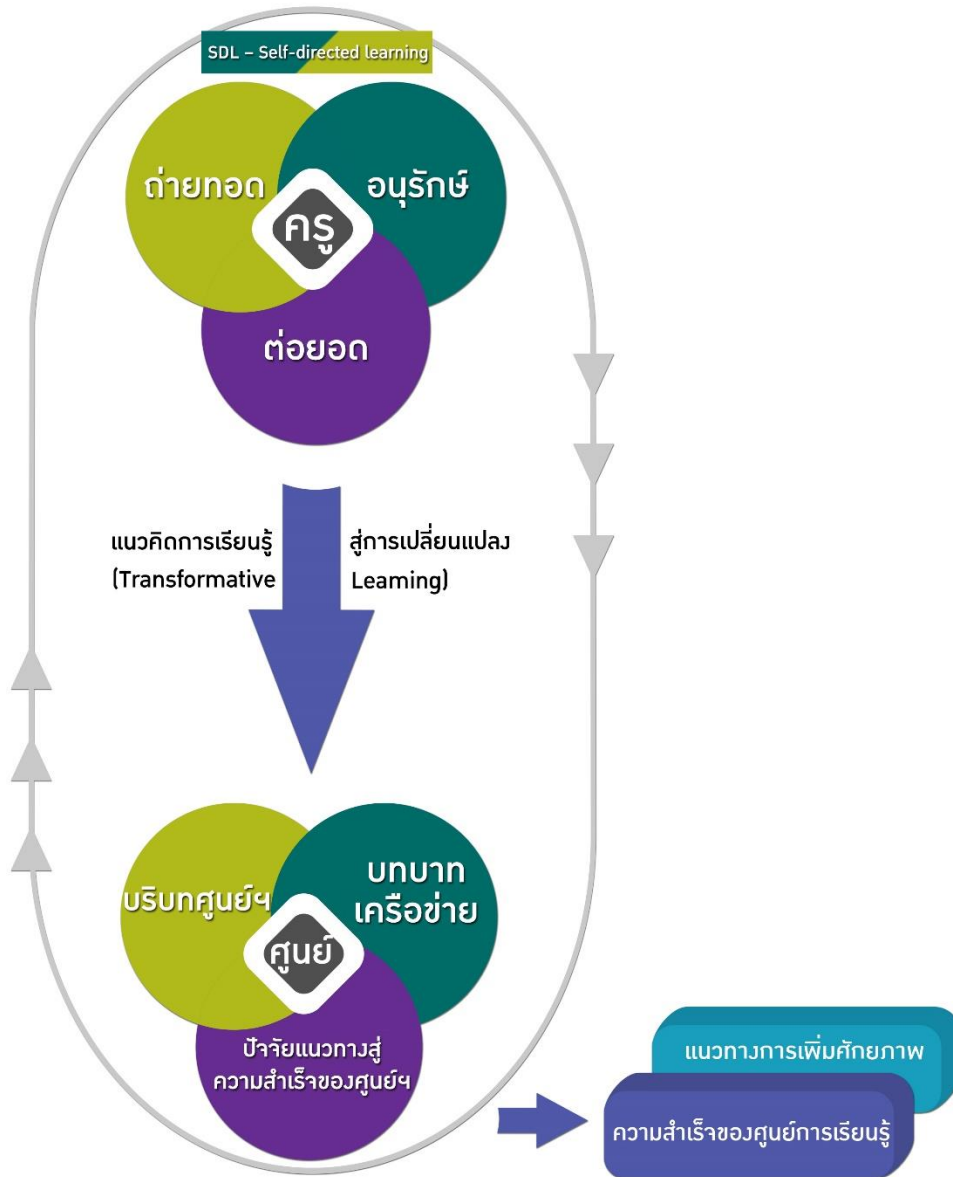
ในการออกแบบกรอบแนวคิดในการศึกษาครั้งนี้ คณะที่ปรึกษาศึกษาภายใต้แนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง และใช้กระบวนการถอดบทเรียนที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นหลัก โดยการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative learning) เป็นแนวคิดการเรียนรู้เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่าในทุกระดับ (Principle -based Conscientization) ทั้งในส่วนของปัจเจกบุคคลและในส่วนรวมจนถึงระดับโลก ภายใต้กระบวนการสร้างความรู้ความเข้าใจโดยใช้ประสบการณ์เดิมเป็นฐานคิด และใช้วิธีการตีความเพื่ออธิบายความหมายที่ฝังอยู่ในแต่ละเรื่องราว ถือเป็นการสร้างวิถีคิดที่ยกระดับข้ามผ่านวิถีคิดแบบเดิมในกรณีที่คุณต้องต้องเผชิญกับความหมายที่ไม่ถูกต้องตามเหตุและผล อาจจำเป็นต้องมีการตีความเพื่อค้นหาความหมายที่ฝังลึกอยู่ในประสบการณ์ในหลายครั้ง ด้วยความเชื่อที่ว่า กระบวนการเรียนรู้ของคุณสามารถสร้างและทำให้เกิดขึ้นตลอดเวลาอย่างต่อเนื่องได้ การส่งเสริมให้คุณได้เรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเรียนรู้โดยตรง หรือการจัดการศึกษา หรือจัดสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ที่มีความสำคัญยิ่ง ทั้งนี้เพราะสภาพสังคมได้แปรเปลี่ยนไปอยู่เสมอ การดำรงชีวิต และการเรียนรู้ของคุณจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงตามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การสร้างความรู้และแนวคิดการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้คุณสามารถเรียนรู้ได้ในบริบทแวดล้อมที่สร้างขึ้น เกิดการเรียนรู้ การนำพาให้คุณ ชุมชนอยู่รอดในทุกสภาพแวดล้อม เพราะสังคมในยุคปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ เกิดขึ้นเสมอ ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา การเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องตลอดชีวิตการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อก้าวข้ามวิธีการแสวงหาความรู้ที่ให้ความสำคัญเฉพาะตัวเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้แบบเดิม โดยเปลี่ยนแปลงให้เห็นถึงเป้าหมายและคุณค่าของการพัฒนาการเรียนรู้ที่แตกต่าง ครอบคลุมบริบททางสังคมและวัฒนธรรมด้วยวิธีการเปลี่ยนแปลงมุมมอง (Perspective Transformation) หรือกรอบความคิด (Paradigm) อันเป็นพื้นฐานของชีวิต ให้เกิดเป็นมโนธรรมสำนึกใหม่ บนหลักการที่ถูกต้องด้วยการสะท้อนภายในตนเองเชิงวิพากษ์อย่างใคร่ครวญ (Critical Self-reflection) ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเชิงเปรียบเทียบ ตามบริบทและประสบการณ์เดิมที่ตนมีและประสบการณ์ใหม่ที่รับเข้ามา เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในความเป็นตัวตนของตนเอง เกิดเป็นความเชื่อมั่น ความมั่นคงภายในอย่างเห็นคุณค่าและความหมายของชีวิต หรือเป็นกระบวนการสร้าง “ความหมายใหม่” ให้แก่ประสบการณ์เดิมเพื่อชี้นำการกระทำของตนในอนาคต จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า องค์ประกอบของการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ได้แก่ ประสบการณ์ของคุณ การใคร่ครวญด้วยวิจาร์ณญาณ แนวคิดหรือกรอบวิถีคิดในการแก้ปัญหาที่เกิดจากการใคร่ครวญ สรุปตัดสินใจเลือกและการลงมือปฏิบัติ

ด้วยเป้าหมายของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคุณ อยู่บนฐานคิดของการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง และสภาพแวดล้อม ทรัพยากรการเรียนรู้ที่เหมาะสม เพื่อให้คุณเป็นผู้เรียนรู้ด้วยตนเองและการแสวงหา/สร้างความรู้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยหลักการของการสร้างความรู้ หรือ Constructivism ที่ส่งเสริมให้คุณสร้างความรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากความเข้าใจตามประสบการณ์ของตนเอง ในบริบทของการสร้างการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน โดยต้องการให้ผู้เรียนแปลความหมายจากประสบการณ์ ความเชื่อ และความสนใจของตนเอง ให้เป็นความรู้ได้ ทฤษฎีการสร้างความรู้ ถือได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญประการหนึ่งของแนวคิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยผู้เรียนจะนำความรู้ ประสบการณ์ทักษะ และค่านิยมต่าง ๆ มาใช้ในการเรียนรู้ของตน ทั้งนี้การจะทำให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองได้ จะต้องให้ผู้เรียนมีอิสระที่จะเลือกเรียน/ศึกษา/ค้นหาในสิ่งที่ตนเองต้องการ มีอิสระในการค้นหาวិธีการเรียนรู้ และรับผิดชอบผลการเรียนรู้ของตนเอง

การเรียนรู้ด้วยตนเองอาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการที่บุคคลใช้ความคิดริเริ่มโดยมีหรือไม่มี ความช่วยเหลือจากผู้อื่น เพื่อวินิจฉัยเป้าหมายการเรียนรู้ของตนเอง แสวงหาทรัพยากรสำหรับการเรียนรู้ ที่ต้องการ เลือกและดำเนินการเรียนรู้ ค้นหากลยุทธ์การเรียนรู้ ผู้เรียนรู้เป็นเจ้าของและผู้จัดการที่รับผิดชอบ ในกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง เป็นการบูรณาการการจัดการตนเอง จัดการบริบทเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง เลือกและใช้กลยุทธ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมและเฝ้าติดตามประเมินผลการเรียนรู้ ควบคุมกลยุทธ์การเรียนรู้ ทางปัญญาด้วยตนเอง จนกระทั่งประเมินผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง

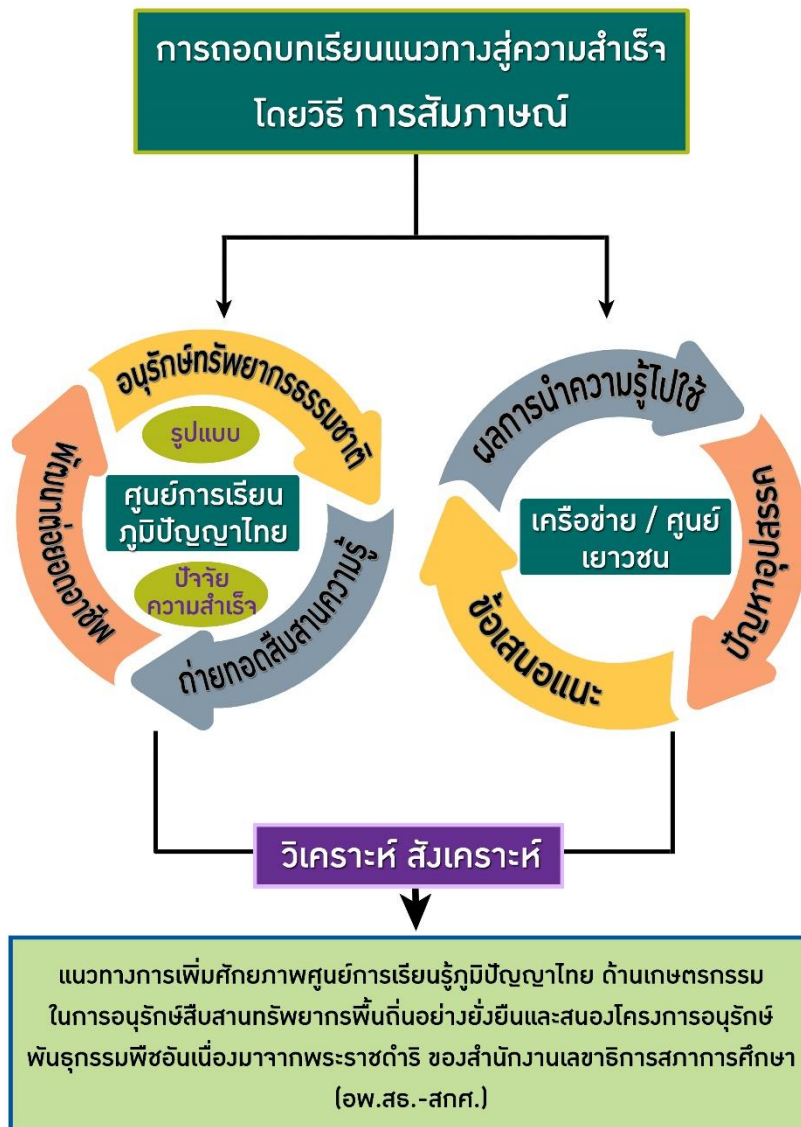
องค์ประกอบหลักในตัวบุคคลที่การเรียนรู้ด้วยตนเอง จากแนวคิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ประกอบด้วย **การสร้างแรงจูงใจในตนเอง (Self-Motivation)** แรงจูงใจส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้และกระบวนการ ทางปัญญาที่สร้างความรู้เพิ่มโอกาสที่บุคคลจะใส่ใจกับบางสิ่งที่สนใจต้องการศึกษาเรียนรู้ และฝึกฝนและ พยายามที่จะเรียนรู้ในความหลากหลายที่มีความหมายกับตน นอกจากนี้ยังเพิ่มโอกาสที่บุคคล จะขอความช่วยเหลือจากหน่วยงาน บุคคล หรือเมื่อพวกเขาประสบปัญหา แรงจูงใจยังชี้นำบุคคลนั้นไปยัง เป้าหมายที่กำหนดไว้ **การจัดการตนเอง (Self-Management)** การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนของตนเอง มีความสามารถในการรวบรวมข้อมูลอย่างต่อเนื่อง อยู่กับภารกิจเป็นวิธีการที่เป็นระบบเพื่อแก้ปัญหา การวางแผนพัฒนาตนเองและนำมาสู่การตัดสินใจ ใช้การสื่อสารที่รอบคอบ **การตรวจสอบตนเอง (Self-Monitoring)** มีความตระหนักต่อตนเองในการปรับปรุงแก้ไข พัฒนา สิ่งใดมีประสิทธิภาพ ความพยายาม ในการใช้สติปัญญา วิเคราะห์ และพิจารณาผลการปฏิบัติที่เกิดขึ้น ประเมินการเรียนรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่อง และ **การปรับเปลี่ยนตนเอง (Self-Modification)** หมายถึง ความพยายามของบุคคลผู้เรียนรู้ในการเพิ่ม ประสิทธิภาพของตนเองทบทวนผ่านกระบวนการคิด ทบทวนผลการเรียนรู้จากประสบการณ์ และการนำไปใช้ ประโยชน์จากความรู้ที่บุคคลนั้นค้นพบ ปรับสร้างเป็นกลยุทธ์ต้นแบบ ถ่ายทอดกลยุทธ์และรับฟังผลการ สะท้อนจากผู้อื่นเพื่อการต่อยอดกระบวนการพัฒนาที่ไม่หยุดนิ่ง ปรากฏดังภาพต่อไปนี้

กรอบแนวคิดในการศึกษา

บทที่ ๓
วิธีดำเนินการศึกษา

จากวัตถุประสงค์และขอบเขตการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน โดยการถอดบทเรียนแนวทางสู่ความสำเร็จ โดยวิธีการสัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมเกี่ยวกับรูปแบบ ปัจจัยความสำเร็จ และผลกระทบ จากการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่ประสบความสำเร็จทั้ง ๔ ภูมิภาค ในด้านการต่อยอด อาชีพ การถ่ายทอดสืบสานความรู้และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมทั้งสัมภาษณ์เกษตรกรเครือข่าย/ ศูนย์/ชุมชน ที่ผ่านการศึกษาเรียนรู้กับศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เพื่อติดตามและสำรวจความคิดเห็นของเด็กหรือ เยาวชนที่มาร่วมศึกษาเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ จัดทำแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากร พื้นถิ่นอย่างยั่งยืน ดังแผนภาพ

๓.๑ วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษากิจกรรมการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืนครั้งนี้ คณะที่ปรึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) เก็บรวบรวมข้อมูลประกอบไปด้วย การศึกษาจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อให้ทราบถึงประเด็นการศึกษาในรายละเอียดที่สำคัญ และมีความครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญที่ทำการศึกษาอย่างครบถ้วน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีรายละเอียดชัดเจนสามารถนำมาวิเคราะห์ในเชิงตรรกะได้ (Analytic Induction) โดยนำเสนอวิธีการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

๓.๑.๑ พื้นที่การศึกษา

ศึกษาแนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ๓ ด้าน ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ การพัฒนาต่อยอดอาชีพ โดยมีขั้นตอนการเลือกศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย และผู้ให้ข้อมูลดังนี้

การคัดเลือกศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เลือกศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมที่มีอยู่ใน ๔ ภูมิภาค ๆ ละ ๑ ศูนย์ รวม ๔ ศูนย์ ซึ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ที่มีลักษณะโดดเด่น คือ

- ๑) เป็นศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยของครูภูมิปัญญาไทยของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา
- ๒) มีผลการดำเนินการที่โดดเด่น มีหลักฐานเชิงประจักษ์ ได้รับการยอมรับระดับประเทศ
- ๓) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง
- ๔) มีเครือข่ายที่มารับการถ่ายทอดองค์ความรู้/แลกเปลี่ยนเรียนรู้
- ๕) มีความพร้อมและยินดีเข้าร่วมในการศึกษา

ตารางที่ ๑ ครูภูมิปัญญาไทยของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก

ลำดับ	ภูมิภาค	จังหวัด	ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม
๑	เหนือ	สุโขทัย	จำสิบโทสุทิน ทองเอ็ม
๒	ตะวันออกเฉียงเหนือ	ยโสธร	นางพิมพ์มา มุ่งงาม
๓	ใต้	ยะลา	นายดอเลื้อย สะตือบา
๔	กลางและตะวันออกเฉียง	สระบุรี	นายบุญลือ เต้าแก้ว

๓.๑.๒ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)

๑) ครูภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ที่เป็นหลักในการขับเคลื่อนศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ ในขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ สภาพการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค แนวทางแก้ไขปัญหา แนวทาง/วิธีการ ตลอดจนปัจจัยการพัฒนา

ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย แต่ละศูนย์ฯ ให้ประสบความสำเร็จ โดยคณะที่ปรึกษาศึกษาเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ร่วมกับการถอดบทเรียน

๒) เครือข่าย/เด็กหรือเยาวชนที่ศึกษาเรียนรู้กับศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ที่เป็นกรณีศึกษาได้รับการคัดเลือกจากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่ประสบความสำเร็จจากการนำความรู้ไปประยุกต์ โดยคณะที่ปรึกษาศึกษาเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๒.๑ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

๓.๒.๒ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง บทเรียนความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

๓.๒.๓ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เกี่ยวกับความคิดเห็นของเด็กหรือเยาวชนที่มาร่วมศึกษาเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ที่เป็นกรณีศึกษา

๓.๓ ขั้นตอนการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๓.๑ ศึกษาเอกสารที่เป็นประวัติและผลงานของครุภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ทั้ง ๔ ท่าน งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-directed Learning) การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) และแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

๓.๓.๒ กำหนดกรอบแนวคิด นิยามเชิงปฏิบัติการของประเด็นที่ต้องการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๓.๓ สร้างข้อคำถามของประเด็นที่ต้องการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลตามกำหนดกรอบแนวคิด และนิยามเชิงปฏิบัติการ ซึ่งสร้างคำถามตามขั้นตอนในการถอดบทเรียนตามแนวคิดของ GROW Model โดย Alexander (๒๐๑๐) โดยคาดหวังคำตอบที่ครอบคลุมตั้งแต่ เป้าหมาย (Goal) ข้อมูลที่เป็นจริง (Reality) บ่งบอกทางเลือกที่ทำให้บรรลุเป้าหมาย (Option) และการจัดทำรายละเอียดของทางเลือกที่ปฏิบัติได้จริง ทำให้บรรลุเป้าหมาย (Way forward) คำถามที่สร้างขึ้นครอบคลุมประเด็นต่อไปนี้คือ ความเป็นมา ความเชี่ยวชาญ/ความโดดเด่นของครู แนวคิดของครุภูมิปัญญาไทย บริบทของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย แนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ปัจจัยแห่งความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม บทบาทของเครือข่ายและเยาวชนในการเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญา ภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม และข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

๓.๓.๔ ปรับปรุงเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจริง

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๔.๑ กำหนดพื้นที่และกลุ่มตัวอย่างตามประเด็นและกลุ่มเป้าหมายของการศึกษา

๓.๔.๒ ประสานงานกับครุภูมิปัญญาไทย เครือข่าย/ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย/ชุมชน และเด็กหรือเยาวชนที่รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เพื่อนัดหมายการเก็บข้อมูลภาคสนาม ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของการถอดบทเรียน

๓.๔.๓ เนื่องด้วยจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ (Covid-๑๙) คณะที่ปรึกษาปรับเปลี่ยนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นการประชุมเพื่อสัมภาษณ์ผ่านทาง Online ด้วยระบบ

Zoom ทั้งนี้ได้ประสานความอนุเคราะห์จากสำนักงานเลขาธิการการศึกษา และศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ทั้ง ๔ แห่ง โดยในการเก็บรวบรวมข้อมูลขณะที่ปรึกษาได้ชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ และประโยชน์ของการดำเนินงานวิจัยให้แก่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทราบ

ลำดับ	การประชุมสัมภาษณ์ผ่านระบบ Zoom Meeting	ครูภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม
๑	๔ กรกฎาคม ๒๕๖๔	จำสืบทิสุทิน ทองเอ็ม
๒	๑๙ กรกฎาคม ๒๕๖๔	นางพิมพ์มา มุ่งงาม
๓	๒ สิงหาคม ๒๕๖๔	นายต่อเลื้อย สะตือบา
๔	๖ สิงหาคม ๒๕๖๔	นายบุญลือ เต้าแก้ว

๓.๔.๔ ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยใช้เทคนิคการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ทั้งในด้านแหล่งข้อมูล คือ เป็นการตรวจสอบข้อมูลในเรื่องเดียวกันเมื่อเก็บข้อมูลจากหลาย ๆ แหล่ง ไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์บุคคลผ่านทาง online หลักฐานร่องรอยที่เป็นเอกสาร คือ เป็นการตรวจสอบข้อมูลในเรื่องเดียวกันจากการเก็บข้อมูลหลาย ๆ วิธี ได้แก่ จากการสอบถาม หรือการสัมภาษณ์ ตลอดจนการสร้างชุดคำถามเพื่อการสัมภาษณ์ทั้งครูภูมิปัญญาไทย เครือข่าย เยาวชน/เด็ก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกัน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

รูปแบบการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการศึกษานี้ ใช้การวิเคราะห์การจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) แบบใช้ทฤษฎีเป็นตัวกรอบแนวคิดในการอธิบายแบ่งเป็นพฤติกรรมการเรียนรู้ของครูภูมิปัญญาไทยที่เกิดขึ้น (Acts) กิจกรรม (Activities) ต่าง ๆ ความรู้ต่างๆ ที่เกิดขึ้น การแปลความหมาย (Meaning) และความสัมพันธ์ (Relationships) ที่ครูภูมิปัญญาใช้ในการอธิบายกิจกรรม พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจนประสบความสำเร็จจากการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรม (Participation) โดยคณะที่ปรึกษาใช้กรอบแนวคิดของการถอดบทเรียนจากการเล่าเรื่องอธิบายตามหลักการของ GROW Model โดย Alexander (๒๐๑๐) วิเคราะห์ผ่านเป้าหมาย (Goal) ข้อมูลที่เป็นจริง (Reality) ปังบอกทางเลือกที่ทำให้บรรลุเป้าหมาย (Option) และการจัดทำรายละเอียดของทางเลือกที่ปฏิบัติได้จริง ทำให้บรรลุเป้าหมาย (Way forward) จากนั้นนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์ เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ เพื่อตอบตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

๓.๖ การจัดทำรายงานผลการการศึกษา

เมื่อคณะที่ปรึกษาได้ดำเนินการนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลจัดทำรายงานผลกิจกรรม การศึกษา แนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน ฉบับสมบูรณ์ โดยมีขั้นตอนดังนี้

๓.๖.๑ คณะที่ปรึกษานำข้อมูลที่ผ่านการจำแนกอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์ เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุป ในการจัดทำรายงานผลการการศึกษาโครงการฯ (ฉบับร่าง) ประกอบด้วย

๑) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยทั้ง ๔ ภูมิภาค ได้แก่ แนวทาง/วิธีการ และปัจจัยความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ และด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยแต่ละศูนย์รวม ๔ ศูนย์

๒) ผลการวิเคราะห์แนวทาง/วิธีการ และปัจจัยความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม (สรุปภาพรวมของ ๔ ศูนย์)

๓) ผลการติดตามการเรียนรู้ของเครือข่ายเกษตรกร/ศูนย์การเรียนรู้ปัญญา/ชุมชนในพื้นที่หรือใกล้เคียง (๘ ศูนย์) และเด็กหรือเยาวชนที่มาเรียนรู้จากศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

๔) ข้อเสนอแนะทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

๓.๖.๒ จัดประชุมนำเสนอ (ร่าง) ผลการศึกษากิจกรรมการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน ต่อผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญพิจารณา ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องจำนวน ๕ ท่าน ดังนี้

๑) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

๒) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนาการเกษตรและด้านการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

๓) ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ด้านเกษตร

๔) ผู้เชี่ยวชาญด้านด้านนวัตกรรมเกษตร

๕) ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตสื่อดิจิทัลเพื่อการเกษตร

โดยการจัดนำเสนอ (ร่าง) ผลกิจกรรมการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน ผ่านระบบออนไลน์ Zoom Meeting ในวันจันทร์ที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๖๔

๓.๖.๓ สรุปประเด็นข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ เพื่อจัดทำรายงานสรุปผลกิจกรรมการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน

๓.๗ การส่งมอบผลงาน

๓.๗.๑ รายงานผลกิจกรรมการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน ฉบับสมบูรณ์ จำนวน ๕ เล่มพร้อมบันทึกข้อมูลในรูปแบบไฟล์ WORD และ PDF

๓.๗.๒ หนังสืออ่านง่ายที่มีอินโฟกราฟิกสรุปภาพรวมผลการศึกษา จำนวน ๕ เล่ม พร้อมบันทึกข้อมูลในรูปแบบไฟล์ WORD และ PDF

๓.๗.๓ สื่อวีดิทัศน์ เรื่อง แนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรมในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน บันทึกข้อมูลในรูปแบบไฟล์ที่สามารถเปิดได้ในคอมพิวเตอร์และโทรทัศน์ รวมถึงให้มีการแปลงไฟล์เพื่อให้สามารถเผยแพร่ทาง YouTube ได้

บทที่ ๔

ผลการศึกษา

แนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม
ในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน

คณะที่ปรึกษาได้ศึกษากิจกรรมการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นถิ่นอย่างยั่งยืน จากกรอบแนวคิดในการศึกษาโดยใช้แนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดจากตัวครูภูมิปัญญาไทยเป็นหลัก และใช้กระบวนการถอดบทเรียนที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้ได้คำตอบสู่การสร้างผลลัพธ์ทางสังคมในด้านต่าง ๆ ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ และด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ ผลการศึกษาแนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จในทั้ง ๓ ด้านดังกล่าวนี้ เป็นการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ ๒ และได้ปรากฏผลความสำเร็จของทั้ง ๔ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ดังนี้

๔.๑ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมของครูภูมิปัญญาไทย (จำสืบทองอิน ทองเอี่ยม)

ครูสุทิน ทองเอี่ยม (จำก้อง)

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนตำบลป่าแฝก บ้านเลขที่ ๖๕ หมู่ที่ ๓ ตำบลงิ้วไร่หลวง อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย ต้นแบบครูภูมิปัญญาไทยสายเลือดวิถีเกษตรไทย ผู้เปลี่ยนวิถีคิดและพลิกชีวิตเกษตรกรด้วยความเชื่อที่ว่า การที่ไม่มีอะไรสมบูรณ์คือ แรงขับเคลื่อนสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรที่ยั่งยืน

ความเป็นมา

ครูสุทินเป็นลูกหลานชาวนา โตมากับวิถีของการเกษตร หรืออาจกล่าวได้ว่ามีความเป็นเกษตรกร อยู่ในสายเลือด เคยมีความฝันอยากมีฟาร์มเป็นของตนเอง ดังนั้นแม้จะสอบได้และรับราชการเป็นทหารแต่ยังได้เรียนต่อในสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ทั้งระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ครูสุทินก็ยังคงความอยากที่จะ

ทำงานเกษตร จึงใช้เวลาว่างเท่าที่มีอยู่มาลงทุนเลี้ยงไก่สวยงามจนมีทุนมากพอก็หันมาปลูกไม้ โดยการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง และยังได้ขยายไปทำการเกษตรอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ซึ่งล้วนแล้วแต่ประสบความสำเร็จทั้งสิ้น ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นเกษตรกรต้นแบบของสุโขทัย น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มาใช้จากเพียงแค่คิดบวกกับความตั้งใจจริงก็สามารถเปลี่ยนเรือกสวนไร่นาเป็นห้างสรรพสินค้า ให้คนที่มาเที่ยวหรือเยี่ยมชมศูนย์ฯ ให้ซื้อโดยเดินเก็บไข่ ผักสด และจับปลาเอง

ความเชี่ยวชาญ/ความโดดเด่นของครู

ครูสุทินได้ช่วยครอบครัวทำอาชีพเกษตรกรรมมาตั้งแต่เด็ก จนเมื่อศึกษาจบและเข้ารับราชการทหาร ก็ยังช่วยครอบครัวทำกิจกรรมไร่นาสวนผสมมาตลอด ขณะเดียวกันครูสุทินได้พยายามค้นหาข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อเรียนรู้ด้วยตนเอง และศึกษาจากแปลงอื่น ๆ ที่ประสบผลสำเร็จ แล้วจึงเริ่มทำไร่นาสวนผสมในพื้นที่ของครอบครัวเป็นหลัก โดยค่อย ๆ เพิ่มเติมกิจกรรมเรื่อยมา ยึดหลักว่าต้องเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน มีการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดต้นทุนการผลิต และต้องมีรายได้ต่อเนื่อง เน้นการทำเกษตรแบบปลอดภัย

ผลงานที่แสดงถึงความโดดเด่นของครูสุทินนอกจากจะมีการจัดการที่ดินโดยปรับพื้นที่ให้เหมาะสมต่อการปลูกพืชและกิจกรรมอื่น ๆ การแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ และการแสดงออกถึงความเป็นผู้นำ และการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมแล้ว ความสำเร็จของผลงานทั้งปริมาณและคุณภาพตลอดระยะเวลาของความเป็นเกษตรกรของครูสุทินมีมากมาย ได้แก่

๑) การปลูกไม้ จากที่ได้รับคำแนะนำให้ปลูกไม้โดยพี่ชาย และสังเกตจากเหตุการณ์น้ำท่วม ซึ่งพบว่าหลังจากน้ำท่วมพีชอื่น ๆ ตายหมดแต่ไม้ไม่ตาย และสามารถฟื้นตัวได้ ครูสุทินจึงให้ความสนใจและเริ่มหาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตจากผู้รู้และหน่วยราชการต่าง ๆ จนในที่สุดสามารถปลูกขายได้สำเร็จแบบครบวงจร กล่าวคือเริ่มจากปลูกเพื่อขายหน่อไม้ และตัดกิ่งแขนงมาชำเพื่อขายเป็นกิ่งพันธุ์ มีการแปรรูปเป็นหน่อไม้ดอง ส่วนไม้ไผ่ก็นำไปเผาเป็นถ่าน และจากการศึกษาเพิ่มเติมพบว่ายังสามารถเจาะรูไม้เพื่อนำน้ำไผ่มาจำหน่าย โดยมีงานวิจัยมารองรับว่าน้ำไผ่เป็นน้ำสะอาด ดื่มได้ ช่วยล้างพิษในลำไส้ และใช้ล้างหน้าบำรุงผิว

๒) มีการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือน บัญชีฟาร์ม และข้อมูลการผลิตเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ วางแผนการผลิต และการขาย รวมถึงศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการตลาด online ทำให้สามารถบริหารจัดการการผลิตได้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด โดยเฉพาะแนวคิดด้านการตลาดของครูสุทินที่ได้จัดตั้ง “**Supermarket ชาวนา**” ซึ่งนอกจากจะเป็นตลาดเพื่อการชิม ซ้อป ไข่ ของผู้ที่มาเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยแล้วยังเป็นแหล่งให้ความรู้ แหล่งพักผ่อน/ท่องเที่ยว ที่สามารถเปลี่ยนวิถีคิดของผู้ที่มาเยี่ยมชมให้ซึมซับถึงวิถีเกษตรที่ตอบโจทย์ความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

แนวคิดของครู

- ศรัทธาและตั้งใจจริงที่จะสานต่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาตน พัฒนาอาชีพ และพัฒนาท้องถิ่น ใช้วิถีคิดแบบ “**เกษตรจนเจือ**” คือใช้ทรัพยากรที่มีอย่างคุ้มค่าไม่ปล่อยให้เสียเปล่า เช่น ปล่อยน้ำจากบ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงกบในนาข้าว ทำการเกษตรแบบไร่นาสวนผสม และจากประสบการณ์ทำการเกษตรแบบทำไปคิดไป จนเกิดเป็น “**หลัก ๓ ต**” คือ ต้นทุน แตกต่าง ตลาด กล่าวคือ ทุกคนสามารถทำการเกษตรได้แม้จะมีเพียงเล็กน้อยหรือไม่ก็มีให้เริ่มจากเล็ก ๆ ค่อย ๆ เป็น ค่อย ๆ ไป และให้รู้จักคิดวิธีขายหรือการกำหนดราคาที่แตกต่างกัน แทนที่จะขายไถ่ตามน้ำหนัก

ก็เปลี่ยนมาขายตามสี่ เพื่อให้ได้ราคาที่ดีกว่าโดยสร้างความเชื่อว่า สีขาวเป็นสีมงคล สีทองจะเรียกเงินทองเข้าหาตัว นอกจากนี้ยังต้องรู้จักคิดที่จะแปรรูปลผลิตไปเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างความแตกต่างจากผู้อื่น เช่น ตัดยอดไผ่มาดองเกลือ นำใบไผ่จากยอดอ่อนมาทำเป็นชาไผ่เผาต้นไผ่เป็นถ่านและชักชวนชาวบ้านให้เชื่อว่า “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” เพื่อลดความเสี่ยง ไม่ต้องพึ่งพาใคร ทำให้มีรายได้ทุกวัน เปลี่ยนเรือกสวนไร่มาให้เป็นตลาด โดยปลูกเอง เลี้ยงเอง ถึงเวลาก็เก็บ/จับขึ้นมาชั่งกิโล คนซื้อเดินเข้ามาหาเอง ไม่ต้องเสียเวลาเก็บแล้วรวบรวมไปขายเหมือนตลาดแบบเดิมๆ

- ทำการเกษตรแบบปฏิบัติจริง คือ ทำด้วยแรงกายแรงใจ และต้องมีศรัทธาค่อย ๆ เรียนรู้ ทำความเข้าใจอย่าทำ “เกษตรเนรมิต” คือ ใช้เงินลงทุนจ้างผู้อื่นทำเพราะจะไม่ได้เรียนรู้อะไรเลย ที่สำคัญคือต้องกล้าที่จะเปลี่ยนความคิดความเชื่อของคนในครอบครัว และผู้อาวุโสในชุมชน เช่น กรณีความเชื่อว่ไก่แจ้เป็นไก่วัดไม่ควรนำมาเลี้ยงในบ้าน ต้องนับน้าว่าไก่แจ้เป็นไก่สวยงาม เป็นไก่มงคลสามารถนำมาเลี้ยงเพื่อหารายได้จนเกิดการยอมรับในที่สุด
- เกษตรกรต้องกล้าที่จะเปลี่ยนวิธีคิด หรือเปลี่ยนพฤติกรรมซ้ำ ๆ ซาก ๆ ต้องหันมาทำในสิ่งที่ไม่เคยทำ กล้าที่จะเปลี่ยนแปลง ครูสุทินได้นำหลักคิดดังกล่าวทำให้เกษตรกรเห็นเป็นตัวอย่าง โดยเริ่มลงมือทำทันที ไม่รอใครมาช่วย ไม่รอมงบประมาณ ไม่กังวลว่าผลผลิตจะล้นตลาด ต้องรู้จักสร้างความเชื่อจากความรู้สึก เช่น สร้างความเชื่อว่ตีมน้ำไผ่แล้วสุขภาพดี เพราะเป็นน้ำบริสุทธิ์ กลั่นกรองมาจากกระบวนการธรรมชาติ ซึ่งแตกต่างจากน้ำดื่มที่ผ่านการกรองโดยกระบวนการอุตสาหกรรม พยายามคิดภาพตลาดในอนาคต และต้องเข้าใจว่าการทำการเกษตรผสมผสานจะทำให้เรามีความเป็นอยู่ที่ดี มีของกินของใช้ที่มีคุณภาพ ไม่ขัดสน ไม่ต้องย้ายถิ่นฐานไปที่อื่น และไม่ต้องเป็นลูกน้องของใคร

บริบทของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

- ครูสุทิน หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า **จ่าก้อง** รับหน้าที่เป็นประธานศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่แตกต่างจากผู้นำเกษตรกรคนอื่น ๆ เป็นผู้นำประเภทนักคิด และพยายามถ่ายทอดความคิดสู่คนอื่น ๆ ให้เปลี่ยนแปลงความเชื่อในการทำการเกษตรเป็นการเกษตรเพื่อการกินที่อยู่ดี และให้ความสำคัญกับการทำบัญชีครัวเรือนเพื่อให้มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง และให้ยึดหลักคิดว่ **ความไม่สมบูรณ์คือความสมบูรณ์** และให้รู้จักคิดหาความถนัดของตนเองมาพัฒนาตนเองและชุมชน
- บุคลากรหรือคณะกรรมการของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยทุกคนล้วนได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์ด้านการเกษตร และแนวคิดในการพัฒนาตนเองและชุมชนอย่างยั่งยืน ตลอดจนการเล่าเรื่องเพื่อสร้างแรงจูงใจให้แก่ผู้สนใจที่มาเยี่ยมชม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือมาศึกษาดูงานในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย **“ถ้าเขาไม่เจอเรา เจอคนในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยก็เหมือนคุยกับจ่าก้อง ทุกคนในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยทำหน้าที่ได้เหมือนจ่าก้องทุกคน”**
- ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมแห่งนี้มีความแตกต่างศูนย์การเรียนรู้อื่น ๆ ซึ่งปกติมีเพียงโครงสร้างอาคาร หรือโรงเรือนตั้งไว้ ไม่ค่อยมีสมาชิกมาใช้บริการ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยเองก็ต้องมีความจริงใจ ให้คำปรึกษา/ถ่ายทอดความรู้โดยไม่ปิดบัง และต้องรู้จักแบ่งปัน
- เป้าหมายศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยคือพร้อมเปิดรับที่จะทำให้ทุกคนที่เดินเข้ามาถึงศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยมีความสุข เข้าใจว่าจะนำความรู้ไปทำอะไรได้บ้าง และทำได้อย่างยั่งยืน และสร้าง

แรงจูงใจให้กับทุกคนโดยเฉพาะคนที่คิดว่าตนเองไม่มีอะไรติดตัวเลย โดยให้เริ่มทบทวนวิถีคิดเสียใหม่ ว่า “สร้างความไม่มีให้มิ โดยใช้เทคโนโลยีแต่ให้ปฏิบัติในวิถีเกษตรอินทรีย์”

- ปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย คือ ความเข้าใจในเสน่ห์ของคนในท้องถิ่นที่มีความจริงใจ อบอุ่น แบ่งปันเวลาแลกเปลี่ยนไปครามา การสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้คือต้องทำให้ทุกคนสนุกที่จะเรียนรู้ โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ ความสนุกที่จะเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากการที่ทุกคนอยู่ภายใต้บรรยากาศของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีชีวิต ไม่ใช่มีกิจกรรมก็ต่อเมื่อมีผู้มาเยี่ยมเยียนหรือศึกษาดูงานเท่านั้น แต่ที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของครูสุทินนี่เป็นที่รู้กันว่า “เป็นศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีชีวิตครบจบในที่เดียว” กล่าวคือ ผู้สนใจแวะเยี่ยมชมหรือมาศึกษาดูงานสามารถใช้บริการ ชม ชิม ซ้อป ใช้ เรียนรู้อาชีพในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย แห่งนี้อย่างมีความสุข ด้วยแนวคิดดังกล่าวทำให้มีนักท่องเที่ยว ผู้สนใจเข้าเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เกือบตลอดเวลาที่ผ่านมา

แนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

๑) ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้

จำแนกเป็น ๓ ลักษณะ คือ ๑) สำหรับกลุ่มบุคคลทั่วไปหรือเด็ก ๆ ในชุมชนที่เดินเข้าหาความรู้ในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ซึ่งมีเป้าหมายให้ทุกคนเห็นว่า “ศูนย์มีชีวิต” ไม่เจี๊ยบเหงา คือ การใช้ของจริงไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์จากพืชหรือสัตว์ เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสแบ่งปันประสบการณ์และเรียนรู้ร่วมกัน ๒) ถ้าเป็นการอบรมในหลักสูตรที่ราชการกำหนดมาก็ต้องดำเนินการไปตามเป้าหมาย วิธีการอบรมและติดตามผลเกษตรกรที่ทั้งสมัครใจและถูกเกณฑ์มา ซึ่งในช่วงเวลาของหลักสูตรดังกล่าวนี้จะพบว่ามีความว่างจากการจัดกิจกรรม ครูสุทินจะแทรกกระบวนการที่จะดึงตัวตนของผู้เข้าอบรมออกมาให้ชัดเจนว่าพวกเขาต้องการอะไร เพื่อศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยจะได้ดำเนินการได้ตรงตามความต้องการต่อไป และ ๓) ถ่ายทอดลงบน Facebook บ้านจำก้อ เป็นการทำความรู้ในลักษณะที่มีสาระแทรกอยู่โดยตลอด เพื่อสร้างแรงจูงใจ ทำในลักษณะเหมือนเป็นภาพยนตร์ตัวอย่างชวนให้ติดตามอยู่เรื่อย ๆ

๒) ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

สิ่งที่ครูสุทินอยากอนุรักษ์ให้เป็นสมบัติของชุมชนไปอีกนาน ๆ คือ “วิถีเกษตรแบบบ้าน ๆ” ที่ไม่ต้องลงทุนอะไรมาก โดยการใช้ทรัพยากรพื้นบ้านให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเริ่มจากให้เด็ก ๆ ในชุมชนปลูกต้นไม้ริมทางสาธารณะ ดูแลการเจริญเติบโต เด็ก ๆ สามารถเก็บผลผลิตจากต้นไม้เหล่านี้ได้ จุดประสงค์คือ ต้องการให้เด็ก ๆ รู้สึกหวงแหนต้นไม้ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติจากชุมชน ในส่วนของผู้ใหญ่หรือตัวเกษตรกรเองได้พยายามจูงใจให้หันกลับมาอนุรักษ์วิถีทำการเกษตรแบบเดิม โดยเชื่อว่าเกษตรกรทุกคนต้องเรียนรู้ปัญหาแล้วหาวิธีการแก้ไขแบบธรรมชาติก่อน จะไม่ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีเลย เพื่อให้เป็นการเกษตรแบบยั่งยืนอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ครูสุทินยังได้สร้างสำนึกให้ทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในการทิ้งขยะ จัดให้มีถังแยกขยะแบบไม่ใช้ภาษาเป็นทางการ แต่ใช้ข้อความที่จำง่าย เข้าใจง่าย คือ **ย่อยได้ ขายได้ ไร้ประโยชน์** ทั้งนี้เพื่อสร้างสมดุลในธรรมชาติและระบบนิเวศให้คงอยู่ตลอดไป

สำหรับการติดตามผลพบว่า นับตั้งแต่ดำเนินการในปี ๒๕๕๗ ได้ผลดีเกินคาด เด็ก ๆ นอกจากจะดูแลต้นไม้ตามทางสาธารณะแล้ว ยังปลูกเพิ่มเติมเองในส่วนตัวโดยไม่ต้องชักจูง เด็ก ๆ ตระหนักถึง

ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และอาจกล่าวได้ว่าเป็นการส่งเสริมให้เด็กมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนชุมชนก็อาจจริงเอาใจกับการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยการคัดแยกขยะด้วยวิธีการเดียวกันกับของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นมาตรการทางสังคม แนวคิดและวิธีการนี้ได้ถูกขยายไปทั่วทั้งตำบลจนได้รับรางวัลจากจังหวัด

๓) ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ

ฐานการคิดเพื่อการต่อยอดอาชีพอยู่ที่วิธีคิดและการใช้ทรัพยากร ในส่วนของทรัพยากรนั้น ได้ยึดหลักคำสอนของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ที่ว่า **“ทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีอยู่อย่างจำกัด เราต้องใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด”** ดังนั้น วิธีการเรียนรู้ในการต่อยอดต้องเริ่มจากการลงมือทำจริงด้วยตนเอง เรียนรู้จากปัญหาเพื่อให้เกิดประสบการณ์ ไม่ใช่ทำตามคำบอกเล่า เช่น ประสบการณ์จากการแยกขยะ ทุกคนยอมรับว่านอกจากเป็นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังนำมาซึ่งรายได้โดยไม่ต้องลงมือทำอะไรให้เป็นภาระเพิ่มมากขึ้น หรือจากประสบการณ์ปลูกไม้กินขงซึ่งเริ่มแรกปลูกเพียงเพื่อขายหน่อ ต่อมาเมื่อปริมาณการผลิตหน่อไม้เพิ่มมากขึ้น ความคิดในการผลิตก็เปลี่ยนไปเป็นขายกิ่งตอนหรือกิ่งชำ แล้วปรับเปลี่ยนวิธีขายเป็นแบบ Online

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการนำความสำเร็จมาสู่ศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย คือ การถอดบทเรียนพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายให้ได้ว่าต้องการอะไร ในขณะที่เดียวกันก็ต้องรู้ด้วยว่าศูนย์การเรียนรู้ และชุมชนของเรามีความถนัดหรือมีศักยภาพในเรื่องอะไร แล้วจึงมากำหนดเป็นกิจกรรมหรือสาระที่ตอบได้ตรงความต้องการ และต้องมีความรู้และความสามารถในการบวกรวมการตลาด ดังอาจเปรียบเทียบได้กับร้านสะดวกซื้อที่มีอยู่ทั่วทุกหัวระแหง ทั้ง ๆ ที่มีเป็นจำนวนมาก สินค้าที่ขายก็เหมือน ๆ กัน แต่ก็มีรายได้มากพอที่จะเปิดบริการได้อย่างต่อเนื่อง เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะร้านมีสินค้าที่ตอบโจทย์ของลูกค้า ศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยมีวิธีการคิดในทำนองเดียวกัน จึงได้จัดตั้งเป็น **“Supermarket ชาวนา”** ซึ่งนำความรู้ด้านบริหารจัดการตลาดเข้ามาช่วย **มีการสร้าง Story** เพื่อสร้างความสุขให้แก่ทุกคนที่เข้ามาเยี่ยมชม เช่น เด็ก ๆ ต้องการพื้นที่สนุก ผจญภัย วิทยากรต้องการมาเรียนรู้เพื่อเป็นอาชีพ วิทยากรอยากรู้ในสิ่งที่ตนสนใจ ถ่ายรูป กินอาหาร และจับจ่ายใช้สอย ส่วนคนสูงอายุก็ต้องการเข้ามาเพื่อพักผ่อน เป็นต้น

บทบาทของเครือข่ายในการเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

เครือข่ายของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย มี ๒ ลักษณะคือ ๑) เป็นกลุ่มที่ติดตามผลงานอย่างต่อเนื่อง แล้วจะติดต่อมาหาเอง และ ๒) กลุ่มที่มาเรียนรู้กับศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย แล้วเห็นว่ามีประโยชน์ได้จริง เมื่อกลับไปทำก็ประสบความสำเร็จ ปัจจุบันเครือข่ายทั้ง ๒ ลักษณะ ก็ยังคงบทบาทของความร่วมมือกันอยู่ ปรากฏดังข้อมูลต่อไปนี้

เครือข่ายคนที่ ๑ นางสาวจุฑามาศ เอี่ยมศรีทอง เกษตรกร อ.กงไกรลาศ

คุณจุฑามาศ เอี่ยมศรีทอง เดิมอาชีพเป็นสาวโรงงาน ทำงานอยู่ฝ่ายบริหาร ปัจจุบันมาช่วยงานเป็นแม่ค้าเทศก์จิตอาสา เริ่มต้นจากการมาดูงานกับคณะศึกษาดูงานที่ศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ของครูสุทิน เกิดความประทับใจในตัวครู เห็นว่าเป็นคนตรง ทำจริง เป็นคนไม่หยุดคิด มีความคิดใหม่ อยู่เรื่อย ๆ ไม่จำเจเหมือนเดิม ที่สำคัญคือไม่ได้คิดไม่ได้ทำเพื่อตัวเอง แต่คิดหรือสังเกตจากสิ่งใกล้ ๆ ตัวแล้ว ประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ จากนั้นก็ถ่ายทอดให้แก่คนในชุมชน จุดเปลี่ยนที่ทำให้สนใจด้านการเกษตรเริ่มจาก

ปีพ.ศ. ๒๕๕๙ ที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรสวรรคต มีสารคดีต่าง ๆ เกี่ยวกับตัวพระองค์ท่านมากมายทำให้อยากเรียนรู้เรื่องของการเกษตร จึงร่วมกับคณะศึกษาดูงานเข้ามาเรียนรู้ แต่ด้วยความสนใจในกิจกรรมต่าง ๆ และวิธีบริหารจัดการของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ซึ่งมีเนื้อหาที่โดดเด่นเป็นที่สนใจของคณะศึกษาดูงาน หรือผู้มาเรียนรู้ในหลาย ๆ เรื่อง เช่น ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การปลูกไม้เศรษฐกิจ การเลี้ยงกบ ปลูกผักสวนครัว ฯลฯ จึงได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์จิตอาสา โดยเริ่มศึกษาวิธีการจากครูสุทินก่อน แล้วจึงถ่ายทอดให้กับคณะที่มาศึกษาดูงาน ขณะเดียวกันครูสุทินก็ให้โอกาสไปปรับความรู้ในที่ต่าง ๆ เป็นการต่อยอดความรู้ด้านการเกษตร เช่น ศูนย์ภูมิมิตรของอาจารย์ปัญญา เป็นต้น

กิจกรรมด้านการเกษตรที่ตนเองทำอยู่ที่บ้านในขณะนี้คือ ปลูกผักสวนครัวกินเอง หากมีเหลือจึงขาย แต่ส่วนใหญ่ใช้เวลาเข้ามาช่วยงานที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของครู เพราะรู้สึกว่าการได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้อื่นมีความเป็นประโยชน์มากกว่า จากการสังเกตและติดตามผลการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้มาเรียนรู้หรือรับการอบรมที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย หลายรายเห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนคือ มีรายได้ ชุมชนเองก็มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเพราะครูสุทินมีวิธีคิดที่ให้ชาวบ้านรวมตัวเป็นชุด ๆ รับผิดชอบเลี้ยงคณะดูงานเพื่อเป็นการหารายได้ และยังใช้บริการรถไถนาเที่ยวโดยใช้รถไถที่ว่างจากงานไถในไร่นามารับจ้างเป็นรายได้เสริม และเชิญชวนให้ผู้เอาวัสดุหรือคอนกรีตในชุมชนนำใส่สีกจากบ้านตนเองมาฝึกจักสาน เพื่อเป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารว่างเลี้ยงคณะดูงาน ตลอดจนร้องเพลงฉ่อยต้อนรับเพื่อสร้างความประทับใจ กิจกรรมดังกล่าวทั้งหมดเป็นการกระจายรายได้ให้กับชุมชนอย่างทั่วถึง

จากการที่เข้ามาร่วมเป็นมัคคุเทศก์จิตอาสาของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เป็นปีที่ ๔ พบความเปลี่ยนแปลงในตนเองในแง่ความรู้ และประสบการณ์ด้านการเกษตรที่ได้รับจากการเป็นวิทยากรให้กับคณะดูงาน และรับการถ่ายทอดโดยตรงจากครูสุทิน ได้แก่ การทำเกษตรแบบอินทรีย์ ปลูกผักโดยใช้น้ำหมักแทนปุ๋ยเคมี ทำให้เกิดความมั่นใจว่าในยามวิกฤตการเกษตรแบบผสมผสานจะทำให้อยู่รอดได้ ถึงแม้ไม่มีเงินก็ยังชีพอยู่ได้ แม้แต่ความคิดเรื่องการแปรรูปก็ได้วิธีคิดจากครูสุทินว่า จากพืชชนิดเดียวสามารถแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ได้หลากหลาย เช่น จากไข่ลำเดียวสามารถแปรรูปได้เป็นหลายผลิตภัณฑ์ นอกจากจะแปรรูปเป็นหน่อไม้ต้องแล้วยังสามารถสร้างรายได้ในรูปของกิ่งพันธุ์ ไข่ไก่ ไข่ ถ่าน และน้ำไข่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้วิธีคิด เพราะครูสุทินให้อิสระในการคิดทุก ๆ เรื่อง โดยที่คิดแล้วต้องนำไปปฏิบัติเพื่อเป็นการตรวจสอบผลลัพธ์แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข

เครือข่ายคนที่ ๒ นายเชาวลิต หมุ่มมาก เกษตรกรอายุ ๓๐ ปี อ.ศรีสำโรง

คุณเชาวลิต หมุ่มมาก เป็นเกษตรกรทำไร่นา ผักเมืองหนาว และเมล่อนออร์แกนิกในพื้นที่ประมาณ ๒๐ ไร่ ที่ อ.ศรีสำโรง โดยปลูกเป็นระบบโรงเรือนบนพื้นที่ ๑ ไร่เศษ ๆ ตั้งใจให้เป็นพืชเสริมจากการปลูกข้าวบนพื้นที่ที่เหลือ แต่ปรากฏว่าทำรายได้มากเนื่องจากตนเองมีความพิถีพิถันในเรื่องคุณภาพดิน และน้ำที่ใช้ปลูก ประกอบกับมีการขายแบบ online ส่งต่างประเทศด้วย

แรกเริ่มคุณเชาวลิตไม่เคยมารับการอบรมหรือศึกษาดูงานที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของครูสุทินเลย หากแต่บังเอิญอ่านและติดตามเรื่องราวของครูสุทินบน facebook ถูกใจในเทคนิคและวิธีคิด เมื่อได้พบตัวครูสุทินก็เลยได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน ส่วนใหญ่จะปรึกษาวิธีคิดและการจัดการสิ่งที่ตนเองเห็นเป็นจุดเด่นของครูสุทินคือ วิธีการนำเสนอที่เข้าถึงคนฟังทุกวัย โดยครูสุทินใช้คำว่า “ชี้เป้า”

ซึ่งหมายถึง การบอกเล่าหรือการกระทำด้วยความจริง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการวางแผนและปฏิบัติตามแผน ให้ได้ว่าสุดท้ายแล้วต้องทำอะไร หรือควรจะทำอย่างไร

ความเข้าใจของคุณเขาวลิตต่อคำว่า “**เครือข่าย**” หลังจากที่ได้อ่านและติดต่อกัน อย่างสม่ำเสมอจะเข้าใจว่า เครือข่ายคือเกษตรกรที่มีประสบการณ์ ความสนใจ ในเรื่องเดียวกันกับครูภูมิปัญญา พร้อมทั้งจะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่สำคัญคือต้องมีแนวคิดที่จะพัฒนาความเป็นอยู่ของส่วนรวมเป็นอันดับแรก และต้องมีความสามารถที่จะดึงผู้สนใจ/เกษตรกรให้เข้ามาเรียนรู้และติดตามงานของเครือข่ายให้มาก เพื่อเครือข่าย จะสามารถอยู่ได้ยาว ๆ และได้ทำหน้าที่เป็นเสมือนสาขาของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

อะไรคือสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปจากครูสุทิน แล้วนำไปปรับใช้อะไรได้บ้าง

สิ่งที่ได้เรียนรู้จากครูสุทินคือ วิธีคิด ซึ่งหลาย ๆ ครั้งก็ทำให้ทัศนคติของตนเองเปลี่ยนไป เช่น จากที่เคยคิดว่าต้องได้ผลผลิตมาก ๆ เพื่อให้มีรายได้มาก ๆ เปลี่ยนเป็นเริ่มคิดว่าผลผลิตของที่มีคุณภาพดี ๆ จะดีกว่าไหม ขายด้วยความจริงใจ ไม่หลอกลวง ผลิตและขายเพื่อให้ได้ใจคนซื้อน่าจะดีที่สุด

มองภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย จะเป็นเช่นใด

ภาพของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ในอนาคตน่าจะเป็นจุดรวมตัวของหลาย ๆ เครือข่าย ที่มีความเข้มแข็ง โดยมีครูสุทินทำหน้าที่เป็นโค้ช แต่ความสำเร็จของการรวมตัวกันระหว่างศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย และเครือข่ายอาจเป็นไปได้ระดับหนึ่ง เนื่องจากระบบของภาคการผลิตการเกษตรยังติดอยู่กับ “**ระบบทุน**” เกษตรกรไทยส่วนใหญ่ยังไม่ได้ได้รับการพัฒนา การเปลี่ยนวิธีคิดจึงเป็นไปได้ยาก トラบไคที่ เกษตรกรยังมีวิธีคิดที่ว่าทำเกษตรต้องพึ่งพาปัจจัยหลายอย่างดังเช่นปัจจุบัน แต่ไม่คิดพึ่งพาตนเองอย่างจริงจัง ขณะเดียวกันปัญหาเรื่องการตลาดก็ยังไม่มีความชัดเจนที่รับเป็นเจ้าภาพแก้ปัญหาอย่างถาวรได้

การเรียนรู้ของเด็กหรือเยาวชนที่มาศึกษาเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

สำหรับเยาวชนที่ได้มีโอกาสพูดคุยด้วยจำนวน ๖ คน ทุกคนกำลังศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษา ตอนปลาย ส่วนใหญ่เป็นเด็กในชุมชนเดียวกันกับศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เข้ามาเที่ยวเล่นในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เพราะเห็นเป็นธรรมชาติ มีความร่มเย็น ได้รับคำชักชวนให้ลองเรียนรู้เรื่องการเกษตร พอเรียน แล้วสนุก เพราะได้ปฏิบัติจริง บางเรื่องก็น่าสนใจ ตื่นเต้น เช่น การเจาะน้ำใต้ เมื่อคิดเปรียบเทียบกับ การเรียน วิชาเกษตรในโรงเรียนซึ่งมีแต่ทฤษฎี ปฏิบัติน้อยมาก หรือให้ไปศึกษาด้วยตนเอง เด็กบางคนถูกฝึก ให้เป็นมัคคุเทศก์ หลังจากฝึกและได้ปฏิบัติหน้าที่ในช่วงระยะหนึ่งก็รู้สึกมั่นใจ กล้าแสดงออก จนมีความตั้งใจว่า เมื่อเรียนจบแล้วจะศึกษาต่อ และถ้ามีโอกาสก็จะเรียนรู้เรื่องการเกษตรควบคู่ไปด้วย เมื่อถามถึงภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เด็ก ๆ ตอบว่าอยากให้ เป็นแหล่งรวมตัวของคนรุ่นใหม่ เป็นจุด check in แหล่งท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมแปลกใหม่ แหล่งรวมสาระความรู้ที่หลากหลาย และเป็นที่พักใจของคนทั้งประเทศ

ภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

เป้าหมายของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ในความคิดของครูสุทินคือ ไม่ประสงค์จะให้ใครมา เลียนแบบ หรือทุกศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ต้องมีการดำเนินการเหมือน ๆ กัน หากแต่ต้องการให้ทุกศูนย์ การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยอยู่ได้ด้วยตนเอง มีแหล่งวัตถุดิบครบ มีกระบวนการทั้งการผลิตและการตลาดครบ เป็นศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีชีวิต สร้างรายได้ เป็นศูนย์กลางในการใช้ทรัพยากรของชุมชนเป็นต้นทุน การผลิตเพื่อการสร้างรายได้ ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ ไม่ต้องอาศัยระบบอุตสาหกรรมมากนัก

ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ของครูสุทิน

จากความเชื่อของครูสุทินที่ว่า บริบทของแต่ละศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย มีความแตกต่างกัน อยู่แล้ว และทุกศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทย ไม่มีความจำเป็นจะต้องมีความเชี่ยวชาญ กิจกรรม และผลิตภัณฑ์ ที่เหมือน ๆ กัน ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจึงควรที่จะสนับสนุนครูสุทินในการกระตุ้นให้เครือข่าย เกิดความคิดที่จะถ่ายทอด แลกเปลี่ยนกระจายความรู้ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ เกิดผลิตภัณฑ์หรือวิธี บริหารจัดการที่แตกต่างจากเดิม และส่งเสริมให้เครือข่ายเป็นศูนย์กลางการรวมตัวของชุมชน รวมพลังกันคิด เพื่อแก้ปัญหา มีการเรียนรู้จากภายนอกในลักษณะของการไปศึกษาดูงานเป็นระยะ ๆ ที่สำคัญคือต้องมี “เวที” โดยที่ครูสุทินทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำปรึกษา หรือเป็นที่ปรึกษาช่วยแก้ปัญหา ตลอดจนเป็นผู้ประสานงานให้มี กิจกรรมร่วมกันระหว่างเครือข่ายต่าง ๆ และศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยอย่างต่อเนื่อง

๔.๒ ศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมของครูสุทิน (นางพิมพ์ มุ่งงาม)

ครูพิมพ์ มุ่งงาม

คนดีศรีเมืองยศ ปราชญ์ชาวบ้านดีเด่น ณ ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงสวนพ่อพอเพียง บ้านเลขที่ ๖๙ ม.๗ ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร เจ้าของสวนพ่อพอเพียง ที่เป็นบุคคลต้นแบบ การดำเนินชีวิตก้าวเดินด้วยความระมัดระวัง ยกระดับชีวิตจาก พอมี พอกิน เปลี่ยนเป็น เหลืออยู่ เหลือกิน

ความเป็นมา

ครูพิมพ์ เติบโตมากับการทำนาวิถีดั้งเดิมจากรุ่นสู่รุ่น มีพ่อแม่เป็นแบบอย่าง จนวันหนึ่งถึงจุดเปลี่ยน ของชีวิตในยุคฟองสบู่แตก ครอบครัวลำบากมากที่สุดในชีวิตเพราะประสบปัญหาหนี้สิน ไม่มีเงินใช้จ่ายใช้กิน ประกอบกับพื้นที่อยู่ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีประสบปัญหาภัยแล้ง การทำนาก็ไม่มีย่ำ ดินเสื่อมโทรม ผลผลิต ไม่ได้ตามเป้าหมาย ทำให้หันมามองตนเองทำอะไรจึงจะพออยู่พอกิน เมื่อได้ฟังพระบรมราโชวาทของ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในพิธีพระราชทาน ปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๔๑... “การยกระดับฐานะความ เป็นอยู่ของเกษตรกรทุกระดับให้สูงขึ้น เริ่มต้นตั้งแต่การลงมือผลิต โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด

ด้วยการตัดแปลงปรับปรุงนำสิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติมาใช้ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เพื่อให้เกษตรกรของเราได้ผลิตเพียงพอแก่การเลี้ยงตัว คือพอมิ พอกิน เป็นเบื้องต้นก่อน”... จึงเริ่มต้นจากการน้อมนำคำพระองค์ท่านมาประยุกต์ใช้กับตนเองบนพื้นที่ ๔ ไร่ ๒ งาน จากการเรียนรู้สู่ทำตามบริบทของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผสมผสานกับเกษตรทฤษฎีใหม่ลองผิดลองถูกเรื่อยมา จนเกิดผลกับตนเองเห็นเป็นตัวอย่าง จึงได้ขยายผลสู่คนรอบข้างเริ่มจากคนใกล้ตัว ญาติ เพื่อนบ้าน เพื่อให้คนอื่นพออยู่พอกิน นอกจากนี้ครูพิมพาพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง หมั่นหาความรู้เพิ่มเติมจนสามารถเป็นวิทยากรเผยแผ่ความรู้ และถ่ายทอดประสบการณ์ตรงส่งต่อไปถึงเกษตรกรในพื้นที่ และผู้คนที่สนใจทั่วไปด้วย โดยใช้ “สวนพอเพียง” เป็นศูนย์เรียนรู้ด้านเกษตรอินทรีย์

ความเชี่ยวชาญ/ความโดดเด่นของครู

ครูพิมพาเป็นผู้มีความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ได้สมัครเรียนเป็นนักศึกษาภาคศน. อำเภอค้อวัง ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และยังรับความรู้อย่างต่อเนื่องซึ่งมีรูปแบบการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ทำให้ได้รับความรู้เรื่องการทำเกษตรอินทรีย์ การทำบัญชีรายรับรายจ่าย หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และมีโอกาสไปศึกษาดูงานที่สามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันและต่อยอดความรู้ในการประกอบอาชีพการเกษตร แบ่งสัดส่วนพื้นที่ที่มีอยู่ไม่มากในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และดูพื้นฐานของครอบครัวว่าบริโภคอะไรเป็นหลักก็จะทำสิ่งนั้น ได้แก่ พืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา และป้อน้ำ ทำให้หน้าแล้งไม่ขาดน้ำ และลดรายจ่าย ทำให้ครอบครัวพออยู่พอกิน เป็นครอบครัวต้นแบบศาสตร์พระราชาของอำเภอค้อวัง และเป็นแหล่งศึกษาดูงานให้ผู้ที่มิพินใช้สอยเพียงเล็กน้อยสามารถเรียนรู้ต้นแบบการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้

ผลงานที่แสดงถึงความโดดเด่นของครูพิมพา มุ่งงาน นอกจากการใช้พื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด คือการทำเกษตรอินทรีย์จากการลองผิดลองถูกด้วยตัวเอง โดยนำหลักคิดกระบวนการทำเกษตรแบบดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ในการทำนาข้าวเกษตรอินทรีย์ และแสวงหาความรู้เรื่องปรับปรุงคุณภาพดินจากหน่วยงานในพื้นที่ของกรมพัฒนาที่ดิน และกรมปศุสัตว์ ซึ่งความรู้ที่ได้เป็นเพียงพื้นฐานเบื้องต้นต้องศึกษาเรียนรู้ด้วยตัวเอง ด้วยการสำรวจและเรียนรู้ว่าดินบริเวณใดเป็นอย่างไร ถ้าลักษณะดินแข็งก็จะนำไปไม่มาผสมทำปุ๋ยคอกหรือดินจุดใดที่แน่นเกินไปก็จะใช้แกลบหมัก และทดลองทำปุ๋ยหมักจากเศษใบไม้และมูลสัตว์น้ำหมัก (น้ำหมักหน่อกล้วย น้ำหมักเศษปลา น้ำหมักหอยเชอรี่) เพื่อปรับสภาพดินให้สมดุล โดยรดบนตอซังแล้วไถกลบเพียง ๒ ปีก็จะเห็นผล จากการปรับปรุงบำรุงดินดังกล่าวผลิตผลทั้งข้าวและพืชผักให้ผลผลิตดี องค์ความรู้ที่ครูพิมพาได้ทดลองเรียนรู้ด้วยตนเองได้นำไปประยุกต์ใช้ในการทำนาข้าวอินทรีย์ และปลูกผักปลอดสารพิษควบคู่กับการทำเกษตรแบบผสมผสานจนประสบความสำเร็จ เป็นแบบอย่างและถ่ายทอดประสบการณ์ตรงส่งต่อไปถึงเกษตรกรในพื้นที่

จากการที่ครูพิมพามีองค์ความรู้เรื่องกระบวนการผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์ ทำให้ได้รับมอบหมายเป็นกรรมการตรวจสอบภายในมาตรฐานข้าวอินทรีย์ให้กับสมาชิกของกลุ่ม และเป็นวิทยากรให้ความรู้พื้นฐานการทำอินทรีย์ให้ได้มาตรฐานประจำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขวัญน้ำอ้อม และเกษตรกรผู้สนใจในการผลิตข้าวอินทรีย์ให้ได้มาตรฐาน ส่งผลให้ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของครูพิมพาและชุมชนได้รับการยอมรับจากองค์กร fair trade original ประเทศเนเธอร์แลนด์ให้เป็นตัวแทนผู้ผลิตข้าวหอมมะลิของประเทศไทยส่งจำหน่ายต่างประเทศ

ความสำคัญในการทำการค้าผ่านระบบแฟร์เทรด (Fairtrade) คือ การค้าที่เป็นธรรม ตั้งแต่เรื่องของตลาด ราคา ธรรมภิบาล ความสัมพันธ์ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มผู้ผลิตจนถึง

ผู้บริโภคร และให้ความสำคัญในการดูแลรักษาสภาพแวดล้อม สินค้าภายใต้ระบบการค้าแฟร์เทรดจึงเป็นสินค้าที่มีแนวโน้มในการเติบโตและเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค ทั้งในด้านคุณภาพและความปลอดภัย โดยจะได้รับ การตรวจสอบและรับรองตามหลักเกณฑ์ของแฟร์เทรด เพื่อยืนยันต่อผู้บริโภคว่าผลิตภัณฑ์ของแฟร์เทรด ได้ดำเนินการผลิตและจัดจำหน่ายอย่างเป็นธรรมในทุกขั้นตอน

แนวคิดของครู

- ความรอบรู้ในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่นำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันหรือการทำการเกษตร เริ่มต้นจากการเปิดใจรับการเรียนรู้และศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง น้อมนำหลักคำสอนของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรมา ขยายผล ด้วยการทดลองปฏิบัติจริง ทำความเข้าใจความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน การมีความรู้ และการทำความดี จากนั้นนำมาเชื่อมโยงกับการใช้ชีวิต ทำให้รู้จักตนเองในสิ่งที่ตนเองมี สิ่งของตนเองต้องการ จนมีโอกาสเข้าร่วมโครงการเศรษฐกิจพอเพียงได้ประยุกต์ความรู้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีในการทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ควบคู่กับการทำการเกษตรผสมผสาน และการทำบัญชีครัวเรือน บัญชีการเกษตร ทำให้ครอบครัวพออยู่พอกิน และสามารถแบ่งปันความรู้ให้กับคนในชุมชนได้
- **ขาดทุนคือกำไรชีวิต** คือมองปัญหาแล้วคิดหาเหตุผลจากสภาพความยากจน ปัญหาหนี้สินสภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการทำการเกษตรถือว่าหนักมาก ทำให้คิดย้อนถึงรุ่นพ่อแม่ทำเกษตรแบบดั้งเดิมถึงไม่มีเงินมากมาย แต่ก็สามารถพออยู่พอกินได้ จึงคิดว่าทำอย่างไรจึงจะทำได้อย่างบรรพบุรุษ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และเพิ่มเติมสิ่งที่ขาดทั้งในด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการใช้ชีวิตประจำวัน จึงเป็นแนวคิดและกำลังใจให้กับครูพินพา ถ้าไม่เจอปัญหาหรือความผิดพลาดจะไม่สามารถแก้ปัญหานั้นได้ เพราะทุกปัญหาคือบทเรียนชีวิต เมื่อสิ่งที่เป็นอยู่หรือสิ่งที่ลงมือทำไม่ประสบความสำเร็จ สิ่งที่ต้องทำหลังจากนั้นคือ ทบทวนปัญหาแล้วคิดหาเหตุผลอันนำไปสู่แนวทางการแก้ปัญหานั้นใหม่ ถือว่าได้เรียนรู้จากข้อผิดพลาด
- **เชื่อในความรัก ๓ ประการ ได้แก่ ๑) รักตนเอง** ทำแต่สิ่งดี ๆ เพื่อตนเองและครอบครัว **๒) รักเพื่อนบ้าน** แบ่งปันซึ่งกันและกัน ห่วงดีแก่กัน และ **๓) รักประเทศชาติ** มีส่วนร่วมในการพัฒนาบ้าน วัด โรงเรียน โดยเริ่มต้นจากทดลองทำกับตัวเองทั้งเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง การทำการเกษตรอินทรีย์ ใส่ใจสิ่งแวดล้อม ทำให้มีผลผลิตที่ปลอดภัยไว้กินและขาย สภาพดินอุดมสมบูรณ์ เกิดประโยชน์กับตนเอง อย่างเป็นรูปธรรม จึงอยากให้คนรอบข้างมีชีวิตที่ดีขึ้นด้วย โดยชักชวนสมาชิกในชุมชนให้ร่วมเรียนรู้และรวมกลุ่มทำการเกษตรอินทรีย์ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ผลที่ตามมาคือ บ้านสวนได้เป็นหมู่บ้านเกษตรอินทรีย์ ๑๐๐ เปอร์เซนต์แห่งแรกของประเทศไทย มีผลผลิตที่สร้างชื่อเสียง เป็นสินค้าส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศคือ ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐาน

บริบทของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

- จากแนวคิดสู่การปฏิบัติโดยลงมือทำด้วยตัวเองและครอบครัว ทำให้ครูพินพาเป็นตัวอย่างในการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงปรับใช้ได้อย่างพอเหมาะกับทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในพื้นที่ดิน ๔ ไร่ ๒ งานสามารถแบ่งสัดส่วนพื้นที่ทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ ปลูกพืชผสมผสาน เลี้ยงสัตว์ได้อย่างลงตัว จนประสบความสำเร็จสามารถเลี้ยงชีพครอบครัว มีผลผลิตไว้กิน แบ่งปัน จำหน่ายได้ตลอดทั้งปี สร้างรายได้ ลดรายจ่ายเห็นเป็นรูปธรรม จึงเป็นที่มาของ “สวนพอเพียง” ที่มีจุดเด่น

เรื่องการทำกรเกษตรบนพื้นที่ขนาดเล็กหรือจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด เน้นการลงมือทำจริง ปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง เหมาะกับเกษตรกรรายย่อยหรือผู้ที่มีพื้นที่ขนาดเล็กมาศึกษาเรียนรู้ สามารถนำไปปฏิบัติได้

- บุคลากรที่ร่วมทำหน้าที่หลักต้นและเป็นกำลังสำคัญของสวนพ่อบุญเพียง คือสมาชิกในครอบครัวของครูพิมพ์ ประกอบด้วยสามี และลูก ๆ โดยสามีของครูพิมพ์เป็นผู้ที่มีองค์ความรู้ด้านปศุสัตว์ เป็นอาสาปศุสัตว์ดีเด่นทั้งระดับอำเภอและระดับจังหวัด จึงเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ด้านปศุสัตว์ ส่วนครูพิมพ์เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้เรื่องหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน องค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ในการทำข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เนื้อหาการถ่ายทอดความรู้เริ่มต้นการทำเกษตรอินทรีย์ต้องมีการวางแผน การบริหารจัดการพื้นที่ดิน ให้มีความสำคัญตั้งแต่รู้จักสภาพดินของตนเอง การปรับปรุงบำรุงดินสำหรับการปลูกพืชได้อย่างคุ้มค่า ช่วยลดต้นทุนการผลิต เช่น การทำปุ๋ยหมักจากวัสดุเหลือใช้ ไปไม้แห้ง หรือน้ำหมักจากมูลสัตว์ที่เลี้ยงไว้ น้ำหมักหน่อกล้วย น้ำหมักเศษปลา น้ำหมักหอยเชอรี่ ใช้รดบนตอซังแล้วไถกลบเป็นการปรับปรุงบำรุงดิน เป็นต้น
- การเชื่อมโยงกับชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ โดยสวนพ่อบุญเพียงเป็นศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ที่เปิดให้บุคคลทั้งภายในและภายนอกชุมชน หรือหน่วยงานต่าง ๆ พาเกษตรกรมาศึกษาดูงานเรียนรู้ ด้านเศรษฐกิจพอเพียง ด้านเกษตรอินทรีย์ และด้านปศุสัตว์ นอกจากนี้ศูนย์การฯ ของครูพิมพ์ เป็นสถานที่ขยายผลความรู้ให้กับโรงเรียนในพื้นที่ให้นักเรียนได้มาเรียนรู้และลงมือปฏิบัติจริง เช่น การทำนาแบบดั้งเดิมด้วยการใช้ควายไถนาสร้างจิตสำนึกให้นักเรียนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และภูมิใจในอาชีพเกษตรกรรม รวมถึงครูพิมพ์เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้โรงเรียนในพื้นที่ ผ่านโครงการลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้ ให้นักเรียนได้เรียนรู้ลงมือปฏิบัติทำกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน เช่น แปลงปลูกพืชผัก การทำปุ๋ยหมักจากเศษใบไม้ไว้ใช้ในโรงเรียน เป็นต้น
- สวนพ่อบุญเพียง ประกอบด้วยฐานเรียนรู้จำนวน 5 ฐาน ได้แก่
ฐานที่ 1 ฐานซั้งห้วยมน นำมาประยุกต์ใช้โดยฤดูที่ว่างจากการทำนา จะปลูกมันเทศไว้บริโภคและจำหน่าย
ฐานที่ 2 ฐานแบ่งเวลา คือ แบ่งเวลาทำเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการปลูกพืชวันละ 1 ชนิดหรือต้น เมื่อผ่านไป 30 วัน เหมือนมีตู้เย็นในครัวเรือนมีพืชผักไว้กินในบ้านไม่ต้องซื้อ
ฐานที่ 3 ฐานผสมให้ลงตัว คือการแบ่งพื้นที่ 2 งานบริเวณบ้านในการเลี้ยงสัตว์ ทั้ง ควาย วัว ไก่ เป็ด หมู พืชผักสวนครัว แปลงหญ้าไว้เลี้ยงสัตว์ และแหล่งน้ำ
ฐานที่ 4 ฐานชีวิตวิถีใหม่แต่เหมือนเดิม คือการเปลี่ยนระบบการทำนาจากเดิมทำนาอย่างเดียวทำให้ขาดทุน เปลี่ยนเป็นการทำเกษตรผสมผสานทั้งปลูกมันเทศ แตงโม พืชผัก และหญ้าเลี้ยงสัตว์
ฐานที่ 5 ฐานอนุรักษ์ธรรมชาติ ด้วยการเลี้ยงปลาในบ่อเดียวกันทั้งปลา กุ้ง หอย กบ อยู่รวมกันแบบธรรมชาติ ทำให้ระบบนิเวศสมบูรณ์ และปลูกป่าเพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติ

แนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

๑. ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้

ในการถ่ายทอดความรู้ของครูพิมพ์ ให้ความสำคัญเรื่องการทำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาขยายผลสู่การปฏิบัติ โดยถ่ายทอดความรู้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นลำดับแรก ๆ ก่อนถ่ายทอดความรู้เรื่องอื่น ๆ ได้แก่ การรู้จักทำบัญชีรับ-จ่าย เพื่อเป็นพื้นฐานและหลักปฏิบัติที่นำไปสู่การทำกิจกรรม

ทางการเกษตร ร่วมกับการดึงความสามารถของแต่ละคนออกมา ดังคำกล่าวของครูพิมพ์ว่า **“ต้องให้เยาวชน รู้จักตัวเองก่อนที่จะทำและเปิดใจรับอาชีพเกษตรกรรม ... อย่ามองข้ามความสามารถของตนเอง ต้องดึง ความสามารถของเราออกมาทำ ถ้าไม่เชื่อก็ลองทำเองสักวันหนึ่งก่อน”** คือ ผู้เรียนต้องรู้จักตนเอง ดึงความสามารถของตนเองออกมา

จากนั้นครูพิมพ์จึงถ่ายทอดทอดความรู้ด้านการเกษตรด้วยการให้ผู้เรียนได้เปิดใจ เรียนรู้จากของจริง และลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดความเข้าใจ มีทักษะสามารถนำไปปฏิบัติได้ด้วยตนเอง เช่น การถ่ายทอด ความรู้ให้กับเยาวชนคนรักควายไทย เริ่มด้วยทำการศึกษารู้อถึงความเป็นมา เห็นความสำคัญ เรียนรู้ขั้นตอน และ ลงมือไถนาด้วยตนเอง เพื่อให้เยาวชนเข้าใจ เข้าถึงด้วยการลงมือทำ เมื่อประสบความสำเร็จจะมีความภาคภูมิใจ ในตัวเอง และอยากถ่ายทอดให้คนรอบข้างลองทำตามที่ได้มาเรียน

๒. ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติด้วยการทำการเกษตรเชิงอนุรักษ์คือ การกิจกรรมทางการเกษตร ที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติร่วมด้วยการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในเวลาเดียวกัน ด้วยการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอย่างคุ้มค่า ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การอนุรักษ์ควายไทยไว้ใช้ในการทำนาอินทรีย์ เป็นการเกษตรแบบดั้งเดิมจากบรรพบุรุษด้วยการใช้ควายไถนา ซึ่งช่วยลดต้นทุนค่าจ้างแรงงานคน และเครื่องจักร ที่มีค่าใช้จ่ายสูง อีกทั้งยังสามารถใช้ประโยชน์จากมูลควายในการปรับสภาพดิน ช่วยบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ และนำมูลควายมาทำปุ๋ยหมักไว้ใช้ในการทำการเกษตรอื่น ๆ เป็นการซื้อปุ๋ยเคมี และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ดังนั้นประโยชน์ที่ได้จากการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่คือ ๑) อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั้ง ดิน น้ำ สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในระบบนิเวศ ๒) การใช้ประโยชน์จากมูลควาย หรือมูลสัตว์อื่น ๆ นำมาทำปุ๋ยหมักบำรุงดินและพืช ช่วยลดต้นทุน การทำนา และได้ผลผลิตที่ปลอดภัยในการบริโภค และ ๓) เป็นการแบ่งเวลาทำงาน ทำให้สามารถทำงานได้ หลายอย่าง ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ เป็นแนวคิดให้เกษตรกร เยาวชนหันมาทำเกษตรอินทรีย์เชิงอนุรักษ์มากขึ้น

๓. ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ

แนวคิดในการพัฒนาต่อยอดอาชีพของครูพิมพ์นั้นให้ความสำคัญกับการเลือกเกษตรกรหรือเยาวชน คนรุ่นใหม่ที่เปิดใจรับการเรียนรู้ และพร้อมที่จะพัฒนาตนเองในการทำการเกษตรแบบใหม่ ๆ ที่นำมาผสมผสานหรือ ต่อยอดจากการทำเกษตรวิถีเดิมที่ทำอยู่ ในความหมายของครูพิมพ์คือ วิถีใหม่ต่อยอดวิถีเดิม คือ วิถีชีวิตวิถีใหม่ ควรอยู่ในกระบวนการของเยาวชนคนรุ่นใหม่หรือเกษตรกรรุ่นใหม่ที่เปิดใจมาทำเกษตรกรรม ไม่อยากให้ทำแบบเดิม ๆ คือต้องเอาวิถีใหม่ที่เจริญมาแล้วให้ผลผลิตได้มากกว่านำมาปรับใช้ในพื้นที่ โดยต้องชวนขยายหาความรู้และสร้าง เครือข่ายหรือรวมกลุ่มอันนำไปสู่การตลาด และการสอบถามความต้องการของลูกค้าเป็นการพัฒนาคุณภาพ ผลผลิตภัณฑ์ ดังนั้นสินค้าที่จะจำหน่ายควรมีการพัฒนาคุณภาพ และสร้างมูลค่าให้กับสินค้า จึงทำการศึกษาดูด้วย ตนเองด้วยการต่อยอดผลผลิตจากข้าวด้วยการนำข้าวหอมมะลิอินทรีย์แปรรูปเป็นชาจากข้าวได้รับการสนับสนุน จากพัฒนาชุมชนอำเภอ หรือการทำให้ผลผลิตมีความหลากหลายด้วยการแบ่งพื้นที่บางส่วนทำข้าวกล้องงอก ซึ่งได้รับความรู้จากครูกศน.

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการนำความสำเร็จมาสู่ศูนย์การเรียนรู้ฯ คือ ผู้นำศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยต้องมีความรอบรู้ และเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง กล้าที่จะเปลี่ยนความคิดและลงมือทำอย่างเพียรพยายาม ต่อการดำเนินกิจกรรมให้เกิดผลสำเร็จ เพื่อเป็นแบบอย่างให้ผู้อื่นได้เรียนรู้ และเมื่อประสบความสำเร็จแล้ว

ต้องมีการแบ่งปันและสร้างเครือข่าย ครูพิมพามีแนวคิดที่ว่า “เราทำคนเดียวไม่ได้ เราต้องมีเครือข่าย เพราะถ้าแค่เราพออยู่พอกินจะเป็นวงจำกัดอยู่แคในครอบครัว ถ้าอยากให้คนอื่นรู้และทำได้อย่างเราต้องเข้าร่วมกลุ่ม เพื่อเพิ่มศักยภาพในการต่อรอง ต้องมีกลุ่มมีสมาชิกเพิ่มจึงนำไปสู่การมีตลาด” ปัจจุบันสวนพ่อบอกเพียงเป็นศูนย์การเรียนรู้ปัญหาไทย ถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกชุมชน เยาวชน จากนั้นจึงขยายสู่เครือข่าย ทำให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ เกษตรกรมีความสุขในการพ่อบอก มีการตลาดรายจ่ายรายได้เพิ่มขึ้น เมื่อชาวบ้านได้ลงมือทำเห็นผลการเปลี่ยนแปลงกับตนเอง ทำให้มีความภาคภูมิใจ อยากจะนำความรู้ไปต่อยอดพัฒนาและถ่ายทอดให้กับผู้อื่นต่อเช่นกัน

บทบาทของเครือข่ายในการเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การเรียนรู้ปัญหาไทย ด้านเกษตรกรรม

เครือข่ายคนที่ ๑ คุณพาทิน จันทะสิงห์ เกษตรกร อ.ค้อวัง

คุณพาทิน จันทะสิงห์ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีพื้นที่ทำนาข้าวอินทรีย์ ประมาณ ๔๐ ไร่ มีการเลี้ยงวัวและปลูกผักผสมผสานในบริเวณรอบ ๆ บ้าน เพื่อสำหรับกินในครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการเป็นคณะกรรมการบริหารผู้ช่วยการเงินและการตลาด ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขวัญน้ำอ้อม ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถด้านการตลาดและการติดต่อหาลูกค้าจากต่างชาติจากเครือข่ายกลุ่มผลิตข้าวหอมมะลิอินทรีย์จังหวัดสุรินทร์มายังกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขวัญน้ำอ้อม

คุณพาทินและครูพิมพาเป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขวัญน้ำอ้อม และมีบทบาทในการเป็นเครือข่ายความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมระหว่างศูนย์การเรียนรู้ปัญหาไทย กับคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขวัญน้ำอ้อม ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน สนับสนุนซึ่งกันและกันในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ

อะไรคือสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปจากครูพิมพา แล้วนำไปปรับใช้อะไรได้บ้าง?

จากการที่ครูพิมพาได้เข้าร่วมโครงการเศรษฐกิจพอเพียงฯ และประสบความสำเร็จเป็นแบบอย่างให้กับคนในชุมชน คุณพาทินได้เข้ามาเรียนรู้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและนำไปปรับใช้ในพื้นที่ตนเอง จากนั้นได้ชักชวนคนในชุมชนมาร่วมเรียนรู้ที่สวนพ่อบอกเพียงของครูพิมพา จากนั้นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้เชิญครูพิมพาเป็นวิทยากรของเครือข่ายมาให้ความรู้ในเรื่องของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเรื่องของการกระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ ตลอดจนเป็นกรรมการตรวจสอบมาตรฐานของการผลิตข้าวอินทรีย์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ จนประสบความสำเร็จโดยได้รับการรับรองมาตรฐานข้าวอินทรีย์ และมีการส่งออกจำหน่ายต่างประเทศ มีชาวต่างชาติขอศึกษาดูงานในกระบวนการผลิต และการบริหารจัดการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ ขณะเดียวกันครูพิมพาได้เรียนรู้เรื่องกระบวนการด้านการตลาดจากการทำงานร่วมกันกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ เช่นกัน

มองภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ปัญหาไทย จะเป็นเช่นใด

ภาพของศูนย์การเรียนรู้ปัญหาไทย ในอนาคต ควรจะเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ปรับความคิดของเด็ก ๆ ในชุมชนที่มีต่อการทำการเกษตร ปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ ได้รับทุนสนับสนุนจากองค์กรการค้ายุติธรรมหรือแฟร์เทรด (FLO) ในการอบรมให้กับเยาวชนโดยจัดการศึกษาดูงาน และมีภาคปฏิบัติ เพื่อให้เด็กเรียนรู้ถึงรากเหง้าการทำงาน เกิดความภูมิใจในอาชีพเกษตร กลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ จึงตั้งใจให้ทุนการศึกษาเด็กหรือเยาวชนอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา ๓ ปี โดยที่แนวทางการทำงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ จะมุ่งเน้นในการพัฒนาเยาวชนให้ได้รับความรู้ทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

เครือข่ายคนที่ ๒ คุณจินตนา แนวเพชร เกษตรกร อ.ค้อวัง

คุณจินตนา แนวเพชร ประกอบอาชีพเกษตรกร มีพื้นที่ทำนาข้าวอินทรีย์ ประมาณ ๑๘ ไร่ และทำการเกษตรแบบผสมผสานเพื่อให้ครอบครัวพออยู่ พอกิน อีกทั้งเป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขวัญน้ำอ้อม และมีบทบาทในการเป็นอาสาพัฒนาชุมชนของอำเภอค้อวัง

อะไรคือสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปจากครูพินพา แล้วนำไปปรับใช้อะไรได้บ้าง?

จากการได้มาเรียนรู้กับครูพินพาเรื่องหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การทำเกษตรผสมผสาน คุณจินตนาได้นำกลับไปปฏิบัติใช้กับการทำการเกษตรของตนเองทั้งในเรื่อง การทำปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์ จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง ปลุกผักตามรั้วบ้านไว้กิน เหลือกินก็แบ่งปันให้เพื่อนบ้าน จากการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและปฏิบัติจนเห็นการเปลี่ยนแปลงจึงชักชวนเพื่อนบ้านให้ลดการซื้อของจากรถพุ่มพวง ด้วยการปลุกผักไว้กินเอง ช่วยลดรายจ่ายของครอบครัว ส่วนความรู้เรื่องการทำปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์นำมาใช้ในการทำนาข้าวอินทรีย์ ลดค่าใช้จ่ายการซื้อปุ๋ย และทำให้ดินมีความสมบูรณ์ ระบบนิเวศกลับคืนสู่ความสมบูรณ์มากกว่าแต่ก่อน

เนื่องจากคุณจินตนา เป็นอาสาพัฒนาชุมชนของอำเภอค้อวัง เมื่อมีโครงการอบรมให้ความรู้ผู้ที่มาศึกษาดูงานของหน่วยงาน กอ.รমন. จึงมีส่วนช่วยชุมชนในการเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้เรียนรู้และปฏิบัติใช้จนเกิดผลกับตนเอง และในบางโอกาสที่มีคณะมาศึกษาดูงานที่สวนพอเพียงของครูพินพาจำนวนมากจะร่วมเป็นวิทยากรการถ่ายทอดความรู้ในแปลงปฏิบัติ

มองภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย จะเป็นเช่นใด

ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ควรจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องให้กับเด็ก/เยาวชนเข้ามาเรียนรู้และร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้และลงมือปฏิบัติการทำงานเกษตรที่สามารถนำกลับไปใช้กับครอบครัวของตนเอง เป็นการส่งต่อความรู้ให้คนรุ่นใหม่และมีความภูมิใจในการทำการเกษตร

การเรียนรู้ของเด็กหรือเยาวชนที่มาศึกษาเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

เยาวชนที่มาแสดงความคิดเห็นเป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๒ คน มีความประทับใจเมื่อได้มาเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของครูพินพาเพราะ มีสาระให้เรียนรู้มากกว่าที่โรงเรียน กิจกรรมมีความน่าสนใจ และยังได้ลงมือทำด้วยตนเอง เช่น เรื่องการปลุกผัก ประเพณี และวิธีการทำนาโดยใช้ควายไถนา ทำให้นักเรียนเห็นคุณค่าในการทำการเกษตร ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้นักเรียนนำไปถ่ายทอดให้พ่อแม่ และทำที่บ้าน เช่น การปลุกผักไว้กิน การทำปุ๋ยหมักชีวภาพซึ่งประหยัดค่าใช้จ่ายที่บ้านได้มาก และอยากชักชวนให้เพื่อน ๆ คนอื่นมาเรียนรู้ลงมือทำอย่างพวกตนบ้าง

ภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

การทำงานเกษตรในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย หรือศูนย์เรียนรู้ฯ อื่น ๆ ต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับยุค New Normal ที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงทั้งสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และสถานการณ์โรคระบาดที่ทำให้ทุกคนต้องปรับตัวให้สามารถใช้ชีวิตได้อย่างเป็นปกติ การทำการเกษตรก็เช่นกัน เกษตรกรควรเลิกทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่ปลูกพืชชนิดเดียวหรือทำกิจกรรมใดอย่างเดียว ควรเปลี่ยนเป็นการทำเกษตรแบบผสมผสาน

ดังนั้นการดำเนินงานหรือกิจกรรมภายในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยหรือศูนย์เรียนรู้อื่น ควรเป็นต้นแบบการเรียนรู้การทำการเกษตรผสมผสานแบบครบวงจร ทั้งการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ และการอนุรักษ์พืชสมุนไพรที่แสดงให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอย่างคุ้มค่าเกิดประโยชน์สูงสุด และลดการพึ่งพาจากภายนอกให้มากที่สุด เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระดับครอบครัวและชุมชน

ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ของครุพิมา

จากเป้าหมายของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ตามความคิดของครุพิมาในยุคที่ต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับ New Normal ที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งสภาพแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ เนื่องจากสถานการณ์โรคระบาด ทำให้ทุกคนไม่สามารถใช้ชีวิตได้อย่างเป็นปกติ ดังนั้นเกษตรกรควรคำนึงถึงการใช้ประโยชน์จากพื้นที่หรือกิจกรรมที่ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดบนทรัพยากรที่มีจำกัด โดยการเลิกทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ควรปรับเปลี่ยนเป็นการทำเกษตรแบบผสมผสาน ดังนั้น รัฐโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนให้ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมของครุพิมาเป็นศูนย์ต้นแบบการทำเกษตรผสมผสาน กล่าวคือ มีทั้งการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และการอนุรักษ์พืชสมุนไพร ที่แสดงให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอย่างคุ้มค่า

๔.๓ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมของครุภูมิปัญญาไทย (นายต่อเลื้อะ สะตือบา)

ครุต่อเลื้อะ สะตือบา

เกษตรกรดีเด่น สาขาอาชีพไร่นาสวนผสม ณ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านบาโย ๑๐๑ หมู่ที่ ๘ ตำบลบาโร๊ะ อำเภอยะหา จังหวัดยะลา ยึดหลัก ใจสู้ กล้าลอง คิดแล้วลงมือทำ ผู้พลิกพื้นที่ดินทำการเกษตรพอเพียงแบบผสมผสานตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ความเป็นมา

จุดเริ่มต้นในวัยเด็ก มีความสนใจแต่ไม่ได้ทำการเกษตร จบ ป.๔ ซึมซับความรู้เกษตรจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษนำมาเป็นรากฐาน ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไม่มีพื้นที่ ได้แต่ดูรุ่นปู่ย่า ตายายทำการเกษตร ปลูกต้นทุเรียน ต้นยาง รู้และจำได้ว่ามีกระบวนการอย่างไร ตั้งแต่สมัยเด็ก ปลูกแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบกับเชื่อมั่นและศรัทธาแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พื้นที่รอบๆ บ้าน จำนวน

๗ ไร่ ตนเองได้พลิกฟื้นมาทำการเกษตรแบบผสมผสานตามแบบที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ดำริไว้ ให้แบ่งพื้นที่ในการปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ โดยในพื้นที่ ของตนเองมีการเลี้ยงไก่ไข่ เลี้ยงเป็ดเทศ ขุดบ่อเลี้ยงปลาแรด ส่วนพื้นที่นั้นได้ปลูกสละอินโดนีเซีย ประมาณ ๔๐๐ ต้น ปลูกกล้วยน้ำว้า และพืชผักสวนครัวต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังมีการทดลองเลี้ยงกวาง และกระเจง ซึ่งยัง อยู่ในขั้นการทดลองครูดอเลื้อยก้าวสู่ตำแหน่งประธานกรรมการเครือข่ายศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพ การผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ระดับจังหวัด ที่ได้รับการยอมรับอย่างดีจากหน่วยงานภาครัฐและความศรัทธา จากชุมชน นำมาสู่การเป็น Smart farmer ถอดแนวคิดของหลักปรัชญามาใช้ถ่ายทอดให้เกษตรกร สมาชิก เห็นภาพไม่ติดกับดักของการแปลความหมายหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแบบการเข้าข้างตนเอง เป็นผู้ ที่ น้อมนำแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มาใช้ได้อย่างเชิงประจักษ์

ความเชี่ยวชาญ/ความโดดเด่นของครู

ครูดอเลื้อย สะตือบา มีความชอบและศรัทธาในอาชีพเกษตรกรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตร มีวิสัยทัศน์และใช้ประสบการณ์ของตัวครูเอามาพัฒนาผลผลิตทางการเกษตร เป็นผู้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตร ซึ่งเป็นศูนย์กลางของภาคใต้ มีชาวต่างประเทศ เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซียมาเรียนรู้ดูงานจำนวนมาก เป็นผู้น้อมหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ เช่น พัฒนาเทคนิค การเลี้ยงไก่ไข่ เลี้ยงปลาแรดบ่อดิน ทดลองเลี้ยงกวาง มีการติดตามพยากรณ์ เป็น Smart farmer ของศูนย์ เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) จังหวัดยะลา เป็นผู้หนึ่งที่มีความสามารถอย่างลึกซึ้ง ในการถ่ายทอดความรู้ทั้งการศึกษานอกระบบสู่การเรียนรู้ตามอัธยาศัยเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม ผลงานที่แสดงความโดดเด่นของครูดอเลื้อย มีหลายประการ ได้แก่

๑) การติดตามพยากรณ์ เป็นการขยายพันธุ์อย่างพาราด้วยวิธีการติดตามในขณะที่ยังคงมีสีเขียว เป็นอาชีพแรกที่ครูดอเลื้อยเริ่มทำในการประกอบอาชีพการเกษตรเมื่อประมาณ ๒๐-๓๐ ปีที่แล้ว โดยได้รับความรู้จากการไปอบรมที่สถานีวิจัยยางและนำความรู้มาประยุกต์ใช้ ครูมีแนวคิดว่าจะทำอย่างไรให้ได้ผลผลิตเร็ว และได้ต้นที่สมบูรณ์ ต้นใหญ่ ดังนั้นจึงให้ความสำคัญในการเลือกตาข่ายที่สวยสมบูรณ์ประมาณ ๓-๔ ตาต่อกิ่ง ที่จะใช้ในการติดตามเพื่อให้การขยายพันธุ์ติดตามได้ง่าย รวดเร็ว สะดวก และให้ผลสำเร็จสูงได้ต้นที่สมบูรณ์ แข็งแรง สามารถผลิตต้นต่อตาได้จำนวนมาก แต่ปัจจุบันครูดอเลื้อยไม่ได้จำหน่ายยกกล้วยเป็นหลักเนื่องจาก วิเคราะห์สถานการณ์ยางพาราราคาตกต่ำ จึงหันไปปลูกพืชอื่นที่เป็นที่ต้องการของตลาดแทน

๒) ปลูกสละอินโดแซมในสวนยางพารา โดยมีเทคนิคการปลูกด้วยน้ำหมักนมสดผสมกับหัวเชื้ออีเอ็ม ทำให้ได้ผลผลิตมาก รสชาติดี หวานกรอบ สละติดผลตลอดทั้งปี และครูดอเลื้อยมีเทคนิคในการผสมเกสร เริ่มจากทดลองผสมพันธุ์สละอินโด โดยใช้ต้นแม่เป็นสละอินโด ผสมเกสรกับต้นพ่อเป็นระกำ ทำให้ได้รสชาติ เอกลักษณะที่หวานอมเปรี้ยวแตกต่างจากสละอินโดทั่วไป จัดจำหน่ายทั่วประเทศ และได้เผยแพร่องค์ความรู้ การปลูกสละให้กับเกษตรกรที่สนใจในการปลูกสละแซมยางพารา

๓) เทคนิคการทำทุเรียน ๓ ขา เป็นการนำความรู้ภูมิปัญญามาปรับใช้ ด้วยการนำต้นกล้าทุเรียน ๓ ต้น มาทาบกิ่งให้ลำต้นติดกันเป็นต้นเดียวกัน เพื่อสร้างความแข็งแรง การส่งธาตุอาหารของรากและลำต้น ทำให้ต้นทุเรียนโตไวกว่าปลูกแบบปกติ โดยทุเรียนทั่วไปใช้เวลาปลูก ๕ ปีขึ้นไปจึงจะให้ผลผลิต แต่ถ้าใช้เทคนิค การทำทุเรียน ๓ ขา สามารถทำให้ทุเรียนมีผลผลิตได้ภายใน ๓-๔ ปี อีกทั้งต้นทุเรียนมีความแข็งแรง อายุยืน และหากดูแลให้สารอาหารครบถ้วนดังเช่นต้นทุเรียน ๓ ขาของครูดอเลื้อยที่มีอายุกว่า ๓๐ ปี แต่ยังสามารถให้

ผลผลิตจนถึงทุกวันนี้ จากเทคนิคและประสบการณ์ทำให้ครูต่อเล้าประสบความสำเร็จในการเพาะต้นพันธุ์ทุเรียน ๓ ขา สร้างรายได้ให้ครอบครัวหลายแสนบาทต่อปีจากการจำหน่ายต้นพันธุ์ทุเรียน ๓ ขา

๔) ออกแบบสร้างกิจกรรมฐานเรียนรู้ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยในการถ่ายทอดความรู้เชิงประจักษ์ เช่น การจัดการสวนยางพารา ฐานเพาะเห็ด ฐานผลิตปุ๋ย ฐานเลี้ยงสัตว์น้ำ ฐานเลี้ยงสัตว์ (เลี้ยงกวาง)

๕) การเลี้ยงปลาแรดกินพืช ที่มีอยู่จำนวนหลายพันตัวเลี้ยงแบบพอเพียง เมื่อมีกลุ่มผู้มาศึกษาดูงานภายในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยก็จะนำปลาที่เลี้ยงอยู่มาทำอาหารให้แก่ผู้ที่มาศึกษาดูงานเป็นประจำ สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง

รางวัลเกียรติยศที่ได้รับ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นเกษตรกรดีเด่น สาขาไร่นา สวนผสม จังหวัดยะลา พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้รับรางวัลองค์กรเกษตรดีเด่น ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) จังหวัดยะลา

แนวคิดของครู

- ศรัทธาภูมิปัญญาท้องถิ่น และองค์ความรู้ของบรรพบุรุษ โดยครูมีแนวคิดที่ บรรพบุรุษใช้ องค์ความรู้ภูมิปัญญา แม้อยู่กับธรรมชาติ ปราศจากเครื่องมือและเทคโนโลยีสามารถอยู่อย่างปลอดภัยและหาเลี้ยงชีพได้
- กล้าคิด กล้าทำ สู้ไม่เคยถอย “ครูเป็นครูภูมิปัญญา ไม่มีเงินเดือนอะไรสักบาท แต่มีความรู้ภูมิปัญญาต่อสู้อชีวิต เพื่อดูแลตัวเองและเกษตรกรต้องมาเรียนรู้...”
- การเรียนรู้ทางการเกษตร นั้นต้องทำตนให้เป็นตัวอย่าง ครูมีให้ดู มีให้เรียนรู้ พร้อมทั้งสอน สำหรับคนที่สนใจจะเปลี่ยนชีวิต จะให้ความรู้ ไม่ปิดบัง
- ความสำเร็จมาจากการลงมือปฏิบัติ จึงต้องทำให้เห็น ความสำเร็จแสดงด้วยการทำตัวอย่างให้ดู เช่น สละ ต้องครบวงจร ตั้งแต่การผลิตพันธุ์ การแยกหน่อ การดูแลรักษา จำหน่ายไม่อย่างนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จ ต้องปฏิบัติให้ดูทุกขั้นตอน เกษตรกรต้องมีใจสู้
- สร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน เปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นเงินอย่างยั่งยืน โดยใช้หลักผลิตเพื่อทดแทนธรรมชาติ หมุนเวียนสู่การสร้างรายได้ สร้างอาชีพ เพื่อความอยู่รอดอย่างยั่งยืน สร้างและปลูกฝังการเรียนรู้ให้กับเยาวชนในชุมชนและที่สนใจเข้ามาเรียนรู้

บริบทของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

สภาพของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านการเกษตรนี้มีความแตกต่าง และความโดดเด่นไม่เหมือนศูนย์เรียนรู้ฯ อื่น ๆ สิ่งที่แตกต่างกันคือ กิจกรรมด้านการเกษตรที่เน้นการใช้ความรู้ภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนมาผลิต เครือข่ายฯ มีพื้นที่ ๘ ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่การเกษตรส่วนหนึ่ง และที่อยู่อาศัยส่วนหนึ่ง มีการทำอาชีพหลากหลายบนพื้นที่ดัดแปลง ๕ ไร่ โครงการศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ประกอบด้วยคณะกรรมการ มี ๗-๘ คน มีหน่วยงานราชการทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ได้แก่ ที่ปรึกษานายกองค์การบริหารส่วนตำบลและผู้ดูแลเกี่ยวกับเกษตร สำนักงานเกษตรอำเภอยะหา

ลักษณะกิจการในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ความรู้ด้านการเกษตรกรรมที่ศูนย์การเรียนรู้มีและใช้ถ่ายทอดเป็นหลัก ได้แก่ การปลูกไม้ผลทั้งสละอินโดและทุเรียน การปลูกยางพารา เพราะเป็นอาชีพหลัก นอกจากนั้น เสริมความรู้ด้านการปลูกสละอินโด (โดดเด่นมาก เป็นที่ต้องการของตลาด) ทุเรียนสามฤดูหรือ

ทุเรียนสามขา เลี้ยงปลากินพืช สมาชิกนำไปบริโภค ไม่ต้องซื้อ และยังนำไปขายเพื่อสร้างรายได้ให้กับสมาชิก เพราะในศูนย์มีบ่อปลาจำนวนมาก

ศูนย์การเรียนรู้ฯ จะมีงานใหญ่หลัก ๆ เป็นงานประจำปี ๑ ครั้ง หน่วยงานจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มักจะเลือกมาจัดกิจกรรมที่ศูนย์เป็นประจำ ได้แก่ งานเริ่มต้นฤดูกาลใหม่ (Field day) เน้นการผลิตใหม่ เช่น ทุเรียนสามขา มีงานอะไร มีของดี อะไร ก็ทำการประชาสัมพันธ์หรือเปิดตัวความรู้ มีผู้เข้าร่วมงานไม่ต่ำกว่า ๗๐๐ คน

ความสัมพันธ์กับชุมชน

หลักการเรียนรู้ทางการเกษตร เราต้องเป็นตัวอย่าง มีของจริงให้ดู ให้เรียนรู้ ต้องพร้อมที่จะสอน การสอนถือว่าเป็นการเปลี่ยนชีวิต สอนโดยไม่ปิดบัง และสอนให้กับทุกคนที่ต้องการจะเรียนรู้ ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ คนที่จะเรียนรู้ต้องมีความสนใจ มีใจสู้ อดทน เอาจริง มิฉะนั้นยากที่จะประสบความสำเร็จ ครูตอเถาะออกแบบการเรียนรู้โดยจัดลักษณะการถ่ายทอดโดยจัดเป็นฐานการเรียนรู้

แนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

๑. ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้

การเรียนรู้ทางการเกษตร ยึดหลักการเป็นตัวอย่าง มีของจริงให้ดู ให้เรียนรู้ ต้องพร้อมที่จะสอน การสอนถือว่าเป็นการเปลี่ยนชีวิต สอนโดยไม่ปิดบัง และสอนให้กับทุกคนที่ต้องการจะเรียนรู้ ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ คนที่จะเรียนรู้ต้องมีความสนใจ มีใจสู้ อดทน เอาจริง มิฉะนั้นยากที่จะประสบความสำเร็จ ครูออกแบบการเรียนรู้โดยจัดลักษณะการถ่ายทอดโดยจัดเป็นฐานการเรียนรู้ ๘ ฐาน ได้แก่

ฐานที่ ๑ การป้องกันและการจัดการโรคนางพารา พืชเสริมรายได้ในสวนยางพารา และการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากยางพารา

ฐานที่ ๒ การรวมกลุ่มสหกรณ์ รวมกลุ่มเพื่อผลิตและจัดการการผลิต ตามความต้องการของสมาชิก

ฐานที่ ๓ การเพิ่มปริมาณและคุณภาพผลผลิต การปลูกพืชร่วมยางพารา และการทำเกษตรผสมผสาน

ฐานที่ ๔ การผลิตปุ๋ยเพื่อลดต้นทุน การตรวจวิเคราะห์ดิน ผสมปุ๋ยใช้เอง และการใส่ปุ๋ยตามค่าวิเคราะห์ดิน

ฐานที่ ๕ การทำบัญชีรายจ่ายครัวเรือน

ฐานที่ ๖ การใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า ลดการใช้น้ำในภาคการเกษตร ระบบน้ำหยด การสูบน้ำแบบแอร์แวน (การใช้อุปกรณ์ที่ช่วยเพิ่มแรงดันน้ำ ทำให้ประสิทธิภาพการสูบน้ำจากแหล่งน้ำไปยังพื้นที่ทำการเกษตรที่ต้องการ)

ฐานที่ ๗ เทคนิคการเลี้ยงสัตว์เสริมรายได้ และการผลิตอาหารสัตว์

ฐานที่ ๘ เทคนิคการเลี้ยงปลาน้ำจืด และการแปรรูปอาหารจากปลาน้ำจืด

การจัดเป็นฐานการเรียนรู้ทั้ง ๘ มีความครอบคลุมในกระบวนการผลิตและการบริหารจัดการ นับตั้งแต่การผลิต การแปรรูป การจัดทำบัญชีครัวเรือน

๒. ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

แนวคิดด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ครูต่อเล้าะ คำนึงถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนไม่ให้สูญหายไป วิธีการที่ครูใช้คือ การกำหนดคัดเลือกพืชเศรษฐกิจในพื้นที่เพื่อทำการอนุรักษ์ คิดถึงความจำเป็นและมองถึงอนาคตของพืชเศรษฐกิจที่ทำการอนุรักษ์จะต้องสร้างรายได้ต่อไป และทำได้ อย่างยั่งยืน ตัวอย่างพืชที่ครูเลือกได้แก่ ทุเรียน ปลาไหลเผือก คุรุศึกษาพันธุ์พืชท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาไทย หรือมีสรรพคุณในเชิงการรักษาโรค แล้วเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชน นอกจากนี้ครูได้ดำเนินการขยายผล ด้านความรู้เกี่ยวกับสละ โดยการเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรทั่วไปที่มีความสนใจในการปลูก สละแซมยางพารา การทำเกษตรแบบผสมผสานแสดงให้เห็นถึงการนำแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจที่ครู เชื่อมั่นและศรัทธา เป็นหลักในการอนุรักษ์อย่างได้ผลเชิงประจักษ์ ดังข้อความสัมภาษณ์ที่ครูกล่าวว่า

“...ตอนนี้ที่ทำอยู่คือการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชทุเรียน สมัยก่อนทุเรียนมีหลากหลายสายพันธุ์ ตามธรรมชาติ ดังนั้นสวนของใครมีพันธุ์อะไรที่เด่น ครูจะขอมาทำต่อยอดเพื่อมิให้สูญหายไป นอกจาก ทุเรียน มีต้นปลาไหลเผือกซึ่งปลูกกันตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย โดยนำมาต้มน้ำกิน แก้ปวดเมื่อย ซึ่งประเทศ มาเลเซียจดลิขสิทธิ์ไว้แล้ว มีตามภูเขาในประเทศไทยมาก เป็นพืชภูมิปัญญาไทยชนิดหนึ่ง...”

๓. ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ

แนวคิดของครูต่อเล้าะในการต่อยอดเพื่อพัฒนาอาชีพอยู่ที่วิธีคิดดัดแปลงด้วยประสบการณ์ของครูเอง ครูต่อเล้าะสร้างรายได้จากเสริมจากแปลงยางพาราด้วยวิธีเกษตรผสมผสานทั้งด้านพืช สัตว์และประมง ร้อยละ ๗๐ ของพื้นที่ และการลดต้นทุนการผลิต ตัวอย่างการต่อยอดอาชีพของครูที่มีผู้สนใจมาก ได้แก่ การปลูกสละอินโดเพื่อเพิ่มรายได้ในสวนยางพารา และเกษตรผสมผสาน จุดเริ่มต้นวิธีการต่อยอดของครู คือ ความสนใจเกี่ยวกับมาตรฐานสินค้า GAP การศึกษาข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวกับการพัฒนาสินค้าเกษตร พัฒนา ปรับปรุงผ่านการลงมือปฏิบัติ ต่อยอดอาชีพด้วยการพัฒนาสิ่งที่มีอยู่ ครูเชื่อว่าการเพิ่มมูลค่าสินค้า เกษตรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถทำให้อาชีพเกษตรกรสามารถพัฒนาต่อเนื่องได้ แนวคิดครูใช้การ ทดลองโดยใช้ความรู้ที่ได้รับจากการสืบค้น การอบรม ต่อยอดจากฐานความรู้ที่มี

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

ปัจจัยที่สำคัญของความสำเร็จ คือ ความรับผิดชอบหลักในการวางแผนแสวงหาความรู้ ทดลองทำ นำไปปฏิบัติใช้ ครูประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง และนำไปขยายผลถ่ายทอด เพราะหวัง ต้องการสร้างและ นำความรู้วิถีเกษตรกรรมจากบรรพบุรุษสู่การสร้างการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ภายใต้ความไม่มี ไม่พอ ไม่สมบูรณ์ เปลี่ยนแปลงจนเกิดเป็นความพอเพียง และความสมบูรณ์ในการดำรงชีวิตที่มีความสุข

ปัจจัยอีกประการหนึ่ง คือ การมีตัวอย่างของจริงให้เห็นได้อย่างชัดเจนโดยแสดงให้เห็นวิธีการทำ เป็นตัวอย่าง เช่น เรื่องสละ ต้องบอกและปฏิบัติให้ดูตั้งแต่การผลิตพันธุ์ การแยกหน่อ การดูแลรักษา หรือเรื่อง การเลี้ยงปลา ครูสอนให้คิดที่ไม่จำเป็นต้องซื้อพันธุ์ปลา หรือแม้แต่อาหารปลา ถ้าเรารู้จักปลาพื้นบ้านเดิมของเรา และที่สำคัญคือ ต้องเข้าใจการตลาด ความสำเร็จของการขาย คือ ต้องขายเพื่อให้เกิดรายได้ทุกวัน เมื่อขาย ได้ทุกวันก็จะมีรายได้เป็นรายเดือน และรายปีในที่สุด

บทบาทของเครือข่าย/เยาวชนที่มีต่อศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

เครือข่ายของศูนย์การเรียนรู้ปัญญาไทยฯ ได้แก่ เครือข่ายผู้ที่มีมาศึกษาดูงาน หรือขอรับความรู้จากครูต่อเล้าะ ครูทำหน้าที่เป็นวิทยากรถ่ายทอดจากประสบการณ์ของครูโดยตรง ตัวอย่างของเครือข่ายที่เข้ามาเรียนรู้และนำผลการเรียนรู้ไปใช้ประโยชน์ ได้แก่

เครือข่ายคนที่ ๑ คุณฉลวย เสาะสุวรรณ เครือข่ายผู้ปลูกสละอินโด เจอกันปี๖๐

คุณฉลวย ทำการเกษตรในเขตพื้นที่สปก. เดิมทีปลูกพืชเชิงเดี่ยวคือปลูกยางเป็นอย่างดี ทำให้ไม่มีความรู้ทางการเกษตรอย่างอื่นเลย จนเมื่อปี ๒๕๖๐ ผลผลิตยางพาราราคาลดลงมาก จึงได้มาขอปรึกษาที่สำนักงานเกษตรอำเภอเพื่อหาความรู้เพิ่มเติม และได้เข้ารับการอบรมในหลักสูตรภัยแล้ง จำนวน ๑๕ วัน ที่ครูต่อเล้าะเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ และสอนให้ลงมือปฏิบัติ ทำให้ได้รับความรู้และเทคนิคที่จากครูต่อเล้าะหลายเรื่อง เช่น การทำน้ำหมัก การเลี้ยงไก่ไข่ การปลูกสละอินโด การผสมเกสรสละ เป็นต้น นี่คือนแนวทางที่เป็นจุดเปลี่ยนชีวิต ครูต่อเล้าะสอนให้เห็นว่าอาชีพเกษตรกรรมทำได้จริง จึงได้ปรับเปลี่ยนจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นเกษตรผสมผสานบนพื้นที่ ๗ ไร่ และนำความรู้เรื่องการเลี้ยงไก่ไข่ และการปลูกสละอินโดมาต่อยอดจนสามารถดำเนินชีวิตถึงทุกวันนี้ และปลูกอีกหลายอย่างเป็นเกษตรแบบผสมผสานบนพื้นที่หลายไร่ ได้แนวความคิดเรียนรู้ในการทำการเกษตรจากครูต่อเล้าะดังนี้

“...ปัจจุบันมีพื้นที่ทำกิน ๗ ไร่ มีความสุขมาก สมัยก่อน กรีดยางอย่างเดียว แต่ตอนนี้มี การปลูกสละ มะนาว ขนุน ฝรั่ง จำปาตะ มะพร้าว น้ำหอม ไม้ ตอนนี้ได้ผลผลิตจากสละอินโด เป็นหลัก สำหรับไก่ไข่ ได้ผลผลิตทุกวัน แต่รายได้ไม่เยอะ เดือนละ ๓-๔ พันบาท ถือว่าได้รายได้มาอีกทางหนึ่ง ครอบครัวยังไม่ลำบากเลย...”

คุณฉลวยถือเป็นเครือข่ายคนหนึ่งที่ได้ออกมาเป็นเครือข่ายเรียนรู้จากครูต่อเล้าะ ได้รับความรู้จากการถ่ายทอดความรู้มาจากครู และตนเองได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้จากหลาย ๆ เรื่องที่เรียนรู้จากครู ไปยังกลุ่มอาชีพอื่นๆ และกลุ่มอาชีพทั้งภายนอกและในจังหวัดยะลา จนมีความสามารถเป็นวิทยากรแทนครูต่อเล้าะได้คุณฉลวยถนัดและชอบถ่ายทอดในเรื่องการทำน้ำหมัก เวลามีนคนเข้ามาเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ฯ คุณฉลวยจะถ่ายทอดความรู้โดยสอนน้ำหมักจากหอยกกล้วย การหมักปุ๋ยจากหญ้า ใช้สูตรคือการตัดหญ้าและใส่ปุ๋ยซีไค และสอนตามแนวทางที่ได้รับความรู้มา

ในปี ๒๕๖๔ มีกลุ่มที่มาขอเรียนรู้จากครู ได้แก่ กลุ่มเครือข่ายนอกชุมชน จำนวน ๘ เครือข่าย และอำเภอเมือง และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านที่แปรรูป ได้ทำหน้าที่ช่วยครูต่อเล้าะถ่ายทอดความรู้ ฐิติภูมิใจมาก ๆ สิ่งที่ได้รับและเรียนรู้จากครู คือ ความภาคภูมิใจในอาชีพ คุชชีวิต ครอบครัวยุคนในครอบครัวรักในสิ่งที่เราทำ ครอบครัวยุคนสนับสนุน ครอบครัวยุคนเข้าใจ เราไม่ต้องถึงกับร่ำรวย แต่ก็มีความสุขกับครอบครัว

“...ทั้งนี้ได้ตั้งปณิธานกับพ่อหลวง จะสืบสานปณิธานของพ่อ และวันนี้ ก็ภูมิใจ ถ้ามีปัญหาอะไรก็นึกถึงพ่อหลวง และสามารถแก้ไขปัญหาได้...”

เครือข่ายท่านที่ ๒ คุณอัศวิน อธิง ยะโก๊ะ Young Smart Farmer ผู้สนใจทุเรียนสามขา

ก่อนที่จะได้เจอครูต่อเล้าะ ได้ทำอาชีพเกษตรกรรมทั้งสวนยาง กรีดยาง เลี้ยงวัว ภายหลังจากที่ตั้งใจมาเรียนรู้กับครูต่อเล้าะไม่ผิดหวังครูสอนทุกอย่างและทำให้ดูเกี่ยวกับการทำอาชีพการเกษตรทั้งในเรื่อง เทคนิคการทำทุเรียนสามขา ครูต่อเล้าะสอนทุกอย่าง สิ่งสอนทำได้จริง ส่วนหลักคิดครูให้เป็นคนกล้าคิด ทำเร็ว และวิเคราะห์ความต้องการของตลาดเพื่อให้ปลูกพืชที่ผู้บริโภคต้องการ ได้ราคาดี ปัจจุบันประกอบอาชีพ

การปลูกทุเรียนสามขา เรียนรู้การปลูกให้ได้เร็ว จากที่ได้เรียนรู้การทำทุเรียนสามขานำมาทดลองทำในพื้นที่ของตนเองได้ ๒ ปีแล้ว มีพื้นที่ปลูกทุเรียนทั้งหมด ๗ ไร่ โดยปลูกจำนวน ๑๘ - ๑๙ ต้นต่อไร่ อยู่ในระยะให้ผลผลิตอีก ๒ - ๓ ปี และจากการได้เรียนรู้วิธีการสร้างตลาด ทำอย่างไรให้ตลาดต้องการ นอกจากนี้ยังจำหน่ายต้นพันธุ์ทุเรียนสามขาให้กับเกษตรกรทั่วไป มีการควบคุมคุณภาพของผลผลิตก่อนจำหน่ายทำให้ผลผลิตเป็นที่ต้องการของลูกค้า ในแต่ละปีลูกค้าเก๋ามารับผลผลิตถึงหน้าสวน ทำให้ไม่เหลือพอที่จะจำหน่ายออนไลน์เลย ทำให้ประสบความสำเร็จอย่างมาก และมีโอกาสได้ถ่ายทอดความรู้การปลูกทุเรียนสามขาให้กับเกษตรกรผู้สนใจมาเรียนรู้ที่สวนของตนเอง

การเรียนรู้ของเด็กหรือเยาวชนที่มาศึกษาเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

เยาวชนผู้เรียนในสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยจำนวน ๒ คน เรียนจบเทียบเท่ามัธยมปลาย สนใจอาชีพเกษตรกรรม เรียนรู้ด้วยตัวเอง ได้ความรู้เพิ่มเติมจากครูต่อเลื้อยโดยส่วนใหญ่ รู้จักครูประมาณ ๒ ปีที่ผ่านมา เนื่องจากเป็นนักศึกษา กศน. ทางสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) ได้เชิญครูมาช่วยสอนเกี่ยวกับปลูกผักสวนครัว และสมุนไพรต้านโควิด ฟ้าทะลายโจร ชিং กระชาย ขมิ้นชัน ได้เรียนรู้ที่สวนของครูโดยตรง ครูสอนการปลูกมะนาว นำความรู้มาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยมีที่ดินเล็กน้อย เราปลูกผักทานเอง และแจกจ่ายเพื่อนบ้าน ได้ใช้ชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักการที่ครูสอน รู้สึกประทับใจในครูต่อเลื้อยอย่างยิ่ง ชอบที่ครูสอนโดยใช้ชีวิตแบบพอเพียง ไม่ต้องซื้อ ได้เรียนรู้จากครู และลงมือทำจริง สอนแบบเป็นกันเอง ให้ความรู้แบบละเอียด

“...จากการเรียนรู้จากครูต่อเลื้อยทำให้ได้นำความรู้จากครูมาปฏิบัติจริง ลงมือทำจริง และได้ผลผลิตสามารถใช้ครัวเรือนได้จริง ในช่วงของเศรษฐกิจแบบนี้ จะช่วยประหยัดเงิน และได้ความสุขกับการปฏิบัติและแบ่งปัน ภูมิใจที่ได้ทำตามหลักของเศรษฐกิจพอเพียง จากที่ว่าไม่เคยปลูก จนได้ปลูกกินเอง ไม่ต้องซื้อ แต่มีเงินเหลือ จะแนะนำให้กับบ้านใกล้เคียง”

ครูจะสอนรายละเอียดในการทำ และลงมือปฏิบัติ ให้ความรู้ละเอียด มีความเข้าใจ แต่ตั้งใจในการถ่ายทอด และกระตุ้นให้ทุกคนมีความมุ่งมั่น

ส่วนตนเองได้มารับความรู้ที่สำนักงานเกษตรได้จัดอบรมโดยครูต่อเลื้อยเป็นวิทยากรเรื่องภัยแล้งก่อนอบรมกริดยางเพียงอย่างเดียว แต่ปัจจุบันทำการเกษตรแบบผสมผสาน มีทั้งไก่ไข่และสละอินโด มะนาว ขนุน มะพร้าว น้ำหอม โดยผลผลิตที่ทำรายได้หลักคือ สละอินโด ส่วนไก่ไข่ก็เก็บขายมีรายได้ทุกวัน รู้สึกว่าประสบความสำเร็จในความเป็นอยู่ มีชีวิตที่พอเพียงจริง ๆ และมีความสุข

ภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

ครูต่อเลื้อยมองภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย นอกจากจะเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านการเกษตร โดยการอบรม ให้คำปรึกษา/แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นแหล่งข้อมูลด้านการตลาด และเป็นตัวอย่างแสดงผลผลิตเกษตรอินทรีย์แล้ว ศูนย์การเรียนรู้ฯ ควรเพิ่มบทบาทของการเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีเกษตร เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวไทยและต่างชาติให้ได้รู้จักและสัมผัสภูมิปัญญาการทำเกษตรแบบไทย ๆ ที่ควรจะอยู่เคียงคู่การใช้ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) ซึ่งหมายถึงการใช้ชีวิตที่รู้เท่าทันสภาพแวดล้อมรอบตัวเรา โดยเฉพาะสภาพเศรษฐกิจทำให้ทุกคนต้องรู้จักใช้ชีวิตอย่างระมัดระวัง มีสติในการจัดการเรื่องการเงินของตนเอง รู้จักการสร้างสมดุลระหว่างรายรับ รายจ่าย เพื่อให้เกิดการออม และนำไปสู่ความมั่นคงของครอบครัว เป็นชีวิตที่มีความสุขและพอเพียงอย่างแท้จริงไปในเวลาเดียวกัน

ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมของครูต่อเล้าะ

จากความเชื่อของครูต่อเล้าะที่ว่า การเรียนรู้ทางการเกษตร ประชาชนศูนย์ ต้องเป็นตัวอย่าง ทำอย่างที พุดและกล่าวถึง มีให้ดู มีให้เรียนรู้ พร้อมทั้งจะสอนคนที่สนใจจะเปลี่ยนชีวิต ให้ความรู้ไม่ปิดบัง ให้ทุก ๆ คนที เป็นเกษตรกรได้มาสัมผัสของจริงตามต้องการทีจะเรียนรู้ นอกจากนี้ การทำเกษตรต้องศึกษาเอง เริ่มต้น ด้วยตนเอง และเอาใจใส่ มีความรับผิดชอบ เช่น “..การปลูกสละอินโดนีเซียตนเองต้องศึกษา และทำการ ฝ้าคลุมสมเกษตรเพื่อให้ได้ผลผลิต ซึ่งทีผ่านมานัน ได้มีการศึกษาเทคนิคการทำให้สละอินโด หวานกรอบ และหอม โดยการใช้นมสดผสมอีเอ็มรดต้นสละทีออกผล ทำให้ได้รสชาติหวาน และกรอบ หอมกว่าสละอิน โดทั่วไปในท้องตลาด ซึ่งได้ผลตอบรับทีดี จนผลผลิตทีออกมานันถูกสั่งจองหมดทุกครั้ โดยไม่ต้องไปส่ง ขายในท้องตลาด ทำอย่างทีครูทำประสบความสำเร็จ...” ดังนั้น ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยหรือ ศูนย์เรียนรู้อื่น ๆ จึงควรเป็นมากกว่าเป็นเพียงสถานทีเรียนรู้ ควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทีเกี่ยวข้อง ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากศูนย์การเรียนรู้ฯ ให้มากขึ้น โดยยกระดับศูนย์การเรียนรู้ฯ เป็นแหล่งท่องเที่ยว ในเชิงเกษตร รับนักท่องเที่ยวเข้ามาศึกษา เรียนรู้ สร้างรายได้ สร้างอาชีพในชุมชน จะมีอาชีพเกิดขึ้นอีก ภายใศูนย์จัดการเรียนรู้เป็นฐานความรู้ ให้เด็กหรือเยาวชนมาเรียนรู้จากของจริง กระตุ้นจิตสำนึกรักอาชีพ เกษตรกรรม หรือนำความรู้ไปต่อยอด สร้างอาชีพในพื้นที่ตนเอง

๔.๔ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรมของครูภูมิปัญญาไทย (นายบุญลือ เต้าแก้ว)

ครูบุญลือ เต้าแก้ว

เกษตรกรดีเด่น ณ ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงสวนล้อมศรีรินทร์ หมู่ ๗ อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ผู้สร้างแรงบันดาลใจในการพัฒนาคน และเห็นคุณค่าของการใช้ทรัพยากร ให้เกิดประโยชน์สูงสุด “คนที่เสียแล้ว ผมยังเอากลับมาทำให้เป็นคนดีได้”

ความเป็นมา

ครูบุญลือได้ประกอบอาชีพการทำนาเพียงอย่างเดียวในพื้นที่ ๒๐ ไร่ โดยได้เรียนรู้การทำนามาจาก พ่อแม่ซึ่งในขณะนันพอจะได้นำไร่บ้างจากการทำนา ต่อมาได้ขยายพื้นที่ทำนาโดยการเช่าอีก ๘๐ ไร่ โดยหวังว่า เมื่อทำมากขึ้นจะได้กำไรมากขึ้น แต่ปรากฏว่าไม่มีกำไรแถมยังต้องเป็นหนี้สิน จึงเริ่มต้นตั้งคำถามกับตนเองว่า

มาถูกทางใหม่ จนกระทั่งเมื่อปี ๒๕๓๕ ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานโครงการพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่ ณ วัดมงคลชัยพัฒนา อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.สระบุรี และได้ลองนำมาปรับใช้ในพื้นที่ ๒๐ ไร่ ของตนเองโดยการประยุกต์ใช้การแบ่งสัดส่วนพื้นที่ตามหลักทฤษฎีใหม่ให้เหมาะสมกับพื้นที่ และกิจกรรมของตนเองโดยยึดหลัก มีอยู่ มีกินมีใช้ ไม่ต้องไปซื้อ และมีการแบ่งพื้นที่อยู่อาศัยบางส่วนทำการขุดบ่อน้ำ ปลูกพืชผัก และไม้ผล

ความเชี่ยวชาญ/ความโดดเด่นของครู

ครูบุญลือ เป็นผู้มีความมุ่งมั่น ชยัน อดทน เรียนรู้จากประสบการณ์การทำงานที่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากสภาพปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วม ศัตรูพืช ทำให้เกิดปัญหาหนี้สินตามมา จนกระทั่งมีโอกาสไปเยี่ยมชมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ จึงได้แนวคิดในการปรับพื้นที่ให้มีข้าว ปลา ผัก เพื่อให้พออยู่ พอกิน พอใช้ จนประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของชุมชนและหน่วยงานราชการ ได้รับการยกย่องเป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” และ “หมอดินอาสา” ของจังหวัดสระบุรี

ผลงานที่แสดงถึงความโดดเด่นของครูบุญลือ คือการผลิตน้ำจุลินทรีย์เพื่อบำรุงดินและไม้ผล ผลิตปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพสูตรสมุนไพรต่าง ๆ เพื่อไล่แมลง และผลิตปุ๋ยอินทรีย์น้ำนมดิบ โดยเริ่มจากสมัยก่อนเพาะเห็ดฟางในโรงเรือน แต่ฟางที่ซื้อมาใช้นั้นมียาฆ่าหญ้า ทำให้เห็ดที่เพาะไว้ไม่ออกดอก จึงคิดทบทวนได้ว่าทำอย่างไรให้เกษตรกรไม่ใช้สารเคมี หันกลับมาใช้สารชีวภาพ จากนั้นได้ปรึกษากับหน่วยงานพัฒนาที่ดินในพื้นที่ เริ่มจากสิ่งที่หมดสภาพหรือของเหลือใช้ที่มีในชุมชน เนื่องจากจังหวัดสระบุรีมีน้ำนมดิบคุณภาพต่ำเหลือใช้ จึงนำน้ำนมดิบมาทดลองทำเป็นจุลินทรีย์ก่อนแล้วจึงขยายเป็นปุ๋ยสูตรต่าง ๆ เช่น สูตรปรับปรุงบำรุงดิน สูตรอาหารไก่ ปุ๋ยอินทรีย์จุลินทรีย์น้ำนม เป็นต้น เพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมทางการเกษตรเป็นการช่วยลดต้นทุนการผลิตด้วยการนำของเหลือใช้ทั้งน้ำนม น้ำข้าวข้าว สมุนไพรท้องถิ่น กลับมาทำให้เกิดประโยชน์ใหม่ และถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ผ่านการทดลองจนสำเร็จให้กับเกษตรกรได้ทำเพื่อนำไปปรับใช้

นอกจากนี้ครูบุญลือยังได้รับการยกย่องเป็นครูบัญชีอาสาทั้งระดับจังหวัด และระดับภาค โดยจะสอนให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ด้วยการทำบัญชีรายรับ รายจ่าย เพื่อให้รู้จักตนเอง โดยวิธีการคือ สอนให้เกษตรกรรู้จักการออม หนี้สิน ต้นทุน กำไร ขาดทุน ฐานะรายจ่าย รายได้ ที่สำคัญต้องลงมือทำบัญชีด้วยตนเอง

แนวคิดครู

- “เราต้องเรียนรู้ก่อน ถึงจะไปสอนให้คนอื่นเข้าใจ” ทำอะไรให้สำเร็จก่อน จึงจะบอกต่อจากตัวเองว่าสิ่งที่ทำไปได้ผลจริงหรือไม่ เช่น เอาปุ๋ยที่ทำเองไปทดลองใช้กับพืชผัก ดูผลว่าใช้ได้หรือไม่ โดยทดลองกับตัวเองก่อน ไม่ใช่เชื่อไปทั้งหมด ถ้าไม่รู้จริง ไม่ทำจริง ก็สอนผู้อื่นไม่ได้ คนที่เอาไปต่อยอด เมื่อทำแล้วทุกคนกลับมาบอกว่าสามารถทำได้จริง
- “เงินไม่ใช่ปัจจัยความสำเร็จ เอาต้นทุนจากที่เรามีอยู่ก็คือความรู้เป็นตัวตั้ง เอาแนวคิดมาเป็นตัวขยาย” กล่าวคือ การที่จะทำอะไร ตัวเราเองต้องเป็นผู้เริ่มสังเกตจากธรรมชาติรอบตัว แล้วคิดปรับใช้หรือพัฒนาอาชีพตนเอง โดยศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม และลงมือทำเพื่อทดสอบ เมื่อสำเร็จแล้วจึงขยายผลโดยถ่ายทอดความรู้และแนวคิดให้แก่ผู้อื่นที่สนใจ
- ครูมีแนวคิดว่าการทำบัญชีครัวเรือนมีประโยชน์ ในการทำการเกษตรครูได้เริ่มปฏิบัติด้วยตนเองตั้งแต่ปี ๒๕๒๑ และถ้าเกษตรกรรายใดในชุมชนจะเป็นครัวเรือนต้นแบบจะต้องรู้จักตัวเอง รู้จักการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ การออม การฝาก จึงปรึกษากับพัฒนาชุมชนเพื่อขยายผลการเรียนรู้การทำบัญชีการเกษตรให้กับเกษตรกรรายอื่น ๆ ในชุมชน

- การจำหน่ายผลผลิต ผลผลิตที่นำไปขายจะไม่มีปริมาณเกินความต้องการของผู้บริโภค เทคนิคการขายคือ ไม่ต้องเอาไปขายปริมาณมาก แต่จะขายหลาย ๆ อย่าง ไม่ต้องนำไปขายมาก ถ้านำมากคนจะไม่ซื้อแต่จะรอของแจก ถึงวันนี้ขายหมดแต่ของที่บ้านยังมี พຽງนี้มาขายคนที่ซื้อเขาก็รอ เพราะของเราไม่มีหมด การตลาดคือ ไม่ทำให้มากจนเหลือเกินความต้องการ

บริบทของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

- การจัดการเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้ฯ ถ้าไม่ทำให้เห็นเป็นฐานก็จะไม่สามารถถ่ายทอดได้ จึงน้อมนำพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร คือ พอใช้ พอกิน พออยู่ พอมีเงิน และมีความรู้ นำมาทำเป็นฐานการเรียนรู้ ๕ ฐาน ได้แก่
 - ฐาน ๑ พอใช้ เป็นการทำปุ๋ยหมัก ๕ ส นำขี้ไก่ ขี้หมู ขี้วัว มาใช้เพื่อปรับปรุงบำรุงดิน ทำจุลินทรีย์น้ำ ขาวข้าว น้ำยาล้างจานจากของเหลือใช้ในครัวเรือน ใช้ร่วมกับปุ๋ยพืชสดที่ทำไว้
 - ฐาน ๒ พอกิน ปลูกพืชผักสวนครัว พืชกินได้
 - ฐาน ๓ พออยู่ ทำที่อยู่อาศัย เพาะเห็ดตะกั่ว ที่อยู่ในโรงเรือน
 - ฐาน ๔ รมเงา ปลูกไม้ไผ่ ไม้ยืนต้น ไม้สัก ไม้ใช้สอย เลี้ยงสัตว์ หมู เป็ด ไก่ ปลา
 - ฐาน ๕ มีความรู้ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ต้องรู้จักตัวเองด้วยการทำบัญชีครัวเรือน ใ้รู้เรื่องรายรับรายจ่าย เน้นเรื่องการลงทุน การออม การฝาก
- จากการตัดสินใจปรับเปลี่ยนพื้นที่ โดยยึดหลักทฤษฎีใหม่ท่ามกลางเสียงรอบข้างที่ไม่เข้าใจ จนพิสูจน์ตนเองว่าสามารถปลดหนี้ได้ ประกอบกับมีหน่วยราชการเข้ามาสนับสนุนแนวคิดโดยเสนอชื่อให้เป็นผู้ได้รับรางวัลจากสมเด็จพระเทพฯ จากนั้น ได้เปิดพื้นที่ตนเองที่ได้ปรับสภาพตามแนวคิดทฤษฎีใหม่ให้ป็นศูนย์เรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้กับผู้ที่เคยหลงผิด และต้องการกลับตัว กลับใจ รวมถึงเด็กกลุ่มพิเศษ ให้เข้ามาเรียนรู้ในการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี เป็นการคืนคนดีสู่สังคม นอกจากนี้ยังให้โอกาสดังกล่าวให้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องของการนำวัตถุดิบด้านการเกษตรที่เสียมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า โดยทำอย่างต่อเนื่องชุมชนจึงเห็นประโยชน์และมีความเข้าใจในที่สุด

แนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

๑. ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้

ครูบุญสือใช้ความรู้ภูมิปัญญาเป็นหลักในการถ่ายทอดความรู้ และสร้างองค์ความรู้ด้วยการลงมือทำ เน้นสอนให้รู้ เข้าใจ ทำได้ แสดงให้ผู้เรียนเห็นว่าความรู้ที่ถ่ายทอดเป็นสิ่งที่ทำได้จริงเน้นในเรื่องของลงมือทำ เช่น ฐาน ๕ ส ต้องเริ่มอธิบายก่อนว่า ขี้หมู ขี้ไก่มีธาตุอะไร แกลบดำ แกลบขาว จุลินทรีย์ กากน้ำตาล ต้องสอนให้เข้าใจก่อนว่ามีธาตุอาหารที่จะเอาไปใช้บำรุงต้นไม้ได้จริง ต้องทำให้ผู้เรียนรู้จริง เข้าใจในทุกขั้นตอน แล้วให้ลงมือทำ

สำหรับคนที่มาดูงานจะมีกิจกรรมให้เรียนรู้จากฐานเรียนรู้ โดยในทุกฐานจะมีการดูแลและทำกิจกรรม โดยตลอด ใครมาเมื่อไรก็มีของจริงให้เห็น ให้เรียนรู้ โดยมีสมาชิกในครอบครัวเป็นผู้ทำกิจกรรมและดูแล ทำให้ศูนย์ฯ มีชีวิต ช่วงก่อนโรคระบาดกลุ่มคนที่มาเรียนรู้จะเป็นบุคลากรจากหน่วยงาน แต่หลังจากช่วงโรคระบาดจะมีทั้งบุคลากรจากหน่วยงานและหมู่คณะ แต่ส่วนมากมาเป็นครอบครัวมีทุกวัน

๒. ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

แนวคิดจากบรรพบุรุษที่ปฏิบัติในอดีต คืออนุรักษ์พันธุ์พืชที่ใช้งานทุกวัน ใช้ได้บ่อย เช่น ข้าวเส้าให้มะขาม และพันธุ์พืชที่หายาก เช่น มะขวิด สมอโท มะสัง นอกจากนำมาทำเป็นสมุนไพร ใ้รับประทานแล้วยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อเป็นยาได้ แนวทางที่อนุรักษ์ไว้ คือนำกลับมาปลูก นำมาใช้ประโยชน์ ทำยาสมุนไพร และบอกกับคนรุ่นหลังให้รู้ถึงประโยชน์ของพืชสมุนไพรที่ใช้กันมาแต่โบราณ

๓. ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ

จากการสร้างกลุ่มของชุมชนให้เป็นครัวเรือนต้นแบบในเรื่องบัญชีครัวเรือน เริ่มจาก ๕ คน ที่ต้องมีความรู้เรื่องภูมิปัญญา เช่น เรื่องการทำน้ำหมัก การทอผ้าพื้นบ้าน ทำขนมโบราณ การทำสมุนไพรแปรรูป และการแปรรูปผลไม้ โดยมีแนวคิดว่าจะต้องสร้างองค์ความรู้ทั้ง ๕ เรื่องให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบ เมื่อพัฒนาชุมชนมาเห็นๆได้แนะนำให้เพิ่มเป็น ๑๐ บ้าน จึงหาเพื่อนบ้านมาเพิ่มรายละเอียด ๑ คน เพื่อมาเรียนรู้ร่วมกันในการทำบัญชีครัวเรือน มีการขยายความรู้ ทำให้เห็นว่าการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้อย่างไร ถ้าทำได้จะกลายเป็นชุมชน/หมู่บ้านต้นแบบ จนปัจจุบันในตำบลมีครัวเรือนต้นแบบทั้งหมด ๖๐ ครัวเรือน กลายเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง จากนั้นนำครัวเรือนที่บัญชีในหมู่บ้านมาเรียนกับครูบุญลือ เพื่อเป็นครูบัญชีอาสาไปถ่ายทอดให้สมาชิกคนอื่น ๆ ในหมู่บ้าน ดังนั้นในการจะเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องจัดบันทึกทำบัญชีครัวเรือนให้รู้จักตัวเองให้ดีที่สุดก่อน

ปัจจัยแห่งความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม

ความสำเร็จขึ้นอยู่กับผลการปฏิบัติ ต้องทำให้ผู้อื่นเห็นว่าปฏิบัติได้จริง จับต้องได้ และเกิดประโยชน์สูงสุด โดยใช้พื้นที่ในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน อาทิ มีการทำนา สวนผลไม้ พืชผักสวนครัว ประมง การทำปุ๋ยหมักจุลินทรีย์ชีวภาพ การเลี้ยงไก่ไข่ เลี้ยงกบ เลี้ยงปลา และเพาะเห็ด เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและแบ่งปันในชุมชน ซึ่งในทุกกิจกรรมที่ทำ ครูบุญลือได้จัดบันทึกลงในสมุดบัญชีต้นทุนในการประกอบอาชีพแยกแต่ละประเภทอย่างสม่ำเสมอ ทำให้รู้ต้นทุนและกำไรจากการประกอบอาชีพตามกิจกรรมต่าง ๆ พื้นที่ในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน อาทิ มีการทำนา สวนผลไม้ พืชผักสวนครัว ประมง การทำปุ๋ยหมักจุลินทรีย์ชีวภาพ การเลี้ยงไก่ไข่ เลี้ยงกบ เลี้ยงปลา และเพาะเห็ด เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและแบ่งปันในชุมชน ซึ่งในทุกกิจกรรมที่ทำ ครูบุญลือได้จัดบันทึกลงในสมุดบัญชีต้นทุนในการประกอบอาชีพแยกแต่ละประเภทอย่างสม่ำเสมอ ทำให้รู้ต้นทุนและกำไรจากการประกอบอาชีพตามกิจกรรมต่าง ๆ ดังที่ครูบุญลือกล่าวไว้ว่า “ต้องทำให้เค้าเห็นเป็นตัวอย่างที่เราทำอยู่ในทุกวันนี้... อย่างที่ศูนย์นี้ก็เหมือนกัน อะไรที่ทำได้ เราต้องทำให้เค้าเห็น ให้จับต้องได้อย่างถูกต้อง แล้วนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดจากที่ได้รับจากเราไป” นี่คือความเป็นจริงที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยยึดถือมาโดยตลอด ดังนั้นการที่จะทำอะไรสำเร็จ ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล นั่นคือตนเอง เพราะฉะนั้น ต้องพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถ ความตั้งใจจริง ลงมือทำ เรียนรู้จากปัญหา และหาวิธีแก้ไขและพัฒนาอยู่ตลอดเวลา

บทบาทของเครือข่ายและเยาวชนในการเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

เครือข่ายคนที่ ๑ นางสาวนิตา ศรีเม่น (ก้านน้ไก่) ตำบลม่วงงาม ผู้เป็นประธานศูนย์การเรียนรู้โคกหนองนาโมเดล เป็นแหล่งท่องเที่ยวของชาวนาโคกนาตำบลม่วงงาม อำเภอเส้าไห้ จังหวัดสระบุรี

อะไรคือสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปจากครูบุญลือ แล้วนำไปปรับใช้อะไรได้บ้าง?

ความรู้ที่ได้เรียนรู้จากครูบุญลือคือ เกษตรทฤษฎีใหม่ โดยตนเองได้ลงมือปฏิบัติในพื้นที่ของตนเองเริ่มจากการขุดบ่อกักเก็บน้ำ และการบริหารจัดการพื้นที่สำหรับใช้ประโยชน์จนประสบความสำเร็จ จากนั้นได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่ และการทำบัญชีครัวเรือนภายใต้โครงการโคกหนองนาให้กับสมาชิกในชุมชน ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และนำไปปรับใช้ สามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้อย่างเป็นรูปธรรม และปรับเปลี่ยนตัวเองให้อยู่อย่างมีความสุข สามารถพึ่งพาตัวเองได้ เช่น สามารถทำปุ๋ยเอง ทำยาไล่แมลงไว้ใช้เอง เพาะเมล็ดผักเอง มีการแบ่งปันผัก มีตลาดของตัวเอง และทำการเกษตรได้ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ เป็นต้น และมีการต่อยอดจากการทำโคกหนองนาโมเดล คือ การท่องเที่ยววิถีชุมชน ด้วยการผสมผสานกิจกรรมระหว่างการเรียนรู้ โดยได้สอดแทรกวัฒนธรรม ประเพณี วิถีการทำนาแบบดั้งเดิม และเป็นการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นถิ่น คือ ข้าวพันธุ์เส้าให้ ให้เป็นที่รู้จักของผู้มาเยี่ยมชม

มองภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย จะเป็นเช่นใด

การมองภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ต้องเริ่มจากมองตัวเองในฐานะเครือข่ายก่อนว่าประสบความสำเร็จได้เพราะอะไร และอีกตัวชี้วัดหนึ่งคือ จำนวนของผู้ที่เข้ามาเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย แล้วนำกลับไปทำต่อจนประสบความสำเร็จ และมีความเข้าใจในความหมายของคำว่าพอเพียงอย่างแท้จริง ซึ่งนอกจากพออยู่พอกินแล้ว แต่ยังให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังนั้น ถ้าทุกคนทำได้เริ่มจากการเปลี่ยนความคิด รู้จักแบ่งปัน และขยายความคิดนี้ต่อไปเรื่อย ๆ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งได้

เครือข่ายคนที่ ๒ ว่าที่ ร.ต.หญิง สมพร ประดิษฐ์ ปลัดอำเภองานป้องกัน อำเภอหนองแขง จังหวัดสระบุรี รับผิดชอบป้องกันยาเสพติดและรักษาความเรียบร้อยในชุมชน

ปลัดสมพร ด้วยความที่เป็นผู้หญิงต้องใช้ความรู้ที่เรียนมา ความเพียร อดทน สร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนด้วยใจทำงาน ลงมือทำด้วยตนเอง เข้าถึงชาวบ้าน เข้าถึงปัญหา ผ่านกระบวนการชุมชนบำบัด จนสร้างความเชื่อมั่นและเป็นที่ยอมรับของประชาชนในพื้นที่

อะไรคือสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปจากครูบุญลือ แล้วนำไปปรับใช้อะไรได้บ้าง?

จากการได้เรียนรู้และนำมาปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง ทำให้คนรอบข้างเห็นตัวอย่างว่าความรู้ที่จับต้องได้ เห็นจริง ทำได้จริง เห็นตัวอย่างจากการพัฒนาคนของครูบุญลือที่ใส่ใจในการถ่ายทอดความรู้ ทำให้ตนเองเกิดแรงบันดาลใจที่จะนำแนวคิด และกระบวนการพัฒนาเยาวชนมาขยายผลต่อในรูปแบบของ บวร (บ้าน วัด โรงเรียน) สร้างโรงเรียนศาสตร์พระราชาก็เพื่อแก้ไขปัญหาให้กับคนในชุมชน และพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยใช้อาคารเรียน สนามฟุตบอล ของโรงเรียนที่ไม่ใช้แล้วเป็นแหล่งเรียนรู้ และแปลงเกษตร เพื่อให้ลงมือปฏิบัติจริง โดยร่วมกับครูบุญลือในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ร่วมกับศาสตร์ความรู้พื้นถิ่น และภูมิปัญญาของครูบุญลือในเรื่องชุมชนบำบัด ที่มุ่งให้ความรู้และทักษะอาชีพ เพื่อสร้างรายได้ สามารถพึ่งพาตนเองได้ จึงเป็นตัวอย่งให้เห็นชัดเจนมากกว่าตำราการปกครองที่ตนเองได้เรียนมา เป็นความรู้ที่จับต้องได้ เห็นจริง ทำได้จริง โดยใช้เป็นหลักในการสอน ซึ่งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชน แก้ไขปัญหา ยาเสพติด และปัญหาว่างงานในชุมชนได้

มองภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยฯ จะเป็นเช่นใด

การที่จะคงอยู่และสืบสานปณิธานของในหลวง ร.๙ คือการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ฉะนั้นการให้ความรู้ ปลูกฝังเด็ก/เยาวชน สร้างภูมิคุ้มกันให้กับเด็ก/เยาวชน จะทำให้ในอนาคตของคนกลุ่มนี้เป็นกำลังสำคัญให้กับประเทศชาติได้ ฉะนั้นเป้าหมายที่ชัดเจนคือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยของบรรพชนส่งต่อให้กับลูกหลานตามแนวทางของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในลักษณะของการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็ง การขยายเครือข่ายเพียงแค่ ๑ คนที่ได้เรียนรู้แล้วสามารถไปลงมือทำต่อได้ ก็ถือว่าประสบความสำเร็จแล้ว ในการทำงานเงินไม่ใช่ปัจจัยหลักแต่สิ่งที่ได้คือกัลยาณมิตรที่ดี มีโครงสร้างของเครือข่ายที่แสดงความสัมพันธ์และสามารถประสานงานช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้อย่างชัดเจน

การเรียนรู้ของเด็กหรือเยาวชนที่มาศึกษาเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

สำหรับเยาวชนที่ได้พูดคุยจำนวน ๓ คน กำลังศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลายและระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ทั้งหมดเป็นเยาวชนในชุมชนเดียวกัน ได้เข้ามาเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่เครือข่ายของครูบุญลือเป็นผู้จัด เมื่อมาเรียนรู้ด้านการเกษตรนักเรียนมีความสุข เพราะได้ลงมือทำด้วยตนเอง ทั้งเรื่องการปลูกผักสวนครัว การทำน้ายาล้างจาน และได้ความรู้ใหม่ ๆ ที่ไม่เหมือนใคร เช่น การปลูกผักบนท่อน้ำลอย เพื่อช่วยเก็บความชื้นในดินให้ต้นไม้ และความรู้ที่ได้รับมีการบอกต่อเพื่อนนักเรียนที่ไม่ได้มาเรียนรู้ นอกจากนี้นักเรียนมีความเห็นว่าการได้มาเรียนรู้เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ทำให้ใช้เวลาว่างเป็นประโยชน์ สามารถเก็บผักที่ปลูกไว้ที่บ้านกินได้เลย

ภาพในอนาคตของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม

การมีเครือข่ายขยายต่อไปเรื่อย ๆ จะสะท้อนให้เห็นภาพของสังคมในอนาคตที่พึ่งพาและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หากมีวิกฤตก็ยังสามารถอยู่ได้ และยังเป็นเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมระหว่างศูนย์การเรียนรู้ฯ ด้วยกัน เช่น การเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ การศึกษาแปลงตัวอย่างเมื่อมีคณะมาศึกษาดูงาน เป็นต้น แนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ฯ ในอนาคต ต้องเป็นศูนย์ที่มีการปฏิบัติจริงเห็นความสำเร็จเป็นตัวอย่างชัดเจน มีการดำเนินกิจกรรมตลอดเวลา และเจตคติของผู้ปฏิบัติงานมีความยึดหยุ่นไม่ยึดติดกรอบในการทำงาน เชื่อมโยงเครือข่าย และมีการประสานงานร่วมกับหน่วยราชการทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีภูมิคุ้มกันในตนเอง มีผลทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีในอนาคต

ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ของครูบุญลือ

การพัฒนาศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ของครูบุญลือ ควรได้รับการส่งเสริมให้มีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง มีการทำกิจกรรมร่วมกันเป็นรุ่น ๆ อย่างสม่ำเสมอ มีโปรแกรมกิจกรรมในแต่ละเดือนว่าทำอะไร ที่ไหน อย่างไร เพื่อเป็นการสร้างความผูกพันของเครือข่าย ยึดถือแนวคิดของหลักการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความรู้/ประสบการณ์ระหว่างเครือข่าย เพื่อสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ตาราง แสดงการวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย
ด้านเกษตรกรรม ที่ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ

แนวทาง สู่ความสำเร็จของ ศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทย	ครูสุทิน	ครูพิมพ์	ครูต่อเสาะ	ครูบุญลือ
ด้านการถ่ายทอด	<p>๑. ยึดหลักทำ การเกษตรแบบปฏิบัติ จริง ถ่ายทอดโดยการ บอกและแสดงวิธี ปฏิบัติ เพื่อเป็น ตัวอย่างให้เห็นจริง จึงเป็นที่มาของการคิด แยกแยะแล้วทำให้เกิด รายได้ หรือแทนที่จะ ปลูกไผ่เพียงเพื่อขาย หน่อ ก็เปลี่ยนมาเป็น ขายกิ่งไผ่หรือกิ่งชำด้วย</p> <p>๒. จัดการเรียนรู้แบบ แลกเปลี่ยน ประสบการณ์</p>	<p>๑. ใช้หลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงเป็น พื้นฐานการถ่ายทอด</p> <p>๒. ให้ผู้เรียนรู้จัก ความสามารถของ ตนเอง และเน้นความ พร้อมของผู้เรียน</p> <p>๓. ให้เรียนรู้จากของ จริงและลงมือปฏิบัติ จริง</p>	<p>๑. ก่อนถ่ายทอด ความรู้ต้องเตรียม ขั้นตอนทุกอย่างให้ พร้อม และมีตัวอย่าง ให้เห็น</p> <p>๒. เปลี่ยนวิธีคิดของ ผู้เรียนโดยครูปฏิบัติให้ เห็นจริง</p> <p>๓. ถ่ายทอดโดยตั้งฐาน การเรียนรู้เป็น ๘ ฐาน</p>	<p>๑. เน้นการเรียนรู้โดย การปฏิบัติจริงจากฐาน การเรียนรู้ในแต่ละ กิจกรรมของศูนย์การ เรียนรู้ภูมิปัญญาไทยฯ</p> <p>๒. ใช้ภูมิปัญญาเป็น หลักในการถ่ายทอด ความรู้ ให้เห็นว่าเป็น สิ่งที่ทำได้จริง</p> <p>๓. สร้างองค์ความรู้ ด้วยการลงมือทำเน้น สอนให้รู้ เข้าใจ ทำได้</p>
ด้านการอนุรักษ์	<p>๑. พุดคุยชักจูงให้ใช้วิถี เกษตรแบบพื้นบ้าน</p> <p>๒. ไม่เน้น/ไม่ให้ ความสำคัญกับการใช้ เทคโนโลยีในการทำ การเกษตร</p> <p>๓. กระตุ้นให้เยาวชน รักและหวงแหน ทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้รู้สึกถึงการมี ส่วนร่วมเป็นเจ้าของ</p> <p>๔. สร้างมาตรการทาง สังคมในการแยกขยะ เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม</p>	<p>๑. ทำเกษตรเชิงอนุรักษ์ มีกิจกรรมทางการเกษตร ที่ไม่ทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การอนุรักษ์ควายโดยใช้ ควายไถนา และการปุ๋ย หมักจากมูลสัตว์ ปุ๋ยเศษ ไปไม่แห้ง น้ำหมักหอย เชอร์รี่</p> <p>๒. แบ่งเวลาปลูกพืช สมุนไพร/ผักวันละ ๑ ชนิด เพื่อใช้บริโภคใน ครัวเรือน</p>	<p>๑. ศึกษารวบรวม ข้อมูลพันธุ์พืชท้องถิ่นที่ เป็นภูมิปัญญาไทย หรือมีสรรพคุณในการ รักษาโรค แล้วเผยแพร่ ความรู้สู่ชุมชน</p> <p>๒. ทำการศึกษาต่อ ยอดความรู้พันธุ์พืชบาง ชนิด เพื่อให้คงความ เป็นพืชภูมิปัญญาไทย อยู่ต่อไป</p>	<p>๑. การทำเกษตรตาม แนวคิดทฤษฎีใหม่และ การใช้ทรัพยากรให้เกิด ประโยชน์สูงสุด โดย การนำของเสียหรือของ เหลือใช้ทางการเกษตร กลับมาใช้ในกิจกรรม การเกษตร</p> <p>๒. อนุรักษ์พืชพื้นบ้าน ด้วยการปลูกไว้ และ นำมาใช้ประโยชน์ เช่น ต้นมะขาม</p>

แนวทาง สู่ความสำเร็จของ ศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทย	ครูสุทิน	ครูพิมพ์	ครูต่อเสาะ	ครูบุญลือ
<p>ด้านการพัฒนา ต่อยอดอาชีพ</p>	<p>๑. ต่อยอดโดยอาศัย ประสบการณ์ การสังเกตแล้วนำมา ทดลองและดัดแปลง จนประสบความสำเร็จ ๒. ต่อยอดโดยหา ข้อมูลเพิ่มเติมจาก หน่วยงานของรัฐ แล้ว ทดลองทำโดยต้องทำ ให้ครบวงจร ตั้งแต่การ ผลิต และแปรรูปเป็น การผลิตภัณฑ์</p>	<p>๑. พัฒนาสิ่งที่มีอยู่ให้ดี ขึ้นด้วยการเพิ่มมูลค่า ด้วยการแปรรูปเป็น ชาข้าวหอมมะลินทรีย์ ๒. ศึกษาความต้องการ ของลูกค้าเพื่อพัฒนา ผลิตภัณฑ์ให้ หลากหลายมากขึ้น เช่น ทำข้าวกล้องงอก ๓. วิถีใหม่ต่อยอดวิถี เดิม ด้วยการเกษตร แบบใหม่ ๆ ที่นำมา ผสมผสานหรือต่อ ยอดจากการทำเกษตร วิถีเดิมที่ทำอยู่</p>	<p>๑. การต่อยอดต้องเริ่ม จากการใช้ ประสบการณ์ในการ ปฏิบัติจริงด้วยตนเอง หรือจากการคิด แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ๒. คิดต่อยอดจาก ความเชื่อที่ว่า ทรัพยากรธรรมชาติมี อยู่อย่างจำกัด จึงต้อง คิดว่าทำอย่างไรจึงจะ ใช้ทรัพยากรให้เกิด ประโยชน์สูงสุด</p>	<p>๑. นำหลักเศรษฐกิจ พอเพียงมาประยุกต์ ในการจัดการระบบ การผลิตและการตลาด เช่น วางแผนการปลูก ผัก นำผักไปขายที่ ลูกค้าต้องการ และเอา ไปให้เพียงพอแต่ไม่ เหลือทิ้ง</p>
<p>ปัจจัยความสำเร็จ ของศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทยฯ</p>	<p>๑. ศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทย ต้องใช้ ศักยภาพของศูนย์การ เรียนภูมิปัญญาไทย ในการตอบสนองได้ ตรงความต้องการของ ผู้เข้ามาเรียนรู้ ๒. ศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทย นอกจากให้ความรู้แล้ว ยังให้ความสุขแก่คนทุก กลุ่มวัย ไม่ว่าจะเป็นวัย เด็ก วัยรุ่น วัยทำงาน หรือแม้แต่ผู้สูงอายุ ๓. ศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทย มีการประยุกต์ความรู้ ด้านบริหารจัดการ การตลาดเข้ามาใช้ อย่างจริงจัง</p>	<p>๑. ผู้นำศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทยฯ ต้อง เป็นผู้มีการ เปลี่ยนแปลง ๒. ครูต้องลงมือปฏิบัติ จริง และเป็นแบบอย่าง ให้ผู้อื่นได้เรียนรู้ ๓. ศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทยต้องให้ ผู้เรียนได้เรียนรู้จาก ของจริง มีฐานการ เรียนรู้ ๔. ศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทย ต้องสร้างเครือข่ายที่ เชื่อมโยงกัน</p>	<p>๑. การมีตัวอย่างของ จริง และสามารถแสดง วิธีการปฏิบัติเป็น ตัวอย่างให้เห็นได้อย่าง ชัดเจน ๒. ยึดหลักการเน้นย้ำ ให้ผู้เรียนมีความ รับผิดชอบในการ วางแผนแสวงหา ความรู้ ๓. ให้ความสำคัญกับ การติดตามประเมินผล ด้วยตัวครูเอง</p>	<p>๑. การที่จะทำสิ่งใด สำเร็จ ขึ้นอยู่กับตัว บุคคล นั่นคือตนเอง เพราะฉะนั้น ต้อง พัฒนาตนเองให้มี ความรู้ความสามารถ ความตั้งใจจริง ลงมือ ปฏิบัติจริงให้เห็นเป็น ตัวอย่าง เรียนรู้จาก ปัญหา และหา วิธีแก้ไขและพัฒนา อยู่ตลอดเวลา ๒. การสร้างเครือข่ายที่ เข้มแข็ง เพื่อเป็นที่ พึ่งพาและช่วยเหลือซึ่ง กันและกันของสังคม</p>

ผลจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวทางสู่ความสำเร็จของทั้ง ๔ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ใน ๓ ด้านพบว่า

- ด้านการสืบสานถ่ายทอดองค์ความรู้ ครูภูมิปัญญาไทยทุกท่านยึดหลักการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง (learning by doing) และหลักการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และที่สำคัญคือ เรียนรู้จากของจริง
- ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีศรัทธาและสร้างแรงจูงใจให้ชุมชน/เยาวชน เชื่อในวิถีการเกษตรแบบพื้นบ้าน ไม่เน้นการพึ่งพาเทคโนโลยี รักษาสิ่งแวดล้อมโดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- ด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ เริ่มจากการเรียนรู้ปัญหา แล้วลงมือทำจริงเพื่อแก้ปัญหา ฝึกการสังเกต แล้วทดลองตัดแปลงโดยการประยุกต์ความรู้ ด้านการผลิตและการตลาด
- ปัจจัยความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ในลักษณะของการเป็นผู้เรียนรู้ (learner person) ของครูภูมิปัญญาไทยทั้ง ๔ ท่าน ซึ่งแสดงท่าทีที่ชัดเจนของการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent) ยึดหลักวิธีการคิดแบบกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ส่งผลให้การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยฯ มีลักษณะครบวงจร คือ เป็นทั้งแหล่งผลิต แปรรูปผลผลิต และใช้กระบวนการทางการตลาด เพื่อการจัดจำหน่ายสินค้าเกษตร ตลอดจนเป็นแหล่งข้อมูลพืชผลทางการเกษตรอินทรีย์ (เฉพาะอย่าง) แหล่งความรู้ในแง่ของการให้คำปรึกษา และการอบรมได้อย่างชัดเจน

อภิปรายผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า ความสำเร็จของศูนย์เรียนรู้ฯ มีคุณลักษณะดังต่อไปนี้ ๑) เป็นผู้มีความใฝ่เรียนรู้ ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เพื่อพัฒนาต่อยอดอาชีพเกษตรกรรมของตนเองอยู่เสมอ ๒) มีจิตสาธารณะ ยอมเสียสละเวลาส่วนตัวในการเข้าประชุม เผยแพร่ความรู้แก่เกษตรกร ๓) เป็นผู้นำทางความคิด เป็นผู้นำทางวิชาการด้านการเกษตร ๔) มีความคิดก้าวหน้าในการมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และ ๕) ได้รับการยอมรับให้เป็นผู้ไปในชุมชน เมื่อมีบทบาทเป็นประธานศูนย์ฯ จึงได้รับความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะตรงตามภาวะผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง (Transformational leadership) กล่าวคือ ผู้นำแห่งการแลกเปลี่ยน จะเน้นกระบวนการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้นำกับผู้ตาม โดยที่ผู้นำยอมรับความต้องการของผู้ตาม ด้วยการให้วัตถุสิ่งของที่มีค่าตามต้องการ โดยมีเงื่อนไขของการแลกเปลี่ยนคือ ผู้ตามต้องทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดหรือปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จตามข้อตกลง แล้วผู้ตามก็จะได้รับรางวัลตอบแทนเป็นการแลกเปลี่ยน ขณะที่ผู้นำก็ได้ประโยชน์จากผลงานที่สำเร็จนั้น ผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลงจะไม่ใช้แรงจูงใจทางวัตถุเพื่อมีอิทธิพลเหนือผู้ตาม แต่จะเน้นการใช้สิ่งที่มีลักษณะเชิงนามธรรมมากกว่า เช่น การใช้วิสัยทัศน์ (Vision) ค่านิยมร่วม (Shared values) และการสร้างความสัมพันธ์ต่อกัน (Consideration) การพยายามทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำมีความหมายเชิงคุณค่า การสร้างความเข้าใจและความรู้สึกร่วมของผู้ตามโดยตลอด กระบวนการของการเปลี่ยนแปลง ความเป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง จึงขึ้นอยู่กับคุณลักษณะเฉพาะตัวของผู้นำ เช่น ค่านิยม (Values) ความเชื่อ (Beliefs) เป็นต้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิก สามารถเป็นแบบอย่างที่ดี มีความสามารถในการโน้มน้าวสมาชิกให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำตามได้

นอกจากนี้ สิ่งที่ทำได้อาจกล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมความพอเพียง ซึ่งอธิบายได้ว่า ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยทั้ง ๔ แห่ง เน้นการพึ่งพาช่วยเหลือรวมถึงวัฒนธรรมการให้ และที่สำคัญคือ วัฒนธรรม

ความพอเพียงหรือการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง สืบเนื่องจากการกิจกรรมที่ดำเนินภายในศูนย์เรียนรู้ฯ และได้รับการยอมรับจากสมาชิกและเครือข่ายทั้งหมด

กระบวนการเรียนรู้ที่ครูภูมิปัญญาทั้ง ๔ ท่าน แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้เรียนรู้ ค้นหาความจำเป็นของการเป็นผู้เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รับผิดชอบหลักในการวางแผนแสวงหาความรู้ ทดลองทำ นำไปปฏิบัติ และการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง แล้วนำไปถ่ายทอดกล่าวคือ เส้นทางของครูภูมิปัญญาทั้ง ๔ ท่าน มีความเหมือนกันในการเป็นผู้นำแห่งการเรียนรู้ (Lead Learner) โดยเริ่มจากการหาความจำเป็นในการเรียนรู้ (Learning Need) ด้วยตนเอง และขยับไปสู่การแสวงหาความรู้ตามหลักของการเรียนรู้ด้วยตนเอง จนกลายเป็นผู้เรียนที่ปราดเปรื่อง (Smart learner) เพราะหวังต้องการสร้างและนำความรู้วิถีเกษตรกรรม จากบรรพบุรุษสู่การสร้างการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ภายใต้ความไม่มี ไม่พอ ไม่สมบูรณ์ในความสุข เปลี่ยนแปลงจนเกิดเป็นความมี ความพอ (เพียง) และความสมบูรณ์ในการดำรงชีวิตที่มีความสุข ครูทั้ง ๔ ท่าน ใช้กระบวนการแสวงหาความรู้ จนนำมาใช้สร้างความรู้จากประสบการณ์ วิพากษ์ คิดไตร่ตรอง มีเป้าหมายเพื่อความยั่งยืนด้วยการคิดต่างจากผู้อื่น (Sustainable development Goal) เพื่อให้ตนเอง ชุมชนเกิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ด้วยการเป็นต้นแบบและตัวอย่างที่ปฏิบัติได้จริง ด้วยความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะด้าน ครูทั้ง ๔ ท่าน สามารถคิดและเลือกที่จะเรียนอะไร เรียนรู้อย่างไร จะเรียนต่อเมื่อใดและควรสิ้นสุดการเรียนรู้ในเรื่องนั้นๆ เมื่อใด การนำหลักคิดดังกล่าวเพื่อสร้างความยั่งยืนในบริบทกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ไม่เป็นเพียงเพื่อบุคคลเท่านั้น แต่หากต้องขยายผลการนำหลักคิดทั้งหมดสู่การดำเนินงานเชิงประจักษ์ ให้แก่เครือข่ายการเรียนรู้ ผู้เข้ารับการเรียนรู้ผ่านการพัฒนาศูนย์ทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ต้องมีการถ่ายทอด แลกเปลี่ยน และลงมือทำให้อุบัติการณ์การเรียนรู้และตัดสินใจด้วยวงจรของการเรียนรู้ ด้วยการชี้แนะตนเอง

บทที่ ๕ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ได้มาจากผลการศึกษาแนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ที่ประสบความสำเร็จ ในทั้ง ๓ ด้านได้แก่ ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ และด้านการพัฒนาต่อยอดอาชีพ ซึ่งแนวทางการเพิ่มศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ที่จะนำเสนอต่อไปนี้ ดำเนินการตามกรอบแผนแม่บทระยะ ๕ ปีที่หก (๑ ตุลาคม ๒๕๕๙ – ๓๐ กันยายน ๒๕๖๔) ของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา จึงกล่าวได้ว่าเป็นการตอบสนองพระราชดำริโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งได้ระบุไว้ในวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ ๑ นั่นเอง

ผลจากการศึกษาแนวทางสู่ความสำเร็จของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ที่ประสบความสำเร็จทั้ง ๓ ด้านดังกล่าว คณะที่ปรึกษาจึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายปรากฏดังนี้

๑. จากจุดเริ่มต้นของการให้ความรู้เรื่องการทำบัญชีครัวเรือน ซึ่งครูภูมิปัญญาไทยทั้ง ๔ ท่านให้ความสำคัญกับการที่ผู้เรียนต้องทำความเข้าใจ และลงมือทำบัญชีครัวเรือนด้วยตนเอง ขั้นตอนดังกล่าวนี้คือกระบวนการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง (SDL) ดังนั้นกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพิจารณารูปแบบของการฝึกอบรมหรือการให้คำปรึกษา โดยใช้ประโยชน์จากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม และถอดบทเรียนของหลักสูตรฝึกอบรมหรือการให้คำปรึกษาดังกล่าว เพื่อเป็นการตอบโจทย์คำถามที่ว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) นั้น ทำอย่างไร และยังเป็น การตอบรับเจตนาารมณ์หรือเป้าหมายของยุทธศาสตร์ชาติในแผนยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาศักยภาพของคนตลอดช่วงชีวิตอีกด้วย

๒. กระทรวงศึกษาธิการควรจัดให้มีการสัมมนา ระดมความคิดโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่มีแนวคิด/ประสบการณ์ ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน และศูนย์/หน่วยงาน ในชื่ออื่น ๆ ที่มีบทบาทในการพัฒนาการเกษตร/ชุมชน เกษตรกร เพื่อหาแนวทางปรับหรือขยายภาพของศูนย์ต่าง ๆ ดังกล่าวให้มีความชัดเจนในการเป็นแหล่งเรียนรู้ทรัพยากรทางการเกษตร (agricultural learning resource) บทบาทของศูนย์ต่าง ๆ ดังกล่าวนับแต่นี้เป็นต้นไปควรมีภาระหน้าที่ที่นอกเหนือ จากการให้คำปรึกษา แก้ไขปัญหา (consulting)

SDL (Self Directed Learning)

วิธีการง่าย ๆ สู่การเป็น Lifelong Learning คือ การเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเอง (SDL)

บทบาทของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย
ด้านเกษตรกรรมในอนาคต

เผยแพร่ความรู้ด้านการเกษตร (เน้นเกษตรอินทรีย์) โดยการอบรม (training) ศูนย์ฯ ควรได้รับการช่วยเหลือ หรือสนับสนุนด้านเทคโนโลยีให้มีฐานข้อมูลด้านการเกษตรเฉพาะอย่างตามที่ศูนย์ฯ มีความเชี่ยวชาญ (Information) และทำที่สุดต้องกระตุ้นและเตรียมความพร้อมที่จะให้ศูนย์ฯ มีความสามารถด้านการบริหารจัดการโดยเฉพาะด้านการตลาด เพื่อให้ศูนย์ฯ เป็นแหล่งจำหน่ายผลผลิตและผลิตภัณฑ์แปรรูปทั้งแบบ online และ onsite โดยให้มีสินค้าเกษตรที่หลากหลาย ตอบสนองความต้องการของคณะศึกษาดูงาน ตลอดจนสร้างแรงจูงใจให้กับผู้ที่ย้ายมาเยี่ยมชมศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ให้รู้สึกอยากที่จะทำการเกษตรแบบพื้นบ้านในพื้นที่เล็ก ๆ (ไม่พึ่งพาเทคโนโลยี) ด้วยตนเองบ้าง แนวคิดดังกล่าวนี้จะมีส่วนในการตอบสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เรื่องปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างชัดเจน

๓. กระทรวงศึกษาธิการโดยความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรสนับสนุนการจัดทำโครงข่ายความร่วมมือทั้งทางด้านความรู้ และการบริหารจัดการลักษณะในของภาคีเครือข่าย (network) เพื่อสร้างความเข้มแข็งของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านการเกษตรกรรมใน ๒ มุมมองได้แก่ มุมมองจากครูภูมิปัญญาไทย ในการสร้างความรู้และถ่ายทอดให้กับเครือข่ายการเรียนรู้จากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย และมุมมองจากเครือข่ายภายนอกในส่วนที่สามารถสร้างเสริมกระบวนการทำงานให้กับครูภูมิปัญญาไทยได้ในเวลาเดียวกัน เช่น กระบวนการด้านการตลาด เป็นต้น ทั้งนี้ควรมีการประเมินความสำเร็จของการดำเนินงานตัวชี้วัดที่กำหนด เพื่อนำผลมาสู่การพัฒนาปรับปรุงให้เป็นไปตามเป้าหมายของโครงการความร่วมมือระหว่างศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยและเครือข่ายต่อไป

๔. จากกรณีศึกษาของทั้ง ๔ ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย ด้านเกษตรกรรม พบว่ามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ มีความเป็นต้นแบบของการทำการเกษตรที่มีความหลากหลายของกิจกรรมทั้งการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ซึ่งแสดงถึงการพึ่งพาเทคโนโลยีน้อยที่สุด ลักษณะดังกล่าวนี้สมควรที่กระทรวงศึกษาธิการ โดยความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลักดันให้ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เป็นศูนย์ต้นแบบของการเกษตรแบบผสมผสาน ในขณะที่ความคล้ายคลึงอีกประการหนึ่งที่พบเป็นกิจกรรมที่โดดเด่นของบางศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยที่เป็นกรณีศึกษา เช่น ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของครูสุทิน และเครือข่ายของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยของครูบุญลือ ที่ปรับสภาพของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยให้มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับวิถีของชุมชนเกษตรสมควรได้รับการผลักดันให้เป็น ศูนย์ต้นแบบของแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงสร้างสรรค์เช่นเดียวกัน

๕. กระทรวงศึกษาธิการ โดยความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรเป็นหน่วยงานกลางเชื่อมโยง การระดมความคิดของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยฯ ทั้งหมดเป็นระยะ ๆ เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ที่จะนำไปสู่การต่อยอดเป็นนวัตกรรมด้านการผลิตและการบริหารจัดการ โดยมีการจัดกลุ่มความ ถนัด/ความเชี่ยวชาญของแต่ละศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยฯ และมีช่องทางการสื่อสารถึงกันได้ระหว่างศูนย์ การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยฯ ในแต่ละภูมิภาค หรือระดับประเทศ

เอกสารอ้างอิง

- กนกพร ฉิมพลี. (๒๕๕๕). รูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาพัฒนาสังคม และการจัดการสิ่งแวดล้อม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เกษม วัฒนชัย. (๒๕๕๕). **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และบริหารพัฒนาองค์กร.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง.
- โกวิท พวงงาม. (๒๕๕๓). **การจัดการตนเองของชุมชน.** กรุงเทพมหานคร : เอ็กเปอเน็ท.
- จตุพร วิศิษฐ์โชติอังกูร. (๒๕๕๓). **ถอดบทเรียน(นอกกรอบ) เรื่องเล่าวิทยากรถอดบทเรียนผ่านประสบการณ์ การทำงาน.** กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ชุดโครงการ ระบบออนไลน์เพื่อการจัดการความรู้สู่ภาวะ.
- ณรัชชอร์ ศรีทอง. (๒๕๕๖). **แนวคิด หลักการ และการปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ณัฐพงษ์ ทองภักดี. (๒๕๕๔). **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร. ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ทวีวัฒน์ วัฒนกุลเจริญ. (๒๕๕๔). **ศูนย์การเรียนรู้และแหล่งความรู้สำหรับการศึกษาระดับพื้นฐาน.** ในเอกสาร การสอนชุดวิชา สื่อกับการศึกษาระดับพื้นฐาน (หน่วยที่ ๗). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (๒๕๕๔). **ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์.** กรุงเทพมหานคร. สถาบัน พระปกเกล้า.
- ธัญธัช วิภัติภูมิประเทศ. (๒๕๕๓). **รายงานการวิจัย การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้าน :**
กรณีศึกษาวงกลองยาว อำเภอ ปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย ธุรกิจบัณฑิต.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (๒๕๕๒). **ชุมชนปฏิบัติทางการเรียนรู้ : แนวคิด เทคนิค และกระบวนการเรียนรู้.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัฒนา สุขประเสริฐ. (๒๕๕๘). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการส่งเสริมการเกษตร.** กรุงเทพมหานคร : ภาควิชา ส่งเสริม และ นิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- บุรชัย ศิริมหาสาร. (๒๕๕๒). **เรื่องเล่าเร้าพลังในชุมชนนักปฏิบัติ.** กรุงเทพมหานคร : แสงดาว.
- ประพนธ์ ผาสุขยัต. (๒๕๔๗). **การจัดการความรู้ฉบับมือใหม่หัดขับ.** กรุงเทพมหานคร : โยโหม.
- ประภาพรรณ อุ่นอบ. (๒๕๕๒). **แนวคิดและวิธีวิทยาการถอดบทเรียน.** มหาวิทยาลัยมหิดล. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๔, จาก <http://lms.kmddc.go.th/e-learning/e-data/๘๑/GCD๐๐๓/pdf/p-power point.pdf>
- ประดินันท์ อุปรมัย. (๒๕๕๑). **สร้างพลังทีมงานตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง.** นนทบุรี: มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช.

- ภาสกร โทณะวณิก. (๒๕๕๓). การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น งานหัตถกรรมสาขาจักสานของจังหวัดเชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- มณฑา เกงการพานิช. ม.ป.ป. การถอดบทเรียน (Lesson Learned Visualizing). สืบค้นเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๔, จาก http://app๒.pnc.ac.th/km/wpcontent/uploads/๒๐๑๕/๐๘/๒๐๑๕๐๘๑๔_๒.pdf
- วรัทยา ธรรมกิตติภพ. (๒๕๕๑). การจัดการความรู้ชุมชน มิติของกระบวนการความรู้บนฐานวัฒนธรรมสู่ การพัฒนาอาชีพอย่างยั่งยืน. วารสารพัฒนาชุมชน. ๔๗, ๑๑ (พฤศจิกายน ๒๕๕๑) หน้า ๒๕-๒๙.
- วรัทยา ธรรมกิตติภพ. (๒๕๕๕). อาชีวศึกษา : ทฤษฎีและปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: พีเอ็มพีริ้นท์เซอร์วิส
- วิมเนศวร ทะกอง สุทธินันท์ โสตวิธิ และ มารุตพงศ์ เจริญขวัญ. (๒๕๖๐). กลยุทธ์การสื่อสารภูมิปัญญา ท้องถิ่นด้านการเพิ่มประสิทธิภาพ การผลิตสินค้าเกษตรของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดจันทบุรี. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๔, จาก <http://www.eresearch.rbru.ac.th/showthesis.php?theid=๑๗๕๓&depid=๙>
- วิรัชณี วิเศษรัมย์. (๒๕๕๓). การพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพ : ศึกษากรณี ศูนย์พัฒนาสังคมหน่วยที่ ๒๖ จังหวัดบุรีรัมย์. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๔, https://doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail?Resolve_DOI=๑๐.๑๔๔๕๗/TU.the.๒๐๑๐.๔๖๗
- ศุภวัลย์ พลายน้อย. (๒๕๕๑). นานาวิธีวิทยาการถอดบทเรียน. โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อสนับสนุนทาง วิชาการ (Technical Support)ด้านการติดตามประเมินผล และการพัฒนาศักยภาพด้านบริหารจัดการโครงการอย่างมีส่วนร่วม. บริษัท พี.เอ.ลีสวิ้ง จำกัด.
- สมพร เทพสิทธา. (๒๕๔๖). การเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียงช่วยแก้ปัญหาความยากจน และการทุจริต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีเมืองการพิมพ์.
- สมพร เทพสิทธา. (๒๕๕๐). การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทของศาสนาและวัฒนธรรม. นนทบุรี: มูลนิธิสมพร เทพ สิทธา เพื่อศาสนาและพัฒนาสังคม.
- สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์. (๒๕๕๑). การวิเคราะห์การก่อเกิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงปฏิธานนิยมและ หลังปฏิธานนิยม. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). (๒๕๔๙). เศรษฐกิจพอเพียง ร่วมเรียนรู้ สานข่าย ขยายผล. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (๒๕๔๔). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ฉบับที่ ๙. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๖๔, จาก https://www.nesdc.go.th/ewt_wmc/more_news.php?cid=๒๓๐&filename=index
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (๒๕๕๑). คู่มือการสรรหาและคัดเลือกครูภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด.

- สำนักพัฒนาเกษตรกร. (๒๕๕๒). **ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรมส่งเสริมการเกษตร**. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๔, จาก www.agriinfo.doe.go.th/year๕๒/knowledge/km_๑๐-๐๓-๕๒.doc
- เสรี พงศ์พิศ. (๒๕๔๙). **เศรษฐกิจพอเพียงการพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- เสรี พงศ์พิศ. (๒๕๕๒). **คู่มือการทำวิสาหกิจชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : พลังปัญญา.
- สุชาดา น้ำใจดี. ๒๕๖๑(). **คุณลักษณะที่ควรรู้ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น**. วารสารชุมชนวิจัย ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๖๑). หน้า ๑-๑๓.
- อภิชัย พันธเสน และคณะ. (๒๕๔๙). **สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อรสุดา เจริญรัต. (๒๕๔๖). **เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี.
- อภิชาติ ทองอยู่, (๒๕๒๘). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับปัญหาตามแบบพุทธปรัชญาในงานพัฒนา**. วารสารสังคมพัฒนา, ๕(๒), ๑๓-๑๘.
- อัปดุลเลาะห์ เจ๊ะหลงและจิรัชยา เจียวก๊ก. (๒๕๖๓). **การถอดบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตในมนุษย์**. วารสาร บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๓.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (๒๕๔๕). **ศักยภาพในทวิถิ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- อุทัยวรรณ กาญจนกามล. (๒๕๕๑). **การสรุปบทเรียนการดำเนินงานโครงการประกวดคู่มือโรงเรียนส่งเสริมทัศนสุขภาพปี ๒๕๕๑**. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๔, จาก www.anamai.ecgates.com/public_content/files/๐๐๑/๐๐๐๐๒๐๗_๑.ppt.
- Amrit T. (๒๐๐๒). **The Knowledge Management Toolkit**. New Jersey: Prentice Hall.
- Ausubel, D. P. (๑๙๖๘). **Education Psychology: A cognitive view**. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Bruner, J. S. (๑๙๖๓). **The process of education**. New York: Alfred a. Knof and Random house.
- Gibbs, G. (๑๙๘๘). **Learning by doing: A guide to teaching learning methods**. Oxford: Oxford Brookes University.
- Klausmeier, H. J. (๑๙๘๕). **Educational Psychology**. ๕th ed. New York: Harper and Row.
- Mayer, R. E. (๑๙๙๖). **Designing instruction for constructivist learning**. In C. M. Reigeluth (Ed.), *Instructional design theories and models: A new paradigm of instructional theory* (pp. ๑๔๑-๑๕๙). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mezirow, J. (๑๙๙๑). **Transformative Dimensions of Adult Learning**. Jossey Bass Publisher: San Francisco.

- Mezirow J. (2000). **Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress.** The Jossey-Bass higher and adult education series: ERIC.
- Mezirow J. (2003). **Transformative learning as discourse.** Journal of transformative Education. 1(1), 44 – 53.
- Mezirow J. and Taylor, E.W. (2005). **Transformative learning in practice: Insights for community, workplace, and higher education.** San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Rogers, P.P., Jalal, K.F. (2008). **An Introduction to Sustainable Development,** Prentice-Hall of India Pvt. Ltd., New Delhi
- Stingu, M.N. (2012). **Reflectie practice in teacher education: Facts and trends.** Procd Soc Behv. 11, 111 – 12.
- Yujia, L. (2012). **Community Intellectual Transfer: A Case study of Kowlam from Nongmon Marketplace in ChonBuri province.** Unpublished Master Thesis, Major in Thai Study, Burapha University. (in Thai).

ภาคผนวก

- คณะผู้จัดทำ
- ภาพกิจกรรมการสัมมนา และการนำเสนอผลการศึกษาต่อผู้ทรงคุณวุฒิ
- รายชื่อเครือข่าย/ศูนย์/ และเยาวชน ที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย
- เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้จัดทำ

๑. รศ.สุวิสา พัฒนเกียรติ	ที่ปรึกษาโครงการฯ
๒. รศ.ดร.พนิต เข้มทอง	หัวหน้าโครงการฯ
๓. รศ.ดร.วรัทยา ธรรมกิตติภาพ	คณะทำงาน
๔. นางสาววารุณี ผลประเสริฐ	คณะทำงาน
๕. นางวรรดา ผลประสาร	คณะทำงาน
๖. นายวิเชียร คดพิม	คณะทำงาน
๗. นายวรวิร์ รាយ	คณะทำงาน

ภาพกิจกรรมการสัมภาษณ์ผ่านระบบ Zoom Meeting

สัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาไทย จำสืบทอสุนิ ทองเอ้ม และเครือข่าย / เยาวชน
ในวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๖๔

รายชื่อเครือข่ายและเยาวชนผู้ให้ข้อมูล

เครือข่าย

๑. นางสาวจุฑามาศ เอี่ยมสีทอง
๒. นายเชาวลิต หมุ่มมาก

เยาวชน

๑. น.ส. กนกวรรณ ทองเอ้ม
๒. นายอนันท์ ภูห้อย
๓. น.ส.อรัญญา ทวีรัตน์
๔. น.ส.เบญจพร มาริ้ว
๕. ด.ช.ภควัฒน์ ทองเอ้ม
๖. นายธีรธัช หงษ์สนั่น

สัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาไทย นางพิมพ์ มุ่งงาม และเครือข่าย / เยวชน

ในวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๖๔

รายชื่อเครือข่ายและเยวชนผู้ให้ข้อมูล

เครือข่าย

๑. นายพาทิน จันทะสิงห์
๒. นางจินตนา แนวเพ็ชร

เยวชน

๑. นายกฤษณะพงษ์ ดรุณพันธ์
๒. น.ส.สุรัสวดี ดวงศรี

สัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาไทย นายตอเลื้อาะ สะตือบา และเครือข่าย / เยาวชน

ในวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๖๔

รายชื่อเครือข่ายและเยาวชนผู้ให้ข้อมูล

เครือข่าย

๑. คุณอับดุลรอฮิง ยะโก๊ะ
๒. คุณฉนวนย สะฮะสุวรรณ

เยาวชน

๑. น.ส.ไซนะห์ เลื้อาะราแม
๒. น.ส.วรรณธิดา วันนิกุลบุตร

สัมภาษณ์ครูภูมิปัญญาไทย นายบุญลือ เต้าแก้ว และเครือข่าย / เยาวชน

ในวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๖๔

รายชื่อเครือข่ายและเยาวชนผู้ให้ข้อมูล

เครือข่าย

๑. ว่าที่ ร.ต.หญิง สมพร ประดิษฐ์
๒. นางสาวนิตา ศรีเม่น

เยาวชน

๑. ด.ญ.อมรรัตน์ ไชยวงษ์แก้ว
๒. น.ส.ดวงใจ มีพิทักษ์
๓. นายตรีวิทย์ สีไพร

ภาพการนำเสนอผลการศึกษาคู่ผู้ทรงคุณวุฒิ ผ่านระบบ Zoom Meeting

ในวันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๖๔

รายนามผู้เข้าร่วมการนำเสนอผลการศึกษากิจกรรมการศึกษาแนวทางการเพิ่มศักยภาพศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยด้านเกษตรกรรม ในการอนุรักษ์สืบสานทรัพยากรพื้นที่นอย่างยั่งยืน

คณะกรรมการโครงการฯ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

๑. นายสำเนา เนื้อทอง
๒. ดร.วัลภา เล็กวัฒนานนท์
๓. นางสาวกรกมล จึงสำราญ
๔. นางสาวทัศนวัลย์ เนียมบุบผา
๕. นางสาววรากร สายแก้ว

ผู้ทรงคุณวุฒิ

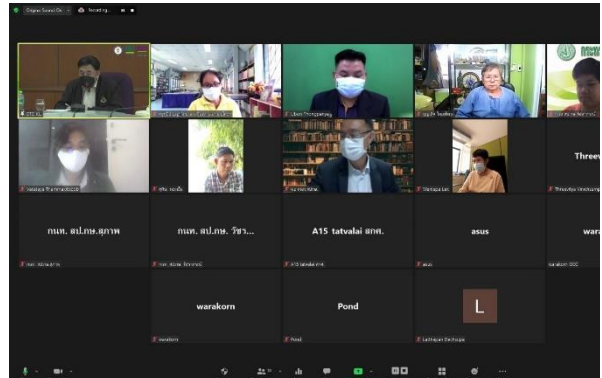
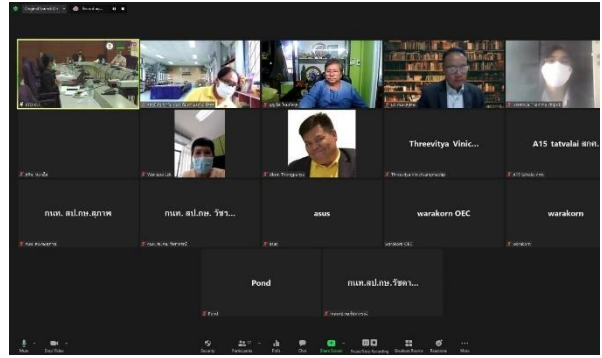
๑. นายจิตติศักดิ์ ศรีปัญญา	ผู้อำนวยการ...กองนโยบายเทคโนโลยี เพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
๒. นายตรีวิทย์ วินิชสำเภาทิพย์	ผู้อำนวยการกลุ่มนโยบายพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
๓. รศ.ดร.พัฒนา สุขประเสริฐ	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๔. ผศ.ดร.บุญเลิศ ไทยทัตกุล	ครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ ๓ ด้านเกษตรกรรม
๕. ดร. อุบล ทองปัญญา	อาจารย์ประจำภาควิชาวิทยาศาสตร์การกีฬาและสุขภาพ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ครูภูมิปัญญาไทย ๒ ท่าน

๑. จำสิบโทสุทิน ทองเอี่ยม	ครูภูมิปัญญาไทย จ.สุโขทัย
๒. นางพิมพ์มา มุ่งงาม	ครูภูมิปัญญาไทย จ.ยโสธร

คณะทำงานโครงการฯ

๑. รศ.สุวิสา พัฒนเกียรติ	ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมและฝึกอบรม
๒. รศ.ดร.พนิต เข้มทอง	หัวหน้าโครงการฯ
๓. รศ.ดร.วรัทยา ธรรมกิตติภาพ	คณะทำงาน
๔. นางสาววารุณี ผลประเสริฐ	คณะทำงาน
๕. นางวรรดา ผลประสาร	คณะทำงาน

ประเด็น	ตัวอย่างคำถาม
ด้านกายภาพของศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทย	<ul style="list-style-type: none"> • ขนาดของพื้นที่ศูนย์และการแบ่งพื้นที่เพื่อการทำกิจกรรม • โครงสร้างของศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญาไทย • ลักษณะประเภทกิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้/
ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> • เครือข่ายที่เกี่ยวข้องในลักษณะใดอย่างไร/ • บทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ฯ กับชุมชน/
การวางแผนการดำเนินงาน	<ul style="list-style-type: none"> • กระบวนการทำงานในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีขั้นตอนอย่างไร • กระบวนการทำงานในการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ มีขั้นตอนอย่างไร • กระบวนการทำงานในการพัฒนาต่อยอดอาชีพ มีขั้นตอนอย่างไร
การกำหนดเป้าหมายในเชิง กระบวนการ	<ul style="list-style-type: none"> • ท่านมีเป้าหมายในการทำงานแต่ละชั้นอย่างไรในเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ • ท่านมีเป้าหมายในการทำงานแต่ละชั้นอย่างไร เกี่ยวกับการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ • ท่านมีเป้าหมายในการทำงานแต่ละชั้นอย่างไรเกี่ยวกับการพัฒนาต่อยอดอาชีพ
ผลการดำเนินงาน	<ul style="list-style-type: none"> • ผลที่ได้จากการลงมือปฏิบัติในแต่ละขั้นตอนจริงๆ สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นอย่างไร • ผลที่ได้จากการลงมือปฏิบัติในแต่ละขั้นตอนจริงๆ สำหรับการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ เป็นอย่างไร • ผลที่ได้จากการลงมือปฏิบัติในแต่ละขั้นตอนจริงๆ สำหรับการพัฒนาต่อยอดอาชีพ เป็นอย่างไร
การวิเคราะห์เป้าหมายกับ ความสำเร็จที่เกิดขึ้น	<p>มีอะไรบ้างที่ แตกต่าง ระหว่าง เป้าหมาย กับ ความจริงที่เกิดขึ้น/ผลที่เกิดขึ้นจริง โดย</p> <p>การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ความสำเร็จอะไรที่ได้ ตาม ความคาดหวัง และสภาพความสำเร็จที่ว่าเป็นอย่างไร 2. ความสำเร็จอะไรที่ได้ มากกว่า ความคาดหวัง และสภาพความสำเร็จที่ว่ามีมากกว่าเป็นอย่างไร 3. ความสำเร็จอะไรที่ได้ น้อยกว่า ความคาดหวัง และสภาพความสำเร็จที่ว่ามีน้อยกว่าเป็นอย่างไร <p>การถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้</p>

ประเด็น	ตัวอย่างคำถาม
	<p>1. ความสำเร็จอะไรที่ได้ ตาม ความคาดหวัง และสภาพความสำเร็จที่ว่าเป็นอย่างไร</p> <p>2. ความสำเร็จอะไรที่ได้ มากกว่า ความคาดหวัง และสภาพความสำเร็จที่ว่ามีมากกว่าเป็นอย่างไร</p> <p>3. ความสำเร็จอะไรที่ได้ น้อยกว่า ความคาดหวัง และสภาพความสำเร็จที่ว่ามีน้อยกว่าเป็นอย่างไร</p> <p>การพัฒนาต่อยอดอาชีพ</p> <p>1. ความสำเร็จอะไรที่ได้ ตาม ความคาดหวัง และสภาพความสำเร็จที่ว่าเป็นอย่างไร</p> <p>2. ความสำเร็จอะไรที่ได้ มากกว่า ความคาดหวัง และสภาพความสำเร็จที่ว่ามีมากกว่าเป็นอย่างไร</p> <p>3. ความสำเร็จอะไรที่ได้ น้อยกว่า ความคาดหวัง และสภาพความสำเร็จที่ว่ามีน้อยกว่าเป็นอย่างไร</p>
<p>ปัจจัยที่ส่งเสริม และเป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ● การถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้ ● การพัฒนาต่อยอดอาชีพ

ประเด็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์
เครือข่าย/ศูนย์/ชุมชน ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

แนวทางการสัมภาษณ์และการสังเกต	ข้อมูลที่ได้
<p>ความรู้ สิ่งที่ได้เรียนรู้จากศูนย์ฯ/คืออะไร</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>ความรู้ที่ได้รับนำไปใช้ประโยชน์ในลักษณะใด</p>	
<p>(๑)ด้านการต่อยอดอาชีพ เพิ่มศักยภาพด้านใด - (เช่น อาชีพ การดำรงชีวิต ฯลฯ) ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการนำ - ความรู้ไปใช้</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>(๒)ด้านส่งเสริมขยายผล/เผยแพร่ความรู้/ ลักษณะกิจกรรมที่เผยแพร่ความรู้ - จำนวนกลุ่มที่ได้เผยแพร่ /กลุ่มใดบ้าง -</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>(๓)ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ/ องค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอด วิ -ธีการอย่างไร</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

แบบติดตามผลการเรียนรู้ของเด็กหรือเยาวชนที่ศึกษาเรียนรู้กับศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลทั่วไป

๑. เพศ ชาย หญิง
๒. ระดับการศึกษา
๓. โรงเรียน/สถานศึกษา.....จังหวัด.....

ส่วนที่ ๒ คำถามปลายเปิด

ประเด็นที่ ๑ สิ่งที่ได้เรียนรู้

- นักเรียนได้รับความรู้หรือได้เรียน/เข้าร่วมเรียนรู้เรื่องอะไรบ้างจากศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยอย่างไร
- ด้านความรู้.....
 - ด้านการจัดกิจกรรม/ประสบการณ์ในศูนย์ฯ/การมีส่วนร่วม.....

ประเด็นที่ ๒ การนำความรู้ไปใช้

- ชีวิตประจำวัน
.....
.....
- การเรียน
.....
.....
- ครอบครัว/ชุมชน.
.....
.....

ประเด็นที่ ๓ ความประทับใจ

นักเรียนประทับใจอะไรบ้าง ในศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย เพราะอะไร

ข้อเสนอแนะการนำความรู้ไปใช้

.....

.....

.....